SETA
RAPOR

SETA | Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı | **www.setav.org** | Aralık 2011

İSYAN, MÜDAHALE VE SONRASI:
LİBYA'DA DÖNÜŞÜMÜN SANCILARI

SETA RAPOR

AA, Erhan Sevenler

No: 5 | Aralık 2011

İSYAN, MÜDAHALE VE SONRASI:

LİBYA'DA DÖNÜŞÜMÜN SANCILARI

YAZARLAR

SELİN M. BÖLME
UFUK ULUTAŞ
TAHA ÖZHAN
MÜJGE KÜÇÜKKELEŞ

ASİSTAN

SALİHA ZİYA

SETA | Nenahatun Caddesi No: 66 Gaziosmanpaşa / Çankaya 06700 ANKARA TÜRKİYE
Tel:+90 312.551 21 00 | Faks :+90 312.551 21 90 | www.setav.org | info@setav.org

SETA Washington D.C. Office |1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106 Washington, DC 20036 USA
Tel: +1 202-223-9885 | Faks: +1 202-223-6099 | www.setadc.org | info@setadc.org

2011©Yayın hakları mahfuzdur

İÇİNDEKİLER

A. İSYAN ÖNCESİ LİBYA | 8
1. LİBYA'DA KADDAFİ GÖLGESİNDEKİ İÇ DENGELER | 9
2. DIŞ POLİTİKADA KADDAFİ ÇİZGİSİ | 11
3. EKONOMİK TABLO | 15

B. MUHALİF GÖSTERİLERDEN SİLAHLI MÜCADELEYE: KADDAFİ'YE İSYAN | 18
1. SİSTEMATİK OLARAK SİNDİRİLMİŞ MUHALEFET | 18
2. KABİLELER KİLİT ROLDE | 20
3. ORDU - ELİT KUVVETLER VE LEJYONERLER DENGESİ | 21
4. İSYANCILARDAN UGK'YA: LİBYA MUHALEFETİ | 21

C. MÜDAHALE | 24
1. LİBYA'DA UNUTTURULAN ÇÖZÜM: DİPLOMATİK YOLLAR TÜKENMİŞ MİYDİ? | 24
2. LİBYA MÜDAHALESİ VE ULUSLARARASI HUKUK | 26
3. MÜDAHALENİN MİMARLARI | 30
4. MÜDAHALEYE TEPKİLER: GERÇEKTEN KARŞI OLAN VAR MIYDI? | 34
5. MÜDAHALEDE İKİNCİ EVRE: NATO OPERASYONU | 40

D. TÜRKİYE'NİN LİBYA POLİTİKASI | 43

E. LİBYA'YI NELER BEKLİYOR? | 48

EK: KRONOLOJİ 2011 | 52

ÖZET

Libya yönetimine karşı Ocak 2011'de başlayan ve daha çok ekonomik problemlerin dile getirildiği protestolar kısa sürede siyasi bir nitelik kazanmış ve 17 Şubat'ta organize edilen "Öfke Günü" Libya'daki rejim karşıtı ayaklanmanın da dönüm noktası olmuştur. Kaddafi'nin gitmesi ve reform talebi ile Bingazi'de başlayıp diğer şehirlere sıçrayan gösterilerin güvenlik güçleri tarafından şiddetle bastırılması ve sonrasında çıkan çatışmalar, bu ülkede değişim rüzgârını kısa sürede bir iç savaşa dönüştürmüştür.

Uluslararası kamuoyunun dikkatinin henüz Mısır'da olduğu olayların ilk patlak verdiği günlerde Libya'daki durumun tam olarak vahameti anlaşılamamasına karşın, çok geçmeden çekilmeyeceğini açıklayan Kaddafi'nin aşırı güç kullanma eğilimi içinde olması endişeleri artırmıştır. Tunus ve Mısır'da yaşanan yumuşak geçişin Libya'da yaşanmayacağının kesinleşmesi, Libya'da olası bir katliamın veya iç savaşın önüne geçmek için uluslararası toplumun harekete geçmesi yönünde seslerin yükselmesine neden olmuştur. 26 Şubat'ta silah ambargosu, Kaddafi ve ailesinin mal varlığının dondurulması ve uluslararası seyahat yasağını içeren 1970 sayılı BMGK kararı kabul edilmiştir. Libya'daki durumun vahameti üzerine 17 Mart 2011 tarihinde bir kez daha bir araya gelen BMGK'da, oy çokluğu ile işgale varmayacak şekilde gerekli tüm önlemler alınarak sivillerin korunmasını, uçuşa yasak bölge ilanını, silah ambargosunu ve Kaddafi ve yakın çevresinin mal varlığının dondurulmasını içeren 1973 sayılı karar kabul edilmiştir. Kararın üzerinden 48 saat geçmeden Paris toplantısını düzenleyen Fransa'nın öncülüğünde ABD, İngiltere, İtalya ve Kanada'nın katıldığı bir koalisyon Libya'ya operasyon başlatmışlardır.

Koalisyon güçlerinin yürüttüğü operasyonun BM kararını aştığı ve kontrolsüzlüğüne yönelik eleştiriler sonrasında 27 Mart'tan itibaren BMGK'nın Libya hakkında aldığı kararların bütün unsurlarıyla NATO tarafından üstlenilmesine karar verilmiştir. Başlangıçta planlama, koordinasyon ve isyan güçlerinin askeri alandaki yetersizlikleri nedeniyle etkili sonuç veremeyen NATO operasyonu, ilerleyen dönemde bombardımanın yoğunlaştırılması ve muhalif güçlerin eğitilmesiyle ilk zamanlarda yaşanan tıkanıklığın üstesinden gelmiştir. 22 Ağustos'ta başkent Trablus'un ele geçirilmesi ve daha sonra Kaddafi'nin öldürülmesinin ardından NATO, operasyonlarını 31 Ekim'de sona erdirmiştir.

Libya, Tunus ve Mısır'dan farklı olarak Türkiye için zorlu bir sınav olmuştur. Mısır ve Tunus'ta güçlü bir kurum olarak toplumsal desteğe sahip ordunun varlığı ve halkın yanında yer alması, Türkiye'nin kararını netleştirmesini kolaylaştırmış ve mevcut rejimlerin yıkılması sonrasında do-

ğabilecek istikrarsızlığa karşı endişelerini nispeten gidermiştir. Libya'da ise böyle bir ordunun yokluğu, karar verme sürecinin uzamasına ve Ankara'nın gelişmeleri daha uzun süre izlemeyi ve ona göre adımlar atmayı tercih etmesine neden olmuştur. Türkiye, Libya'da yaşanan gelişmeleri iki perspektiften ele alan bir dış politika izlemiştir. Birincisi, Libya'nın bağımsız bir ülke olarak, geçmişte Irak'ın ve Afganistan'ın içine düştüğü ve yıllarca süren savaş ortamına girmesini engelleyecek bir çözüm üretmek. İkincisi ise Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da yaşanan değişim ve demokrasi sürecini sekteye uğratacak bir görüntünün ortaya çıkmasını engelleyecek bir yol bulmak. Libya'da çatışmalar başladıktan sonra sürüncemeli bir iç savaş veya bir bölünme olmak üzere iki potansiyel felaketi önlemek için yoğun bir diplomasi kullanan Türkiye, Libya'daki savaşın içinden çıkılmaz bir hal almaya başlaması ile birlikte gayretlerini taraflar arası görüşmeleri mümkün kılacak kısmi bir ateşkes üzerine yoğunlaştırmıştır.

Bu nedenle Türkiye, askeri müdahalenin pasif bir üyesi olarak, sivillerin korunması, silah ambargosunun sağlanması ve insani yardımın Libya'ya ulaştırılması yönünde operasyona destek verirken, asıl çabalarını çatışmaların sona erdirilmesi üzerine yoğunlaştırmıştır. Bu sırada gerek rejimle gerekse muhalefetle konuşmaya devam edebilen tek aktör olması ile ön plana çıkan Türkiye, taraflarla görüşerek sonuç almaya çalışmıştır. Türkiye, Kaddafi'nin var olduğu bütün senaryoların tüketildiğinin kesinleşmesi üzerine yeni bir yol haritası oluşturmuştur. Ulusal Geçiş Konseyi'ni Libya'nın meşru temsilcisi olarak tanıyan Türkiye, daha sonra UGK'ya Libya'daki krizi aşmak ve halkının sorunlarının çözümüne katkıda bulunmak için 300 milyon dolarlık bir yardım yapmıştır. Önce Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun, daha sonra Başbakan Recep T. Erdoğan'ın Libya gezilerinde UGK ve Libya halkı tarafından coşku ile karşılanması, 15 Temmuz'da İstanbul'da düzenlenen Libya Temas Grubu toplantısında görüşülen ateşkes sonrası Libya'ya dair raporda Türkiye'ye merkezi bir rol biçilmiş olması Türkiye'nin süreçteki başarısını ortaya koymaktadır.

Kaddafi'nin 20 Ekim'de öldürülmesi ile Libya için yeni bir süreç başlamıştır. Ancak eski korkuların bertaraf edilmesi, Libya'nın yeni korkularını yadsımaya yetmemektedir. Bunların başında ise siyasi istikrarı sağlama sürecinde, iç çatışmaya varma ihtimali dahi taşıyan güç paylaşımındaki rekabet gelmektedir. Libya'daki zaferin siyasi yüzü hiç şüphesiz Ulusal Geçiş Konseyi'dir. Ancak Kaddafi döneminde bürokraside yer almış isimlerin yanısıra yeni muhalif isimlerin de konseyde yer alması güç paylaşımında ortaya çıkabilecek çatlakların ilk sebebi olarak varlığını korumaktadır. Bütün bu paylaşımda hesaba katılması gereken bir diğer unsur ise muhaliflerin silahlı

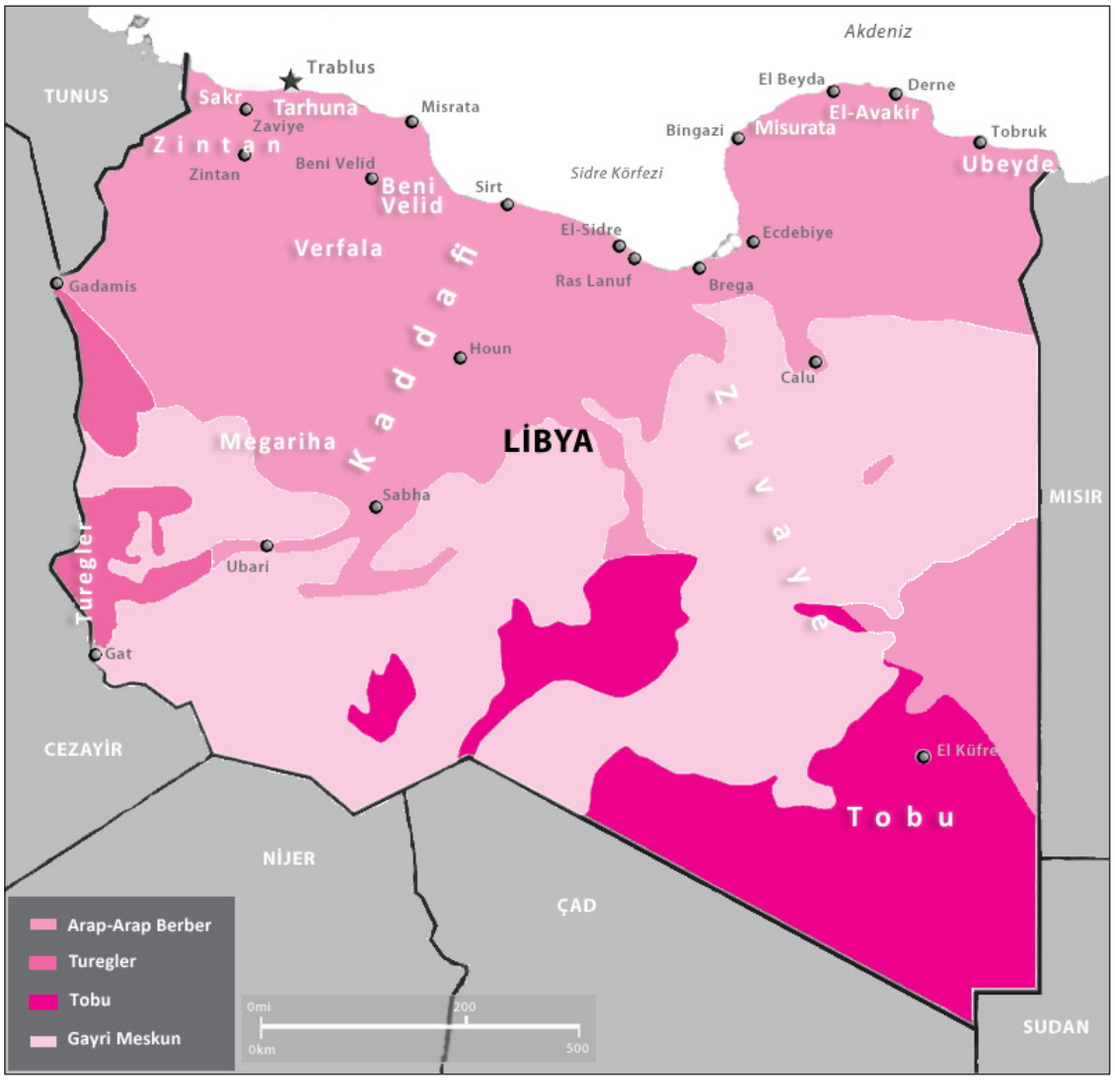
kanadıdır. Siyasi ve askeri kanat arasında varolan ayrılıklar, özellikle milislerin silahsızlandırılması sürecinde ve zaferin asıl sahibi olarak kendini gören muhalif komutanların beklentilerinin karşılanmaması halinde daha da keskinleşecektir. Libya'da savaşın siyasi ve askeri galiplerinin yanısıra NATO bünyesindeki devletlerin zaferdeki paylarından yola çıkarak bütün bu güç paylaşımına müdahil olmaları ihtimali ise Libya açısından hesapları daha karmaşık hale getirirken, siyasi istikrarın sağlanmasını güçleştirecektir.

Kısacası Libya'da mağlup tek olmasına karşın, galibiyeti elde edenlerin çok parçalı bir yapı sergilemesi en temel sorunlardan birini oluşturmaktadır. Bu mücadelenin içinde, Libya'nın, isyanın çıkış noktasını teşkil eden siyasi taleplere cevap vermesi, demokrasiyi oturtması, ekonomiyi düzeltip, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri gidermesi ve bu arada bir arada kalmayı başarabilmesi gerekmektedir. Siyasi anlamda atılacak adımların başında yeni bir anayasanın yazılması, siyasi partilerin kurulması, serbest seçimlerin yapılması ve insan hakları reformlarının uygulamaya konması gelmektedir. NATO'nun operasyonunu sona erdirdiği 31 Ekim günü Abdel Rahim el-Kib yeni başbakan olarak seçilmiş ve sekiz ay içinde düzenlenecek meclis seçimlerine kadar geçici hükümet görevi görecek yeni kabinenin ilanı ile Libya yeni bir döneme girmiştir. Bununla birlikte kabinenin kurulması sorunların aşıldığı anlamına gelmemektedir.

Libya'da siyasi sorunlarla birlikte acil olarak çözüm bekleyen konulardan biri ekonomik yapılanmadır. Bu sorun, eski yönetimin yarattığı ve revizyon girişimlerinin kısmi uygulamaları ile çarpışıklaşmış ekonomik sistemin geride bıraktığı sorunların ötesinde bir nitelik taşımaktadır. Libya nüfusunun %60'ını iş beklentisi içinde olan 30 yaş altı gençler oluşturmaktadır. İş beklentisi içinde olan genç nüfusun, gelir dağılımındaki eşitsizliğin giderilmesi yönündeki taleplerinin Libya'da isyanı tetiklediği de hatırda tutulmalıdır.

Bütün bu tartışmalar içinde Libya'nın geleceğin yine de umut taşıdığını söylemek gerekir. 42 yıllık bir diktatörü deviren Libya halkının bundan sonraki süreçte haklarına daha çok sahip çıkacak olması ve reform yönünde gösterdiği irade bu umudu beslemektedir.

LİBYA KABİLELER HARİTASI

İSYAN, MÜDAHALE VE SONRASI: LİBYA'DA DÖNÜŞÜMÜN SANCILARI

A. İSYAN ÖNCESİ LİBYA

Adını eski Mısırlıların Nil'in batısında yaşayan Berberiler için kullandıkları Lebü sözcüğünden alan Libya, 1551'de Turgut Reis tarafından fethinden, 1911'deki Trablusgarp Savaşı'na kadar Osmanlı devletinin Afrika'daki en önemli eyaletlerinden biri olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında Fas, Tunus ve Cezayir Fransızların kontrolüne geçerken, Mısır İngilizlerin, Libya ise İtalyanların işgaliyle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Ülkenin İtalyanlarca işgali, özellikle Mustafa Kemal ve Enver Paşa gibi Osmanlı subaylarının örgütlediği halkın uzun süren direnişiyle karşılaşırken, 1919'da Mondros Antlaşması gereğince Osmanlıların bu topraklardan çekilmesi, Libya için yeni bir süreci işaret etmiştir: Senûsi şeyhlerinin öncülüğünde devam eden otuz yıllık bir mücadele dönemi. Özellikle Ömer Muhtar'ın öncülük ettiği dönemde, direniş hareketi İtalyan kuvvetlerine büyük kayıplar verdirmiş olmasına rağmen İtalya, 1931'de Ömer Muhtar'ın yakalanıp idam edilmesinden sonra ülkenin tamamını kontrolü altına alabilmiştir.

Mussolini İtalya'sının (1922-1943) büyük baskılarına maruz kalan Libya, 1943'te müttefik kuvvetlerin İtalyanları bu topraklardan çıkarması neticesinde yeni sömürge idareleriyle tanışmıştır: Trablus ve Bingazi bölgeleri İngilizlerin eline geçerken, Fizan bölgesine ise Fransızlar yerleşmiştir. Öte yandan Senûsi şeyhlerinden İdris es- Senûsi'nin liderlik ettiği yeni bir mücadele halka bağımsızlığı getirmiştir. 1951'de Birleşmiş Milletler'in, Libya'nın federal bir monarşi olarak bağımsızlığını kabul etmesiyle, Libya Afrika'da BM kararı ile bağımsızlığa kavuşan ilk ülke olmuştur. Görüşmelerde Libya'yı temsil eden Şeyh İdris es- Senûsi, ülkenin yeni kralı olmuştur. Nahif yapılı, yumuşak görünüşlü bu yeni lider, yeri geldiğinde çok sert kararlara imza atmaktan çekinmemiştir. Kendisine karşı geldikleri gerekçesiyle ailesinden otuz kişinin unvan ve haklarını elinden alması, yedi yeğenini sürgün edip, en çok güvendiği danışmanını öldürtmesi bu durumun en çarpıcı örneklerindendir.[1]

Dış yardımlar dışında ciddi bir geliri olmayan Libya, 1959'da Zelten Dağları eteklerinde büyük petrol yatakları bulununcaya kadar zor geçinen bir ülke olmaya devam etmiştir. Petrolle birlikte ülkeyi geliştirmek ve altyapıyı güçlendirmek için birçok plan gündeme geldiyse de, planların gerçeğe dönüşmesindeki yavaşlık zaman içerisinde halkta büyük hoşnutsuzluklar yaratmıştır. Petrol, büyük bölümü çöl olan ülkeyi zengin bir krallık haline getirmiş; ancak kral ve ailesi zenginleşirken Libya'nın fakir halkının hayatında değişen pek bir şey olmamıştır. Senûsi'nin Eylül 1969'a kadar devam eden

1. Duncan Robinson, "Libya: A Bloodstained History," *New Statesman*, 28 Mar 2011. Libya'nın tarihi hakkında daha fazla bilgi için mesela bkz., Ronald Bruce St John, *Libya from Colony to Independence*, Oneworld, 2008, Dirk J. Vandewalle, *Libya Since Independence: Oil And State Building*, IB Tauris, 1998, Ted Gottfried, *Libya: Desert Land in Conflict*, H. Domes, 1995.

idaresi, kralın tedavi için Türkiye'de olduğu sırada, Muammer Kaddafi öncülüğündeki bir grup subayın gerçekleştirdiği bir askeri darbeyle son bulmuştur. Başlangıçta Kaddafi'nin arka planda kalarak başkalarına kurdurduğu hükümet, askeri rütbelerinin hızla albaylığa kadar yükselmesinden sonra el değiştirmiştir; artık yönetimin bütün dizginleri Kaddafi'nin elinde toplanmıştır.[2]

1. Libya'da Kaddafi Gölgesindeki İç Dengeler

Muammer Kaddafi, Devrimci Komuta Konseyi'nin düzenlediği darbeyle Kral İdris'in tahttan indirildiği 1969 senesinden bugüne kadar Libya'yı kendine özgü bir yönetim şekliyle idare etmiştir. Albay Kaddafi iktidarda kaldığı 42 senelik süre zarfında ülkenin geleneksel güç dengeleri ve sosyal ve dini dokusu üzerindeki müdahaleleriyle iktidarını kriz anlarına rağmen sürdürmeyi başarmıştır. Kaddafi kurduğu -diğer bir deyişle icat ettiği- Cemahiriye sistemiyle teoride halkın mutlak güç olduğu bir sistem ortaya koyarken; pratikte kilit pozisyonlara yerleştirdiği sadık adamları sayesinde uzun yıllar ülkenin mutlak siyaset belirleyicisi rolünü devam ettirmiştir. Kaddafi oluşturduğu himayecilik ilişkileri, kabile yapısı ve yerel yönetimler üzerindeki manipülasyon kabiliyetiyle kendine karşı muhalefeti sindirmede büyük başarı elde etmiştir. Bu yönüyle bölgesel İslami hareketlerin de dâhil olduğu muhalif grupların sindirilmesi açısından bölgedeki en etkili otokratik liderlerden birisi olarak tarihe geçmiştir. Bu sebeple Libya bağlamında devrime varan sürece dair yapılan yerel güç dengeleri analizinde Kaddafi'yi, himaye ettiği ve yönlendirdiği bürokratik eliti ilk sıraya koymak gerekmektedir. Bununla birlikte ülkenin sosyal, siyasi ve askeri yapısında kilit rol oynayan kabile yapılanmasını ve bazen kabile yapısı ile paralellikler de gösterebilen siyasi muhalefet oluşumlarını ve silahlı kuvvetleri de dikkate almak gerekmektedir.

Kaddafi kurduğu -diğer bir deyişle icat ettiği- Cemahiriye sistemiyle teoride halkın mutlak güç olduğu bir sistem ortaya koyarken; pratikte kilit pozisyonlara yerleştirdiği sadık adamları sayesinde uzun yıllar ülkenin mutlak siyaset belirleyicisi rolünü devam ettirmiştir.

Albay Muammer Kaddafi, Libya devlet yapısında resmi bir pozisyonu olmamasına rağmen 1969 devrimindeki rolü ve akabinde kurulan rejimin fikir babası olması sebebiyle "Kardeş Lider" sıfatıyla ülkedeki güç piramidinin tepesinde yer almıştır. Kaddafi'nin resmi bir bürokratik sıfat almaktan kaçınması, ülkede kurmaya çalıştığı ve halkın mutlak iradesi üzerine kurulan Cemahiriye sistemiyle alakalıdır. Kendini bir siyaset yapıcıdan çok sıklıkla kullandığı gibi bir "devrim lideri" ve "kılavuz" olarak takdim eden Kaddafi, kendisinin sömürge ve krallık dönemlerinin totaliter güç kullanımlarından uzak olduğu imajını vermeye çalışmıştır.[3] Libya elitinin sıklıkla kullandığı, Cemahiriye öncesinde yaşanan bu iki dönemin toplumun psikolojisinde güçlü karşılıkları bulunmaktadır. Bu yönüyle baktığımızda ülkede protestolara karşı devlet kanalından verilen ilk tepkinin "Libya'yı İtalyanlara ve Türklere bırakmayacağız"[4] olması bilinçli bir adımdır ve muhalefeti sömürgecilikle ilişkilendirerek gözden düşürme çabası olarak nitelendirilmiştir.

Kaddafi'nin kapitalizm ve komünizme karşı Üçüncü Dünya ülkelerine bir alternatif yönetim biçimi olarak sunduğu Cemahiriye sistemi, sosyalizm, Arap milliyetçiliği ve özgün bir İslam yorumundan esinlenmiştir. Sistem halkın siyasi partilere

2. Libya tarihi üzerine detaylı bilgi içib bkz Dirk Vandewalle (2006), *A History of Modern Libya*, Cambridge University Press, Cambridge; Ronal Bruce St John (2008), *Libya: From Colony to Independence*, One World Publications, Oxford; John Wright (2010), *A History of Libya*, Colombia University Press, New York.

3. Phillip C. Naylor, *North Africa: A History from Antiquity to Present* (Austin: University of Texas Press, 2005) s.206.

4. "Comment about Turkey 'just a proverb,' Libyan leader's son says," *Hürriyet Daily News*, 25 Şubat 2011.

ihtiyaç duymaksızın kendisini doğrudan yönetme şekli olarak takdim edilmiştir. Kendinin telif ettiği iddia edilen Yeşil Kitap'ta[5] Kaddafi, kabile geleneklerinden de esinlenen eşitlikçi ve hiyerarşi karşıtı bir yapıyı öngörmüştür.[6] Cemahiriye, başlangıçta özellikle alt ve orta sınıf Libyalılardan büyük destek görmüştür. Zira sömürge sonrası dönemde ülkede meydana gelen ekonomik, sosyal ve siyasi değişim bu kesimler tarafından heyecanla karşılanmıştır.[7]

Ülkenin her tarafına yayılan Temel Halk Kongreleri (THK), yerel halkların yönetime iştirakini sağlamıştır; ülke ise 1977'de kabul edilen "Halkın İdaresini İkame Etme Deklarasyonu" ile birlikte bakanlar kurulunun yerini alan Genel Halk Komitesi (GHK) eliyle yönetilmiştir. Bir genel sekreter ve 20 bakandan oluşan GHK, ülkenin yürütme erkini elinde tutmuştur. Her ne kadar Kaddafi çeşitli bürokratik reformlarla GHK'nin elinde bulundurduğu bakanlık muadili görevlerin büyük kısmını THK'lere devrettiyse de, GHK adalet, kamu güvenliği ve finans üzerindeki yetkisini devam ettirerek ülkede önemli kararların alındığı merci olma statüsünü devam ettirmiştir. Kaddafi, GHK'nin kilit noktalarına yerleştirdiği bürokratlar, örneğin GHK Genel Sekreteri ve Başbakan El-Bağdadi Ali El-Mahmudi aracılığıyla otokratik yönetimini sürdürmüştür. Bununla birlikte yine ülkenin kilit kurumlarını idare eden, Ulusal Petrol Şirketi'nin başındaki Şükrü Ganim, eski istihbarat şefi ve yakın zamanda muhaliflerin safına geçen Dışişleri Bakanı Musa Kusa ve Savunma Bakanı Ebu Bekir Yunus Cabir gibi bürokratlar, Kaddafi'nin bürokrasideki hâkimiyetine hizmet etmişlerdir.

> Libya'daki kabile yapılanması da Kaddafi'nin siyasi ve askeri gücünü pekiştirmek için kullandığı unsurlardan birisi olmuştur.

Kaddafi bir yandan otoriter yönetimini sürdürürken diğer yandan da çağdaşı hiçbir Arap liderinin girişmediği reform çalışmaları yapmıştır. Bu reformlar temelde ülkedeki güç paylaşımına yansımadıysa da, halkın hoşnutsuzluğunu azaltma amacı gütmüştür. 1988'deki yönetimi ademi merkeziyetçi bir yapıya dönüştürme çabaları, 1990 ve 2006'daki kabine değişiklikleri, 2000'deki THK'yı GHK'ye karşı güçlendirme denemeleri ve 2008'deki Refah Dağıtımı Programı (RDP) hem içerde hem de dışarıda memnuniyetle karşılanmış, ancak nihai analizde güç dengelerinde bariz bir değişime sebep olmamıştır. Özellikle petrol gelirlerinin halkla paylaşılması, söz konusu üç bakanlık dışındaki bakanlıkların halka devri ve doğrudan yönetim sisteminin güçlendirilmesi gibi hususları içeren RDP'nin onaylanması, GHK tarafından ertelenmiş ve program büyük ölçüde rafa kaldırılmıştır.[8]

Libya'daki kabile yapılanması da Kaddafi'nin siyasi ve askeri gücünü pekiştirmek için kullandığı unsurlardan birisi olmuştur. Sirte bölgesindeki Kaddafi kabilesine mensup olan Kaddafi, iktidara geldikten sonra kendi kabilesinin üyelerini devlette kilit konumlara getirmesiyle bir yandan kendine sadık bir çevre oluştururken, diğer yandan da kabileler arası rekabeti tetiklemiştir. Kaddafi her ne kadar defaatle kabile adetleri gibi "geri kalmış" yapıları ortadan kaldıracağını söylediyse de, özellikle ülkenin doğusundaki kabilelere nüfuz edememesi sebebiyle oluşan güvensizlik hissini, kendi kabilesine sırtını dayayarak telafi etmeye çalışmıştır.[9] Oğulları dışında Bingazi komutanı Seyid Kaddaf Eddam ve danışmanı Ahmed Kaddaf Eddam gibi kendi kabilesinden olanları çevresinde tutmuş ve güvenlik ihtiyaçlarını benzer çevrelerden insanlarla karşılamıştır.[10] Bu durum Kaddafi öncesi dönemde küçük ve önemsiz bir kabile olan Kaddafi kabilesi ile tarihsel olarak

5. Yeşil Kitap 1975 ile 1981 arasında yayınlanan üç kısımdan oluşmaktadır. 1975'te yayınlanan ilk kısmı "Demokrasi Sorununa Çözüm: Halkın İktidarı", 1977'de yayınlanan ikinci kısmı "İktisadi Sorunlara Çözüm: Sosyalizm" ve 1981'de yayınlanan son kısmı ise "Üçüncü Evrensel Teorinin Sosyal Temeli" isimlerini taşımaktadır.

6. Dirk Wandevalle, *A History of Modern Libya* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006) s.103.

7. Ali Abdullatif Ahmida, *Forgetten Voices: Power and Agency in Postcolonial Libya* (New York: Routledge, 2005) s. 72.

8. "Libya: Background and U.S. Relations," *Congressional Research Service*, Haziran 2010.

9. Allison Pargeter, "Localism and radicalization in North Africa: local factors and the development of political Islam in Morocco, Tunisia and Libya," *International Affairs*, 85: 5 (2009) s. 1035

10. Andrew McGregor, "Can African mercenaries save the Libyan regime?" *Jamestown Foundation,* 23 Şubat 2011, http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=37551

Libya topraklarında öncü rol oynamış büyük kabileler arasında bir çatışmanın da tetikleyicisi olmuştur. Örneğin Kaddafi'ye karşı 1993 ve 1996'da düzenlenen darbe ve suikast girişimlerinde kabileler arası rekabet büyük rol oynamıştır. İki darbe girişiminde de Libya'nın güçlü Verfela kabilesi suçlanmış, kabile üzerindeki gözetim artırılmış ve olaya karıştıkları iddiasıyla kabile üyesi bazı subaylar asılmıştır.[11]

Güç piramidinde Kaddafi'den sonra aile fertleri yer almıştır. Kaddafi'nin çocukları siyasi, askeri ve ekonomik alanda ülkenin kilit noktalarında bulunmuş ve isyanın bastırılması çabalarında başarısızlıkla sonuçlandıysa da büyük çaba sarfetmişlerdir. Reformist siyasetçi kimliğiyle ön plana çıkan Seyfülislam, Kaddafi'nin milis güçlerini komuta eden Hamis, Milli Güvenlik Konseyi'ne başkanlık eden Mutasım ve Libya ordusunda görevli Albay Saadi ve üsteğmen Hanibal, Kaddafi'nin devlet mekanizmasındaki kontrolünü devam ettirmesinde önemli rol oynamıştır. Özellikle Seyfülislam ve Hamis diğer kardeşlerinden daha fazla ön plana çıkmışlardır. London School of Economics'ten doktorasını alan Seyfülislam, Libya'nın Batı'ya dönük yüzü olarak takdim edilmiştir. Siyasetçi kimliği parlayan Seyfülislam, Libya İslami Mücadele Grubu (LİMG) ile kurulan diyalogda ve ülkede uygulanan ekonomik reformlarda ön plana çıkmıştır. Hamis ise Libya ordusunun en donanımlı ve prestijli 32. Tugayı'nın komutanlığını yapmış, aynı zamanda Afrikalı paralı askerlerden oluşan milis güçleri de idare etmiştir.[12] Elit 32. Tugay ve milis güçlerdeki liderlik rolüyle Hamis, isyanın bastırılmasında ve rejimin muhafaza edilmesinde çok kilit bir konumda bulunmuştur.

2. Dış Politikada Kaddafi Çizgisi

Libya'nın dış politikası, Kaddafi'nin 1969 yılında gerçekleştirdiği askeri devrimle yönetimi ele geçirmesinden günümüze uzanan kırk yıllık süre içinde esneklik göstermiş ve değişen koşullara uyum sağlamıştır. Kemikleşmiş ilke ve prensiplerinden yoksun olan dış politikanın bu esnek yapısı, Kaddafi'ye ülkenin bizzat kendisi tarafından tanımlanan "ulusal çıkarlarını" koruma adına fırsatçı bir dış siyaset izleme imkânı vermiştir. Ancak dış politikada var olan tüm ilkesel belirsizliklere rağmen, Kaddafi'nin dış politika anlayışını belli bir düzleme oturtmak gerekirse özellikle 1969'u takip eden ilk 20 yıllık dönem ile sonrası arasında bir ayrım yapmak yerinde olacaktır.

Libya'da devrim sonrası siyasi hayatı kontrolü altına alan Kaddafi'nin dış politikasının özellikle devrimi takip eden ilk dönemde üç önemli faktör tarafından belirlendiği görülmektedir; Arap milliyetçiliği, Müslüman toplumların korunması ve emperyalizme karşı mücadele eden gruplara küresel desteğin sağlanması.[13] Nasır'dan ve onun uyandırmaya çalıştığı Arap milliyetçiliği fikrinden yoğun bir şekilde etkilenen Kaddafi, iktidarının ilk 20 yılını Arap coğrafyasında Arap birliğini hayata geçirmeye adamış, Arap kültürü ve tarihinin kalbi olarak nitelendirdiği Libya'yı bu olası birliğin vasisi olarak görmüştür. Arap birliği fikrini, kendisinin üçüncü evrensel teori olarak adlandırdığı[14] ve temelde kapitalizm ile komünizm dışında üçüncü bir yol sunduğuna inandığı Arap milliyetçiliği fikri ile İslam dini üzerine oturtmuştur. Zira Arap milliyetçiliği ve İslam Kaddafi'ye göre birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak Arap dünyasını birleştirebilecek paydayı sağlamıştır.

Kaddafi'nin ilk dönem ideolojisinin alt yapısını oluşturan Arap milliyetçiliği fikrinin eylemsel unsurunu ise cihat oluşturmuştur. Kaddafi'nin cihat anlayışı, kapitalizm, komünizm ve emperyalizme karşı sosyal adaleti kurmaya yönelik yapılan küresel mücadeleyi ifade etmiştir. Cihat fikrini İslam dinini yaymaktan ziyade emperyalizme karşı mücadele etmek eksenine oturtan Kaddafi, ideoloji, amaç ve kullanılan metot gözetmeksizin Ortadoğu'dan Afrika'ya, Avrupa'dan Amerika'ya uzanan coğrafyalarda faaliyet gösteren siyaset yelpazesinin farklı kesimlerinden pek çok grup ve harekete finansal ve askeri destek sağlamıştır.

11. Lucy Dean (ed), *The Middle East and North Africa 2004* (London: Europa Publication,2003), s.788

12. Among the Mercenaries: Portrait of a Gaddafi Soldier, *TIME*, 1 Mart 2011, http://www.time.com/time/world/article/0,8599,2056006,00.html#ixzz1GuOnCX7l

13. Ronal Bruce St. John (2008), "Redefining the Libyan revolution: the changing ideology of Muammer al-Qaddafi", The Journal of North African Studies, 13(1), ss.91–106

14. Bkz. Muammer al-Qaddafi (1979), The Green Book, Tripoli: Public Establishment for Publishing, Advertising and Distributing.

Devrimin hemen sonrasında tüm Arap ülkelerinin birleşmesini bir numaralı dış politika önceliği haline getiren Kaddafi, bu amacın önündeki en büyük engel olarak genel anlamda Batı'nın emperyalist yaklaşımını, özellikle de ABD'nin İsrail yanlısı politikalarını görmüştür. Kaddafi Arap Birliğini oluşturmanın ilk adımları olarak sayılabilecek birleşme girişimlerini sırasıyla Mısır, Tunus, Suriye ve Mağrip ülkeleri ile yapmıştır.[15] Ortadoğu'nun yanı sıra Libya'nın en aktif dış politika yürüttüğü bölgelerden biri de Afrika kıtası olmuştur. Bölgede ABD ve İsrail'in etkisinin kırılması amacı üzerine kurulan Libya'nın bu amacı, aslında 1970'lerde kısmi olarak başarılı da olmuştur. 1970 yılında Müslüman Afrika ülkelerinde faaliyette bulunan Hıristiyan misyoner gruplara karşı İslami grupları güçlendirmek ve emperyalizme karşı mücadele etmek üzere İslami Davet Cemiyetini (Jam`iyat ad-Da`wa al-Islamiya)[16] kuran Kaddafi, Afrika halkları nezdinde samimi bir kahraman imajı oluşturmuştur. Bir yandan Afrika ülkelerine sağladığı para akışı, diğer yandan kimsenin yatırım yapmadığı çok fakir Afrika ülkelerine yaptığı yatırımlar, Libya'nın bölgedeki etkinliğini artırmıştır. Bu anlamda Kaddafi Afrika'daki ilk somut başarısını sekiz Afrika ülkesinin İsrail ile olan diplomatik ilişkilerini kesmesini sağlayarak gerçekleştirmiştir.[17]

Ancak 1980'li yıllara gelindiğinde Kaddafi'nin ilk on yılında hedef olarak koyduğu dış politika önceliklerinin pratikte başarılamadığı görülmüştür. 1950'li yıllarda kitlelerde büyük heyecan yaratmış olan Arap Birliği fikri 1970'lerle birlikte tüm çekiciliğini yitirmiş ve yapılan girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1977'ye gelindiğinde Libya'nın Mısır'la birleşme fikri yalnızca sonuçsuz kalmamış, aynı zamanda iki ülke kendini sınır çatışmasında bulmuştur.[18] Libya'nın Arap Birliği kurma girişimlerinin her defasında sonuçsuz kalması Kaddafi'yi Ortadoğu ve Afrika'da Libya ile birleşmeyi reddeden Arap ülkelerinde muhalif grupları finanse ederek istikrarsızlaştırmaya itmiştir. Libya tarafından desteklenen bu örgütler Mısır'dan Sudan'a uzanan coğrafyada pek çok terör eylemlerinde bulunmuşlardır.[19] Aynı şekilde Körfez ülkeleri ve özellikle Suudi Arabistan'a karşı şiddetli bir savaş propagandasına girişen Libya'nın, uzun müddet boyunca destek sağladığı Filistin Kurtuluş Örgütü ile de arası açılmıştır.[20] Libya'nın Afrika'daki kazanımları da uzun soluklu olmamış, 1970'li yılların sonuna doğru ülkenin bölgedeki etkinliği Kaddafi'nin Afrika'da düzenlediği askeri operasyonlar ve muhalif gruplarla kurduğu karmaşık din ve yardım ilişkileri nedeniyle ciddi oranda zayıflamıştır.[21]

Libya'nın ABD ile olan ilişkisinin ana eksenini ise bu dönemde iki ülkenin Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde yürüttüğü güç mücadelesi oluşturmuştur. Kaddafi ülkede emperyalizmin ve koloni döneminin en büyük kalıntıları olarak gördüğü Amerikan ve İngiliz üslerini kapatmış, yabancı petrol şirketleri ve bankaların faaliyetlerine son vererek onları kamulaştırmıştır. Kaddafi'nin bu tek taraflı girişimleri güçlü Amerikan karşıtı söylemiyle birleşince ilişkiler 1970'li yıllar boyunca oldukça düşük seviyede seyretmiştir. 1980'lerde Reagan'ın başkan olmasıyla Amerikan yönetiminin Libya içinde Kaddafi rejimini devirmeyi amaçlayan her türlü bilgi kirliliği kampanyası, sabotaj, propaganda, suikast ve karşı devrim faaliyetlerine karışması ve bölgede Libya'nın hava ve deniz sahasını ihlal ederek Libya'yı karşı saldırıda bulunmaya mecbur bırakacak provokasyonlarda bulunması karşılıklı ilişkileri daha da gerilimli bir düzeye taşımıştır.[22] ABD'nin 1986 yılında

15. Libya'nın Arap yarımadası ve Afrika politikasına dair bkz. George Joffe ve Emanuel Paoletti (2010), "Libya's Foreign Policy: Drivers and Objectives", Mediterranean Paper Series 2010, German Marshall Fund of the United States.

16. Bu örgüt her ne kadar Müslüman Arap ülkelerinde faaliyet göstermiş olsa da örgütün amacı Cihat değildir.

17. *A.g.e*

18. Kaddafi'nin Afrika'da artan izolasyonunun arkasındaki en önemli faktör Libya'nın bölgede kendi etkisini artırmaya yönelik istikrarsızlık yaratma girişimleriydi. 1973 yılında Çad ile tartışmalı Üzü sınırı nedeniyle çatışmaya giren Libya 1977 yılında Ugandalı diktatör İdi Amin'e destek sağlamak amacıyla Libyalı askerleri Uganda'ya göndermiştir. Kaddafi'nin Afrika'daki muhalif gruplarla kurduğu karmaşık din ve yardım ilişkileri ve kimi ülkelere açık askeri operasyonları 1980 yılında dokuz Afrika ülkesinin Libya diplomatlarını sınır dışı etmesi, Libya elçiliklerini kapatması ve Libya ile diplomatik ilişkilerin kesmesiyle sonuçlanmıştır. Bkz Mansur Ömer el-Kihya, *Libya'nın Kaddafisi,* Kaktüs Yayınları: İstanbul, 2011.

19. Örneğin Libya'nın Mısır, Sudan ve Tunus ile birleşme girişimlerinin sonuç vermemesi üzerine Libya tarafından eğitilen muhalifler Tunus'un Gafsa şehrine saldırı düzenlemişlerken, Kaddafi Cezayir ile birleşme çabasının başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Cezayir'de bulunan ayrılıkçı berberi ve kökten dincileri desteklemeye başlamıştır. Aynı şekilde 1984 yılında Fas ile kurulan birlik iki yıl kadar kısa bir sürede iflas edince Kaddafi Fas'a karşı aynı istikrarsızlaştırma girişimlerinde bulunmuştur. Bkz. Mansur Ömer el-Kihya, *a.g.e.*

20. Bkz Ronal Bruce St. John (2008), *a.g.e*

21. Bkz Mansur Ömer el-Kihya, *a.g.e*

22. 1982 ve 1985 yılları arasında Libya'yı zor durumda bırakacak birçok ekonomik önlem alan Amerika, Libya petrolünün ithal edilmesini yasaklayarak Libya'ya giden Amerikan malları üzerinde kontrolünü genişletmiştir. Bkz. Veronica Nmoma (2009), "Power and Force: Libya's Relations with the United States", Journal of Third World Studies, 26(2), ss. 137–159.

Libya'da bulunduğunu iddia ettiği terörist kampları bombalaması, izleyen dört yıl boyunca iki ülkenin karşılıklı istihbarat faaliyetleri ve terör eylemleri ile birbirini yıpratma savaşını beraberinde getirmiştir.[23] Ancak tüm bu olaylar içinde hafızalarda en çok iz bırakan Lockerbie faciası Libya dış politikasında değişimi zorunlu kılan olay olarak ayrı bir yere sahiptir.

Lockerbie Faciası: Dış Politikada Değişim?

1988 yılında Pan-Am Havayollarına ait 103 numaralı uçak İskoçya'nın Lockerbie kasabası üzerinde düşürülmüştür. Batılı ülkelerce konuyla ilgili başlatılan soruşturma sonucunda iki Libya vatandaşının olayla ilişkileri olduğu ileri sürülmüştür. Kaddafi'nin Batılı ülkelerin yargılanmak üzere Hollanda'ya teslimini istediği Libyalıları teslim etmeyerek facianın sorumluluğunu reddetmesi, 1992 yılında Birleşmiş Milletler'in yaptırım kararı almasıyla sonuçlanmıştır. Libya üzerinde etkisi oldukça ağır olan yaptırımlar, takip eden yıllarda ülkenin en önemli gündemini oluşturarak Kaddafi'yi 1969'da gerçekleştirdiği devrimi yeni bir çerçeveye oturtma süreci içine sokmuştur. Ülke içinde uzun bir geziye çıkan Kaddafi, aşiret reisleriyle yaptığı görüşmeler sonucu Libya'nın uluslararası izolasyonunun sürdürülemez olduğunu anlamıştır.

Libya'nın dış politikası incelendiğinde Lockerbie faciasının yeni bir dış politika anlayışının benimsenmesinde önemli bir olay olduğu görülmektedir. Devrimin ilk yirmi yılını yöneten ideolojik unsurların etkisinin azaltılarak daha pragmatik bir dış politika anlayışının benimsendiği bu dönemde ülkenin dış politika oryantasyonu da değişim geçirmiştir.

1990'lı yılların ortalarından itibaren Libya'yı uluslararası sisteme yeniden entegre etmeye çalışan Kaddafi, Batı karşıtı retoriğini yumuşatarak güven inşa edici adımlar atmaya başlamıştır. Uluslararası izolasyonun yükünü taşıyamayacak hale gelen Libya, sonunda 1998 yılında ABD ve İngiltere'nin şüphelilerin Lahey'de yargılanması teklifini kabul ederek Lockerbie faciasının sorumlularını 1999'da İskoçya'ya teslim etmiştir.[24] Libya'nın dış politikası incelendiğinde Lockerbie faciasının yeni bir dış politika anlayışının benimsenmesinde önemli bir olay olduğu görülmektedir. Devrimin ilk yirmi yılını yöneten ideolojik unsurların etkisinin azaltılarak daha pragmatik bir dış politika anlayışının benimsendiği bu dönemde ülkenin dış politika oryantasyonu da değişim geçirmiştir. Sayısız Arap Birliği kurma girişiminin başarısızlıkla sonuçlanması ve Birleşmiş Milletler'in yaptırım kararına Arap dünyasının sessizliği, Kaddafi'ye Arap kardeşliğinin sınırlarını göstermiştir. Bu da Kaddafi rejimini yeni bir kimlik bulma arayışına itmiştir: Libya'ya yeni bulunan kimlik ise Afrika kimliğidir.

Dış politika eksenini Afrika'ya kaydıran Kaddafi, ülkesinin bölgedeki ekonomik ve siyasal etkinliğini artırmak için Afrika ülkeleriyle gerek iki taraflı diplomatik ilişkiler, gerekse çok uluslu girişimler üzerinden ilişkilerini iyileştirmeye çalışmıştır. Kaddafi'nin bu yeni dönemde iddialı Afrika politikasının ana istikameti ise Afrika Birliği örgütüdür. Ancak ilk dönemden farklı olarak Kaddafi Afrika siyasetini emperyalizm ve İsrail karşıtlığından ziyade, terörizmle mücadele eksenine oturtmuştur. Özellikle 11 Eylül sonrası dönemde İslami gruplarla mücadelenin en ateşli savunucularından biri olan Kaddafi'nin Amerika ile yaptığı işbirliği, bu yeni dönemde Libya dış politikasının eylemsel unsurunu oluşturan cihat anlayışının gözden düştüğünü göstermektedir. Kaddafi'nin Afrika'ya artan bu ilgisi, Libya dış politikasının uzun süreli odak noktası

23. Bu eylemlerde Beyrut'ta bir Amerikan iki İngiliz vatandaşı kaçırılmış, Hartum'da Amerikan elçiliğinde çalışan kişi saldırıya uğramış, İtalya'nın Lampedusa adasındaki Amerikan tesise saldırı düzenlenmiş ve 1987 yılında Libya için çalışan Abu Nidal Pan Am 73 sayılı uçağı kaçırarak birçok Amerikalının ölümüne yol açmıştır.

24. Kaddafi her ne kadar kendisinden talep edilen şahısları teslim etmiş olsa da, Libya'nın olayla bir bağlantısı olmadığını sıkça ifade ederek sorumluluk üstenlenmemiştir.

olan Ortadoğu ve özellikle Filistin-İsrail sorununa daha az eğilmesine mal olmuştur. Libya'ya Afrika'da bölgesel güç olma rolü biçen Kaddafi, Filistin-İsrail meselesine atıfta bulunmaktan kaçınarak daha kapsayıcı, daha az ideolojik ve daha faydacı bir dış politika izlemiştir.

Libya'nın Afrika kıtasına benzer bir açılım gerçekleştirdiği diğer bir bölge ise Avrupa olmuştur.[25] Libya'nın 1999 yılında Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na gözlemci ülke olarak katılmasını takip eden 2000'li yıllarda Libya ile Avrupa ülkeleri arasında ilişkiler ivme kazanmıştır. Libya'ya uygulanan yaptırımların kaldırılmasının ardından harekete geçen İngiltere, İtalya ve Almanya'nın başını çektiği Avrupa ülkeleri Libya ile geniş ekonomik ilişkiler kurmuşlardır. Bir yandan Libya ile kapsamlı silah satımı sözleşmeleri imzalayan Avrupa ülkeleri, diğer yandan Libya'da büyük ölçekte petrol yatırımları yapma fırsatı elde etmişlerdir. Avrupalı ülkeler ile geliştirilen bu ekonomik ilişkiler, AB nezdinde de karşılık bulmuş; AB Komisyonu ve Konseyi Libya'yı Akdeniz Birliği oluşumuna katmak için büyük çaba sarf etmişlerdir.

Avrupa'nın enerji alımının %6,94'ünü karşılayan Libya, Avrupa'nın en çok ihracat yaptığı 11. ülke olmuştur.[26] Yukarıda da işaret edildiği gibi Libya'nın en büyük ticaret ortağı Avrupa'dan ihraç edilen malların ise en büyük kısmı İtalya'dan, Almanya'dan ve İngiltere'den gelmektedir. Ekonomik ilişkilerin karşılıklı ilişkilerdeki önemine karşın, bu dönemde Avrupa ile Libya arasındaki hızlı yakınlaşmayı ticarete indirgemek hatalı olacaktır. İlişkilerin Avrupa için asıl kritik yönü göç sorununun kaynaklanan güvenlik boyutu olmuştur. Libya Afrika kıtasından Avrupa'ya yasal olmayan yollardan giden göçün geçit noktasıdır. 11 Eylül sonrasında göçü bir güvenlik sorunu haline getiren Avrupa ülkeleri için Libya'nın önemi daha da artmış, özellikle göçe maruz kalan İtalya'nın baskısı sonucu Libya ile AB nezdinde göçe karşı işbirliği yapılmıştır.

> Libya'nın 2000'li yıllarda izlediği dış politika anlayışının daha önceki dönemlerle kıyaslandığında süreklilik ve değişimi aynı anda temsil ettiği görülecektir. Uluslararası konjonktürün gereklerine göre ulusal çıkarlarını yeniden tanımlayan Libya, bu çıkarlar doğrultusunda sadece daha pragmatik ve ideolojinin eskisi gibi keskin olmadığı bir dış politika uyarlamasına gitmiştir.

Avrupa ile gelişen ilişkilere paralel olarak özellikle 11 Eylül sonrası Libya'nın ABD ile olan ilişkileri de ivme kazanmıştır.[27] ABD'nin teröre karşı mücadelesine kendi çıkarları doğrultusunda destek veren Kaddafi rejiminin 2003 yılında kendi iradesiyle nükleer programından feragat etmesinin ardından ABD tek taraflı uyguladığı yaptırımları kaldırmış ve 2006 yılında Libya'yı terörü finanse eden ülkeler listesinden çıkarmıştır. Böylelikle yaklaşık otuz yılı bulan karşılıklı gerilimden sonra Libya ve ABD arasındaki diplomatik ilişkiler ilk defa en üst seviyeye yükseltilmiştir. Diplomatik ilişkilerin kurulmasını hızlandıran en önemli etken Amerikan petrol firmalarının Libya'daki çıkarları olmuştur. ABD'nin yaptırımları daha geç kaldırması nedeniyle Amerikan şirketleri Libya petrol piyasasındaki rekabette Avrupalı firmalara göre dezavantajlı duruma düşmüş olsalar da, kısa zamanda bu açığı kapatmışlardır.[28]

Kaddafi'nin geçmişten çıkardığı derslerle Lockerbie faciası sonrasında yeniden yorumladığı dış politika anlayışı her ne kadar Libya'nın uluslararası sistem ile yeniden entegrasyonunu sağlamış olsa da, dış politikada temel bir değişimi ifade

25. Shaista Shaheen Zafar (2009), "EU-Libya Relations", Journal of European Studies, 25(1),ss.125-141.
26. "Libya: The Main Economic Indicators", European Commission, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113414.pdf
27. Yahia H. Zoubir (2002), "Libya in US Foreign Policy: From rouge state to good fellow", Third World Quarterly, 23(1), ss. 31–53
28. Özellikle Amerikalı Oasis grubu ve Occidental Petrol şirketinin de aralarında bulunduğu Amerikalı firmalara 2005 yılından itibaren Libya'da ciddi kazanımlar elde etmişlerdir.

etmemiştir. Libya'nın 2000'li yıllarda izlediği dış politika anlayışının daha önceki dönemlerle kıyaslandığında süreklilik ve değişimi aynı anda temsil ettiği görülecektir. Uluslararası konjonktürün gereklerine göre ulusal çıkarlarını yeniden tanımlayan Libya, bu çıkarlar doğrultusunda sadece daha pragmatik ve ideolojinin eskisi gibi keskin olmadığı bir dış politika uyarlamasına gitmiştir. Bu anlamda, Kaddafi bir yandan kendi rejimine tehdit olarak gördüğü İslami gruplara karşı Amerika'nın verdiği mücadeleyi desteklerken, diğer yandan Batı'nın Afrika meselelerine müdahale etmesine ve taraf olmasına şiddetle karşı çıkmaya devam etmiştir. Kendi ulusal çıkarlarının gereği doğrultusunda Batı ile işbirliği yapan Kaddafi, siyasi ilişkilerden çok ekonomik ilişkilere önem vermiştir. Nitekim Batı ve Libya arasında hızla gelişen ekonomik ilişkiler siyasi ilişkileri sağlam bir temele oturtmakta yeterli olamamış; Batı ve Libya arasında eski dönemlerden kalan kuşku ve güvensizlik canlılığını korumuştur.

Batı ile yaşanan tüm bu siyasi güvensizlik ortamında Kaddafi dış ilişkilerini çeşitlendirerek Çin ve Rusya ile yakın ilişkiler geliştirmiştir. Artan enerji ihtiyacını karşılamaya yönelik Afrika'da son yıllarda önemli açılımlar gerçekleştiren Çin'in Afrika politikasında kıtanın en geniş petrol yataklarına sahip olan Libya, kilit ülke konumuna yükselmiştir. Libya'nın yakın ilişkilere geliştirmiş olduğu bir diğer aktör Rusya ise, Batı'nın dışladığı Kaddafi için en büyük silah tedarikçilerinden birisi olmuştur. Aynı şekilde son yıllarda Rusya dışındaki petrol ve enerji bölgelerinde faaliyet gösterme eğiliminde olan Rus firmaları için de Libya zengin petrol yataklarıyla gelecek vadeden bir ülke olmuştur. Nitekim Çinli ve Rus petrol firmalarının Libya'da son yıllarda artan etkinliği bu ülkelerin Kaddafi döneminde Libya ile karşılıklı ilişkilerinin olumlu bir seyir halinde olduğunu teyit eder niteliktedir.

3. Ekonomik Tablo

Libya, sahip olduğu petrol ve doğal gaz rezervleri ile ekonomisinin devamlılığını ve büyümesini sağlarken bir yandan da ekonomisini çeşitlendirmeye, sosyalist yapılanmayı liberalleştirmeye ve yabancı yatırımların ilgisini çekmeye çalışmıştır. Sosyalist ekonomi modelini benimseyen Kaddafi, ihracat gelirlerinin %95'ini, GSMH'nin %25'ini oluşturan ve kamu harcamalarının da %60'ını karşılayan petrol rezervlerini kontrol ederek tüm ekonomiye egemen olmuştur. Ekonomi, ihracat gelirlerinin neredeyse tamamını oluşturan hidrokarbon sektörüne bağımlı haldedir. Yaklaşık 46,4 milyar varil petrol ve 55 tcf (trilyon kübik feet) doğal gaz rezervi ile Libya Afrika'daki en zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahiptir. OPEC üyesi olan Libya, dünya petrol rezervleri sıralamasında 9., üretim sıralamasında ise 17.dir. Sahip olduğu doğal gaz rezervleri bakımından dünyada 20. ve doğal gaz üretiminde 32. sıradadır.[29]

19 Aralık 2003 tarihinde Libya'nın kitle imha silahları üretimi programını bıraktığını açıklaması ülke ekonomisi açısından olumlu sonuçlar doğurmuştur. BM'nin 1992'de başlattığı yaptırımları sona erdirmesi ve ABD'nin tek taraflı uyguladığı yaptırımları 2004-2006 yılları arasında aşamalı olarak kaldırmasının ardından Libya ekonomik açıdan yeni bir evreye girmiştir. Libya'yı uluslararası piyasalara entegre edebilmek için Kaddafi yönetimi birbiri ardına önemli ekonomik reformları hayata geçirmiştir.[30] BM yaptırımları nedeniyle sınırlanan petrol ve gaz ihracatının serbest kalması ile özelikle ABD başta olmak üzere Batılı şirketlerin Libya'ya yatırım yapmasını engelleyen koşullar ortadan kalkmış ve böylece Libya'da enerji sektörü başta olmak üzere yapılan doğrudan yabancı yatırımlar oldukça artmıştır. Libya'ya yapılan doğrudan yabancı yatırımlar 2005 ve 2008 yılları arasında 1,7 milyar Euro'dan 9,2 milyar Euro'ya çıkmış, 2007-2008 yılları arasında ise bu oran %55,6 artmıştır. Aynı dönemde dışarı çıkan yatırım miktarı ise 1,3 milyar Euro'dan 7,8 milyar Euro'ya çıkmış, 2007-2008 yılları arasında ise dışarıya çıkan yatırım miktarı %132 artış göstermiştir.[31] Libya'nın petrol endüstrisini yöneten kamu kurumu Milli Petrol Şirketi (MPŞ), 2010 yılında yaptığı açıklamada yaklaşık 1,8 milyon varil olan günlük petrol üretimini,

29. "Country Analysis Brief: Libya, Oil and Gas," US Energy Information Administration, 2011, http://www.eia.doe.gov/countries/cab.cfm?fips=LY
30. "Libya: 2011 Country Review," Country Watch, 2011.
31. "Bilateral Relations: Libya" European Commission Trade, http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/countries/libya/

2017'ye kadar günde 3 milyon varile çıkarmayı hedeflediklerini açıklamıştır.[32] Ülke içi petrol tüketimi günlük 270 bin varil olduğundan, Libya'nın net petrol ihracatı günde 1,5 milyon varilin üstünde seyretmiştir. Bu ihracatın yaklaşık olarak %85'lik kısmı Avrupa ülkelerine yapılırken, yaptırımların 2004'te kalkmasıyla Libya'nın ABD'ye yaptığı petrol ihracatı da giderek artmıştır. Libya'nın petrol ihraç ettiği ülkeler başlıca İtalya (%28), Fransa (%15), Çin (511), Almanya (%10), İspanya (%10), Yunanistan (%5), İngiltere (%4) ve ABD (%3) olmuştur.[33]

Kaddafi yönetimi, doğal gaz üretimini keşifler ve yeni yatırımlar ile arttırarak enerji sektöründe doğal gazdan daha çok yararlanmayı ve böylece ülke içindeki petrol tüketimini azaltarak petrol ihracatını daha da arttırmayı planlamıştır. Libya'da elektrik üretiminin yaklaşık olarak %45'i doğal gaz ile sağlanmaktadır, 2012 itibari ile bu oranı %50 oranında artırması planlanan projeler çıkan savaş nedeniyle yarım kalmıştır. Libya'nın isyan öncesinde başlıca doğal gaz ihraç ettiği ülkeler İtalya (868 bcf-milyar kübik feet), İspanya (454 bcf), Fransa (264 bcf), Türkiye (148 milyar bcf) ve ABD'dir (74 milyar bcf).[34]

Ülkede keşif ve üretim yapmak isteyen uluslararası petrol-gaz şirketleri MPŞ ile anlaşma yaparak keşif, üretim, nakliye ve rafine etme alanlarında çalışma hakkı elde etmişlerdir. Ülkede yatırım yapan başlıca uluslararası petrol şirketleri Eni (İtalya), Total (Fransa), Repsol YPF (İspanya), StatoilHydro (Norveç), Occidental (ABD), OMV (Avusturya), ConocoPhillips (ABD), Hess (ABD), Marathon (ABD), Shell (Hollanda-ABD), BP (İngiltere) ve ExxonMobil (ABD)'dir. Bu şirketlerin petrol üretimindeki payları yaklaşık olarak %49 iken, 2005 yılında EPSA-IV (Exploration and Production Sharing Agreements-Keşif ve Üretim Paylaşma Anlaşmaları) anlaşmasının ruhsat kısmındaki değişiklikler, şirketlerin üretimdeki paylarını kısıtlamıştır. Yapılan kritik değişiklikler arasında, şirketlerin üretimden elde ettikleri paylarının yarı yarıya düşürülmesi ve ülkedeki faaliyetlerini 15 yıla kadar devam ettirebilmeleri için şirketlere yeni yatırımlar yapma mecburiyetinin getirilmesi sayılabilir. Kontratların yeniden yapılandırılmaları gibi belirsizlikler ile birlikte altyapı eksiklikleri ve OPEC kotası da Libya pazarına heyecanla giren yabancı yatırımlardaki artışın zayıflamasına neden olmuştur.[35]

GSMH'nin %20'sini oluşturan petrol dışındaki üretimin içine inşaat sektörünün yanı sıra, son zamanlarda tarım ürünlerinin işlenmesi, petrokimya ürünleri, demir, çelik ve alüminyum üretimi de girmiştir. 2009'da Libya'da toplam GSMH'nin %78'ini sanayi, %20'sini hizmet sektörü, %2'sini ise tarım sektörü oluşturmuştur.[36] Mevsimsel şartlar ve verimsiz toprak yapısı tarımsal üretimi sınırlandırdığından, Libya'nın ithalatının %75'ini gıda ürünleri oluşturmuştur.[37] İthal ettiği başlıca ürünler nakliye ekipmanları, yarı-işlenmiş mamuller, gıda ve tüketici ürünleri olan Libya'nın en büyük ithalat ortakları İtalya (%27,8), Almanya (%10,5), İngiltere (%7), Fransa (%5,8), Çin (%10), Türkiye (%9,3), Güney Kore (%6,4) ve Mısır'dır (%5,1). AB ülkelerinden yapılan ithalat toplam ithalatın %45'ini oluşturmuştur. Ham petrol, rafine petrol ürünleri ve doğal gaz ise ithal ettiği ürünler arasında yer almıştır. En büyük ihracat ortakları İtalya (%39,1), İspanya (%13,5), Fransa (%6,1), Çin (%5), ABD (%5), Brezilya (%2,4) ve Tunus'tur (%2). Başlıca ticaret ortakları ise AB ülkeleri (%64), Çin (%9), ABD (%4,5), Türkiye (%4,2) ve Tunus'tur (%3,2).[38]

Libya'nın AB ile ekonomik ilişkileri, 2004 yılında yaptırımların kaldırılmasıyla gelişmeye başlamıştır. Libya ihracatının yaklaşık olarak %75'i AB ülkelerine yapılmıştır ve 2009 yılı verilerine göre Afrika'daki ülkeler arasında AB'ye en çok ihracat yapan ülkedir.[39] Ancak Libya'nın AB ticaret hacmindeki payı küçük kalmıştır. 2009 verilerine göre AB'nin toplam ihracatında Libya'ya yaptığı ihracatın oranı %0,5, Libya'dan yaptığı ithalatın oranı ise toplam ithalatının %1,8'idir.[40] 2008 yılında

32. "Libya: 2011 Country Review"
33. "Country Analysis Brief: Libya, Oil and Gas"
34. "Country Analysis Brief: Libya, Oil and Gas"
35. "Country Analysis Brief: Libya, Oil and Gas"
36. "Libya-Trade Statistics," European Commission: Trade, 2009, erişim tarihi 23 Mart 2011,http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113414.pdf
37. "Libya: 2011 Country Review"
38. "Libya-Trade Statistics"
39. "Africa-EU - Economic indicators, trade and investment," European Commission Eurostat, son güncelleme Kasım 2010, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Africa-EU_-_economic_indicators,_trade_and_investment
40. "Libya-Trade Statistics"

AB-Libya Çerçeve Antlaşması için görüşmeler başlamış, ancak Libya'da yaşanan son gelişmeler nedeniyle, görüşmeler siyasi istikrar sağlanıncaya kadar askıya alınmıştır. 2010 yılında Avrupa Komisyonu ve Libya, teknik ve mali konularda işbirliğini geliştirmek için Avrupa Komşuluk Politikası (European Neighbourhood Policy) üzerinde anlaşmışlardır. Libya ile yapılacak olan işbirliği temel olarak göç ve HIV-AIDS üzerinde yoğunlaşmıştır. HIV-AIDS hastalarının tedavisi için 2005 yılından beri Bingazi şehrinde yürütülen çalışmalar Şubat 2011'de askıya alınmıştır.[41]

Enerji sektöründen elde edilen önemli miktardaki gelir, yaklaşık 6,5 milyonluk küçük nüfusu ile birlikte Libya'yı Afrika'daki en büyük GSMH'ye sahip ülkelerden biri yapmıştır. Ancak bu yüksek gelirin çok az bir kısmı toplumun alt tabakalarına ulaşmıştır.

AB ülkeleri içinde Libya ile ilişkilerde İtalya'nın ağırlıklı bir payı olmuştur. Yaptırımların kalkması ile eski bir İtalyan sömürgesi olan Libya ile ilişkileri gelişmeye başlayan İtalya 2008 yılında Dostluk Antlaşması imzalamıştır. Gelişen siyasi ilişkilerin arkasında ise büyük hacimli ekonomik ilişkiler yatmıştır. Libya'nın en yakın ticaret ortağı olan İtalya, aynı zamanda pek çok Libya yatırımına ev sahipliği de yapmıştır. Buna karşılık İtalyan şirketleri Libya'da boru hatları ve 1500 km.den uzun otoyollar gibi altyapı inşası alanında faaliyet göstermişlerdir. Ancak Libya'daki kriz nedeniyle İtalya, Libya ile imzaladığı Dostluk Antlaşmasını askıya almış ve yeni yaptırımları uygulamaya başlamıştır.[42]

Ekonomik ilişkiler açısından diğer önemli bir ortak olan İngiltere ile Libya'nın ekonomik ilişkileri de BM yaptırımlarının son bulması ile gelişmeye başlamıştır. Libya ekonomisi, özelleştirme ve yatırım olanaklarına sahip olması nedeniyle İngiltere şirketleri tarafından büyük bir fırsat olarak değerlendirilmiştir.[43] Bunların yanı sıra Libya'nın Afrika'daki en çok petrol ve büyük gaz rezervine sahip olması, İngiltere'yi cezp etmiştir ve BP, 2007 yılında petrol keşfi için dünyadaki en büyük yatırımını, yaklaşık 900 milyon dolar ile Libya'ya yapmıştır. İngiliz firmalarının cezbeden başka bir unsur ise büyük miktarda bağımsız varlığı bulunan Libya Yatırım Kurumu'dur. 2009 yılında Londra'da bir ofis açan kurum, bu dönemden itibaren en az Dubai ve Katar kadar İngiltere'de çeşitli ticari yatırımlarda bulunmuştur.[44]

Türkiye ve Libya arasındaki ekonomik ilişkiler ise özellikle son yıllarda hızlı bir gelişim seyri izlemiştir. Türkiye'den Libya'ya yapılan ihracat, 2010 yılında yaklaşık 2 milyar dolar civarındadır. İhraç edilen ürünler ise demir, çelik, çimento, eşya, makine, yapı malzemeleri ve ziynet eşyalarıdır. Türk şirketlerinin Libya'ya yaptığı yatırımlar 60 milyon dolar değerinde seyretmekle birlikte inşaat sektörü için planlanan ve savaş nedeniyle atıl kalan 192 proje ile Libya'da yapılan yatırımların değeri 12,5 milyar dolar değerine ulaşacağı tahmin edilmiştir.[45]

Enerji sektöründen elde edilen önemli miktardaki gelir, yaklaşık 6,5 milyonluk küçük nüfusu ile birlikte Libya'yı Afrika'daki en büyük GSMH'ye sahip ülkelerden biri yapmıştır. Ancak bu yüksek gelirin çok az bir kısmı toplumun alt tabakalarına ulaşmıştır. Ülkenin gelirlerinin önemli bir kısmı yolsuzluk, israf ve kitle imha silahları geliştirme çabaları nedeniyle heba olmuştur. Hükümetin ekonomiyi kötü yönetmesi sonucu enflasyon yükselmiş, ithalat fiyatları artmış ve ekonomik bü-

41. "Libya," European Union External Action, http://www.eeas.europa.eu/libya/index_en.htm

42. Conley, Heather A. "Turmoil in Libya: The view from Europe," Center for Strategic & International Studies, Mart 7, 2011, erişim tarihi Mart 24,2011, http://csis.org/publication/turmoil-libya-view-europe

43. "Why Libya?" Libyan British Business Council, http://www.lbbc.org.uk/about_libya.php

44. Blitz, James ve Lina Saigol, "No Line in the Sand", Financial Times, 25 Şubat 2011 http://www.ft.com/cms/s/0/198e48b4-411a-11e0-bf62-00144feabdc0.html#axzz1HX5VJ14X

45. The Free Library, http://www.thefreelibrary.com/TURKEY-LIBYA+ECONOMIC+RELATIONS+-Turkish+exports+to+Libya+increase+to...-a0249636324

yüme engellenmiştir, bu da halkın büyük çoğunluğunun yaşam standartlarını düşürmüştür.[46] Yaklaşık 1,5 milyon işgücü bulunan Libya'da, işsizlik oranı tahminen %30 dolaylarında (bu konuda net bir veri yoktur) seyretmiştir. İstihdam edilenlerin %17'si tarımda, %29'u sanayide, %54'ü ise hizmet sektöründe çalışmıştır.[47] Nüfusun üçte birinin ulusal yoksulluk sınırının altında yaşadığı tahmin edilen Libya, buna rağmen BM 2010 yılı insani gelişim endeksi raporuna göre, 169 ülke arasında yüksek insani gelişim gösteren ülkeler arasındadır ve 53.sırada yer almaktadır.

Sonuç olarak, Libya ekonomisi petrol ve gaz rezervlerinden elde ettiği gelir sayesinde ithalat ve ihracatında dengeyi sağlamayı başarmıştır. Bununla birlikte ekonomik gelişme kapasitesine rağmen, üretim alanlarında çeşitliliği sağlayamamış ve elde edilen geliri tabana yayamamıştır. Bu ise gelir adaletsizliği ve işsizlik gibi sorunların derinleşmesine neden olmuştur. Özellikle yaptırımların kalkmasının ardından uygulamaya konan ekonomik reformlar ve hızla liberal ekonomiye geçiş, mevcut sosyalist ekonomik sistemin dar gelirli geniş halk kitleleri için sağladığı desteklerin kaldırılması ile birleşince ekonomik problemler, geniş halk kitlesi için daha ezici bir hal almıştır. Yabancı yatırımların ülkeye girmesi ve kendilerine yerli ortaklar bulma zorunluluğu, Libya'da rejime yakın belli bir kesimin fazlası ile zenginleşmesine neden olmuş ancak ülkenin genel ekonomik tablolarına yansıyan iyileşme, sadece bu kesime çıkar sağlamış ve halka yansımamıştır. Bu ekonomik tablo, isyanın patlak verdiği diğer baskıcı Arap rejimlerinde olduğu gibi Libya'da da halkın sokaklara dökülmesinde en etkili tetikleyicilerden biri olmuştur.

B. MUHALİF GÖSTERİLERDEN SİLAHLI MÜCADELEYE: KADDAFİ'YE İSYAN

Libya'da 2011 Şubat ayında başlayan muhalif gösteriler öncesinde, Kaddafi'nin kırk yıllık iktidarı boyunca sindirilmesi nedeniyle siyasal muhalefetin ve elit kuvvetlerle operasyon kabiliyeti kontrol altında tutulan ordunun ülkedeki güç dengeleri içerisindeki payı çok fazla değildi. Muhalefetin tek cephe altında birleşmesi ve ordudan kopmaların yaşanması ile birlikte ağırlık kazanan silahlı mücadele ile birlikte hem eski muhalif figürler hem de ordu mensupları hatta daha önceden Kaddafi safında yer almış siyasi ve askeri kişilikler ülkenin geleceğine yön vermede kilit konumlara geçtiler. Yine bu süreçte, hem siyasal muhalefet hem de ordu üzerindeki etki güçleriyle kabilelerin pozisyonları, Kaddafi'ye karşı toptan muhalefetin şekillenmesinde kilit rol oynadı. Muhalif gösterilerle başlayan ve Kaddafi rejiminin kalbi Bab'ül Aziziye'ye kadar bütün Libya'nın yeni yönetimin kontrolüne geçmesine ulaşan bu süreçte, ülkedeki pasif ve sindirilmiş muhalif grupların ve askeriye mensuplarının aktive edilmesi ve yeniden güç kazanmasına tanıklık edildi.

1. Sistematik Olarak Sindirilmiş Muhalefet

1972 senesinde yayınlanan Parti Siyasetinin Yasaklanması Kanunu'yla siyasal muhalefetin yapılmasının yasadışı hale geldiği Libya'da, rejimin giriştiği baskıcı politikalara rağmen muhalefet varlığını sürdürmüştür. Sistematik baskı sonucunda bir kısım muhalefet, Libya İslami Mücadele Grubu (LİMG) ve Müslüman Kardeşler (İhvan) gibi, Kaddafi rejimi ile diyalog içerisine girmiş, Milli İttifak ve Libya Değişim ve Reform Hareketi gibi diğer bir kısmı ise muhalefetini sürgünde devam ettirmiştir. Her iki muhalefet de 42 yıl boyunca Kaddafi'nin güç mekanizmasına meydan okuyabilecek ortak bir vizyona ve teçhizata sahip olamamıştır. Genel manasıyla İslamcı, demokratik ve kral yanlısı kategorilere ayırabileceğimiz siyasal muhalefetin İslamcı olanları bölgesel bağlantılar ve sömürge sonrası dönemin konjonktürü sebebiyle Kaddafi'ye karşı muhalefette en fazla ön plana çıkanları olmuştur.

Bölgedeki birçok İslam ülkesinde olduğu gibi Libya'da da İhvan, Kaddafi'ye karşı muhalefetin ana kanatlarından birisini teşkil etmiştir. Mısır'daki baskıdan kaçan İhvan üyelerinin bir kısmı, Kral İdris döneminde Libya'ya gelip faaliyetlerini özellikle Bingazi ve çevresinde yoğunlaştırmışlardır. Cemahiriye döneminde Mısır'daki İhvan ile nitelik açısından paralel bir

46. "Libya: 2011 Country Review"
47. "CIA-The World FactBook: Libya," CIA, 16 Mart 2011, https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ly.html

şekilde baskı ve kıyıma maruz kalan Libya İhvanı, 2000'li yılların ortalarına kadar Kaddafi tarafından LİMG gibi El-Kaide irtibatlı kabul edilen oluşumlarla birlikte rejime en büyük tehdit olarak algılanmıştır. Özellikle 1973'teki toplu tutuklamalardan sonra faaliyetlerini yer altına indiren İhvan, Libya'da tutuklamalar, idamlar ve hatta devlet eliyle suikast ve toplu öldürmelere maruz bırakılmıştır. 1998'deki toplu tutuklamaların akabinde, 2001-2002'de iki İhvan lideri, Dr. Abdullah Ahmed İzzeddin ve Dr. Selim Muhammed Ebu Hanik, idam edilmiş ve yaklaşık 70 İhvan üyesi de ömür boyu hapisle cezalandırılmıştır.[48] 2006'da Kaddafi rejimiyle girdikleri diyalog sonucunda 84 üyesi serbest bırakılan ve Seyfülislam Kaddafi'nin bu süreçte "barışçı" olarak nitelendirdiği İhvan[49], rejimle girdiği diyalogu devam ettirmekle beraber reform çağrılarını da sürdürmüştür.

> Muhalif gösterilerle başlayan ve Kaddafi rejiminin kalbi Bab'ül Aziziye'ye kadar bütün Libya'nın yeni yönetimin kontrolüne geçmesine ulaşan bu süreçte, ülkedeki pasif ve sindirilmiş muhalif grupların ve askeriye mensuplarının aktive edilmesi ve yeniden güç kazanmasına tanıklık edildi.

LİMG ise ülkedeki İslami muhalefetin silahlı mücadeleyi seçen kanadını oluşturmuştur. Libya'da 1996'daki Kaddafi'ye suikast girişimiyle gündeme gelen grup, 2000'lerin başında ABD'nin "terörle mücadele" radarına yakalanmış ve 2003'te Kasablanka'daki terör saldırısı ile ilişkilendirilmiştir. LİMG'i hem Libya hem de ABD gündeminde üst sıralara taşıyan husus ise grubun El-Kaide ile bağlantısıdır. LİMG lideri Ebu Leys El-Libi'nin El-Kaide ile ilişkisi, grubun El-Kaide'nin Libya'daki uzantısı olduğu düşüncesini yaratmıştır. Hatta El-Kaide liderlerinden Eymen el-Zevahiri de gurubun kendileriyle bağlantılı olduğunu açıklamıştır.[50] Bu açıklama sonrasında LİMG'den bir grup, El-Kaide'yle ilişkinin El-Libi'nin şahsi ilişkisi olduğunu ve artık şiddeti reddettikleri açıklayıp 2009'da rejimle diyaloga girmiştir.[51] Bu diyalog sonucunda 90'ın üzerinde LİMG bağlantılı mahkûm serbest bırakılmıştır.

Libya rejiminin İslamcı hareket üzerindeki sistematik baskı ve sindirme politikalarının doruk noktaya ulaştığı 1996'da, başkent Trablus'taki Ebu Selim Hapishanesi katliamı rejimin baskısının önemli bir sembolü haline gelmiştir. Ebu Selim Hapishanesi'nde tutuklu "fikir mahkûmları" için uygulanan ziyaret yasağını protestoyla başlayan olaylarda, İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün tahminlerine göre 1200 mahkûm güvenlik güçleri tarafından öldürülmüştür[52] Olayların yaşandığı 1996 yılından 2000'lerin başlarına kadar ölümler ailelerden saklanmış ve ancak 2004 yılında Kaddafi tarafından resmen kabul edilmiştir. Ebu Selim Katliamı Libya'daki muhalefetin Kaddafi rejimine yönelik temel saldırı noktalarından birisi haline gelmiştir. 16 Şubat 2011'de Ebu Selim Katliamı'nda hayatını kaybeden mahkûmların ailelerinin oluşturduğu bir grubun Bingazi'deki polis merkezi önünde yaptıkları gösteri,[53] Libya'daki protestolara ivme kazandırıp, ülkedeki aktif muhalefet sürecinin başlamasında öncü rol oynamıştır.[54]

İslamcı muhalefete ek olarak İnsan Hakları için Libya Birliği gibi demokratik eğilimli ve Libya Anayasal Birliği gibi kral yanlısı grupları birleştiren 'Libya Muhalefeti için Milli Konferans' adlı şemsiye kuruluş da Kaddafi rejiminin yıkılması ve ülkede demokratik bir sistemin kurulması yolunda çalışmalar yürütmüştür. Muhalif gösterilerin başlamasında ve ülke genelinde

48. Libya: Background and U.S. Relations, Congressional Research Service, Haziran 2010.
49. "Libya Watch's letter to High Commissioner for Human Rights at the United Nations", Erişim tarihi:1 Mayıs 2011, http://www.libya-watanona.com/hrights/lwatch/lw18125e.htm
50. "Libya releases scores of prisoners", Erişim tarihi: 12 Mayıs 2011, http://english.aljazeera.net/news/africa/2008/04/200861502740131239.html
51. "Libya releases scores of prisoners"
52. Libya: June 1996 Killings at Abu Salim Prison, Human Rights Watch, 2003
53. "What If Libya Staged a Revolution and Nobody Came?" Erişim tarihi: 11 Mayıs 2011, http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/02/17/what_if_libya_staged_a_revolution_and_nobody_came
54. "Protests Take Aim at Leader of Libya", Erişim tarihi: 27 Şubat 2011, http://www.nytimes.com/2011/02/17/world/middleeast/17libya.html?_r=2

yayılmasında da önemli rol oynayan bu oluşum, 2005 ve 2008'te yaptığı konferanslarda çoğunlukla sürgünde bulunan Libyalı muhalif grupları bir araya getirmiş ve 2005 yılında 'Milli Uzlaşı' adı verilen bir beyanname yayınlamıştır. Bu beyannamede özetle Kaddafi'nin görevi bırakması, ülkeyi anayasal hayata taşıyacak geçici bir hükümetin kurulmasını ve siyasi ve kültürel çeşitliliğe dayalı demokratik bir sistemin kurulmasını talep edilmiştir.[55] Milli Uzlaşı'da kurulması talep edilen geçici hükümetin, gösterilerin başlamasıyla birlikte kurulan Libya Ulusal Geçiş Konseyi (UGK) ile büyük paralellikler gösterdiğinin ve kurulan konseyin Milli Uzlaşı'daki üç temel talebi de ihtiva ettiğini belirtmekte fayda vardır. Bu yönüyle Milli Uzlaşı, UGK'nın hayata geçirilmesi sürecinin fikrî altyapısını oluşturan önemli metinlerden birisi olarak tarihe geçmiştir.

Libya'da tarihsel olarak hem ordu içindeki hem de ülke genelindeki güç dengelerinde, kabile yapısı ve bağlılıkları büyük rol oynamaktadır. Bu durumun farkında olan Kaddafi, ülkede güç dengelerindeki kabile faktörünü her zaman gözetmiş ve maddi mükâfatlarla kendisine bağlı kıldığı kabilelerle birlikte bir ittifak içerisine girmiştir.

2. Kabileler Kilit Rolde

Libya'da tarihsel olarak hem ordu içindeki hem de ülke genelindeki güç dengelerinde, kabile yapısı ve bağlılıkları büyük rol oynamaktadır. Bu durumun farkında olan Kaddafi, ülkede güç dengelerindeki kabile faktörünü her zaman gözetmiş ve maddi mükâfatlarla kendisine bağlı kıldığı kabilelerle birlikte bir ittifak içerisine girmiştir. Kaddafi'nin çevresindeki ilk halkada kendinin de mensup olduğu Kaddafi kabilesinden ve tercihen yakın kan bağı bulunanlar yer almışlardır. Özellikle kilit askerî ve istihbarî pozisyonları Kaddafi, kendi kabilesinden olanlara vermiştir. Libya'nın en büyük kabilelerinden birisi olan Megariha kabilesi ve az da olsa El-Avakir kabilesi de Kaddafi'nin güvenlik halkasında kendilerine yer bulmuştur. Örneğin bu doğrultuda bu kabilelerden Abdüsselam Calud ve Abdullah Es-Senûsi gibi figürler yönetimde önemli konumlarda bulunmuşlardır.[56] Bu iki isim de Kaddafi-Muhalefet çatışmasının en son anlarına kadar Kaddafi saflarında yer almışlardır. Calud 19 Agustos'ta Kaddafi saflarını terkedip İtalya'ya kaçarken, Es-Senusi ise ortadan kaybolmuştur.

İsyanın başlamasıyla birlikte Kaddafi karşıtı kampta yer alan Ebu Leyl, Ubeyde, el-Avakir, Misrata ve Verfala gibi kabilelerin gösterilerdeki rolü de en az Kaddafi safında yer alanlar kadar önemlidir. Gösterilerin el-Beyda merkezli olarak başlamasında ve ardından Derne ve Tobruk'a yayılmasında da kabile bağlılıkları önemli rol oynamıştır. Bu şehirlerde Ebu Leyl kabilesi mensupları gösterilerde öncü konumda yer almışlardır. Ayrıca Senûsi tarikatının bu bölgede devam eden etkinliği de Kaddafi karşıtı gösterilerin organizasyonunda ve yayılmasında etkili olmuştur.[57] Bu kabilelere mensup yüksek düzeyli devlet görevlilerinden ve askerlerden birçoğu isyanın başlaması ile birlikte muhalif saflara katılmışlardır. Örneğin Kaddafi döneminde Adalet Bakanlığı yapmış olan el-Avakir kabilesinden Mustafa Abdulcelil, muhalif saflara katılıp daha sonra kurulan UGK'nın başkanlığı görevini üstlenmiştir.

Libya'nın en kalabalık kabilesi olan Verfala, yaklaşık 1 milyonluk mensubuyla 6,5 milyon nüfuslu ülkede önemli bir aktördür. Geleneksel olarak Kaddafi kabilesiyle ittifak halinde bulunan Verfala, bu yönüyle Kaddafi'nin güvenlik halkasında yer

55. "The National Accord", Erişim tarihi: 04 Mayıs 2011, http://www.libya-nclo.com/English.aspx
56. "Libya tribes: Who's who?", Erişim tarihi: 06 Mayıs 2011, http://www.csmonitor.com/World/Backchannels/2011/0224/Libya-tribes-Who-s-who/(page)/2
57. http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,747234-2,00.html

almasına rağmen gösterilerin başında aldığı ve sürpriz olarak kabul edilen bir kararla muhaliflerin tarafına geçmiştir.[58] 1993'te de ismi Kaddafi'ye darbe girişimine karışan Verfala kabilesinin, Kaddafi'nin kendi kabilesini ve ilişkide bulunduğu diğer kabileleri ön plana çıkarmasından rahatsızlık duyması bu kararda etkili olmuştur. Yine Libya'nın en büyük kabilelerinden birisi olan Tureg'in de göstericilerin safına katılması, en azından Kaddafi karşıtı güçlerin sayısal üstünlüğünü pekiştirmesi açısından bir dönüm noktası olmuştur. Fakat Sahara çölünde geniş bir alana ve komşu ülkelere yayılan Tureg'lerin bir kısmı Kaddafi güçlerine karşı silahlı mücadeleye girmemişlerdir. Tureglerden Kaddafi'nin önceki dönemlerde sahip çıktığı bazı gruplar Kaddafi'ye bağlılıklarını sürdürmüşlerdir.

3. Ordu - Elit Kuvvetler ve Lejyonerler Dengesi

Gösterilerin başlamasından itibaren, aşamalı olarak muhaliflerin tarafına geçen ordu mensuplarının sayısının artması, ordunun ülkede muhalefetin merkezlerinden birisi olabileceği ihtimalini gündeme getirmiştir. Bununla birlikte, ordunun muhalefet kabiliyetinin doğrudan ülkedeki güç dengelerinde kapladığı yer ile ilişkilidir. Kendisi de bir asker olmasına rağmen Kaddafi, yönetimi boyunca bilinçli olarak ordunun gücünü kısıtlı tutmuş ve kendisine açık bir tehdit haline dönüşmesine engel olmuştur. Buna karşın, ordu içerisindeki kabile yapılanmasının önüne geçememiş ve kabile bağlılıkları ordu içinde güç odaklarının doğmasına sebep olmuştur. Bu odaklanmaların karşısında durabilmek için Kaddafi oğlu Hamis komutanlığındaki elit statü verdiği 32. Tugay'ı kurmuş ve gerekli gördüğü durumlarda milis güçlere başvurmuştur. Bu nedenle, 32. Tugay hem eğitim hem de teçhizat bakımından diğer tugaylardan üstün tutulmuş ve sayıları 3.000 civarında olan Devrim Muhafızları ve 1.000 civarındaki İslami Pan-Afrika Lejyonu, orduya karşı dengeleyici bir unsur görevini ifa etmişlerdir.

Kaddafi'nin orduya güvenmemesinin altında, ordu içi kabile yapılanmalarının yanı sıra iktidarı süresince kendisine karşı düzenlenen suikast girişimleri ve darbe planları yatmaktadır. 1969'da dönemin Savunma Bakanı Albay Adem el-Havaz'ın, 1975'te Devrim Komuta Konseyi'nden Beşir Havadi ve Ömer el-Muheyşi'nin[59] ve 1985'te Sirte bölgesi komutanı Hasan İshal'in başarısız darbe girişimleri, Kaddafi'nin ordunun sadakatine her zaman şüphe ile yaklaşmasında önemli rol oynamıştır[60]

Kaddafi dönemi boyunca Libya Ordusu'nda asker sayısı ve eğitim ile askeri teçhizat miktarı arasında büyük dengesizlikler mevcut olmuştur. Asker sayısının az olmasına ve askeri eğitimin ufak istisnalar dışında vasatı aşamamasına rağmen Kaddafi, silah alımına iktidarı boyunca büyük önem vermiştir. Gösterilerin yoğunlaştığı döneme kadar 50.000'i piyade, 18.000'i havacı, 8.000'i donanma, 3.000'i devrim muhafızı ve 40.000'i yedek asker olmak üzere yaklaşık 120.000 askerlik bir orduya sahip olan Libya, çoğunlukla Sovyet ve Doğu Bloku ve az sayıda Amerika ve Avrupa menşeli silahlar kullanmıştır.[61] 2004'te AB'nin, 2006'da da ABD'nin silah ambargosunu kaldırmasıyla birlikte, Libya hem yeni silah alımına hem de mevcut envanterin modernizasyonuna yönelik adımlar atmıştır. Özellikle İngiltere, Fransa ve Rusya Libya'ya silah satma ve modernizasyon konusunda bu dönemde oldukça istekli olmuşlardır. Bu sürecin sonucunda Libya Ordusu askeri teçhizat bakımından ciddi bir modernleşme geçirmiştir.

4. İsyancılardan UGK'ya: Libya Muhalefeti

Libya'da bölgeyi saran Arap baharının etkisi ile Ocak 2011'de konut probleminin ve yolsuzlukların dile getirildiği ilk protestolar patlak vermiş ve ilk etapta hükümetin 24 milyar dolarlık yatırım paketiyle bu gösteriler sona erdirilmeye çalışıl-

58. "Libya tribes: Who's who?"
59. Wandevalle, s.207
60. Said Haddad, Role of the Libyan army and the anti-Gaddafi revolt, Afro-Middle East Center, 2011
61. International Institute for Strategic Studies, The Military Balance, February 2010; Jaffee Center for Strategic Studies, "Libya," Middle East Military Balance, Eylül 2007

mıştır.[62] Siyasi kaygılardan çok ekonomik-insani motiflerle başlayan bu gösteriler, Tunus ve Mısır'daki değişim hareketlerinin de etkisiyle küçük çaplı da olsa devam etmiştir. 15 Şubat'ta Bingazi'de polis karakolu önünde toplanan yüzlerce Libyalı, ülkede daha sonra Derne, Beyda ve Zintan gibi şehirlere de sıçrayacak olan protesto gösterilerinin siyasi anlam kazanmasına neden olmuştur. Güvenlik güçlerinin sert tepkisi üzerine 17 Şubat'ta organize edilen "Öfke Günü" Libya'daki rejim karşıtı ayaklanmanın dönüm noktasıdır.

Libya Gençlik Hareketi (Şebab) adı altında gençlerin öncülüğünde başlayan isyan hareketinin, muhtelif siyasi duruşa ve sosyo-ekonomik arka plana sahip aktörleri içermesi, 17 Şubat'tan sonra tırmanan çatışmalarda muhalif saflardaki organizasyon eksikliğini göz önüne çıkarmıştır. Kaddafi rejimini devirme ortak gayesi etrafında birleşen muhalefet, faaliyetlerinde bir organizasyon ve direniş çabalarında koordinasyon sağlamak için 27 Şubat'ta Ulusal Geçiş Konseyi'ni (UGK) kurmuştur. Sadece muhalefetin yoğunlaştığı ülkenin doğu kısmındaki şehirlerden değil, başkent Trablus'un da dâhil olduğu tüm şehirlerden 31 temsilcinin oluşturduğu Geçiş Konseyi, bir yandan ülke içindeki muhalif grupları tek bir platform altında birleştirirken diğer yandan da uluslararası kamuoyu ve kuruluşlarla muhalefeti temsilen ilişkiye geçmiştir. UGK, adil seçimlerin yapılması, yeni bir anayasanın hazırlanması, çeşitlilik ilkesine dayalı bir siyasal sistemin kurulması ve evrensel ilkelere bağlı siyasi ve sivil toplum kuruluşlarının kurulması gibi maddeleri içeren bir beyanatla Kaddafi sonrası için bir yol haritası açıklamıştır.[63]

Ülkede çatışma ortamının başlaması ile birlikte görevinden istifa eden eski Adalet Bakanı Mustafa Abdülcelil'in liderliğindeki Konsey, hem Kaddafi rejiminin eski askeri ve siyasi bürokratlarını hem de muhalefetin kontrolü altına ilk geçen şehirlerin (Ecdebiye, Zintan, Misrata, Nalut, Gat, Buntan, Gubbe, Bingazi vs.) temsilcilerini barındırmaktadır.[64] Başta Abdülcelil ve Konsey sözcüsü Hafız Goga ve Ali Aziz el-İsevi olmak üzere, Konsey'de çoğu Kaddafi rejiminde görev almış isimler ön plana çıkmaktadır.[65]

Bu isimlerle birlikte konseyin askeri kanadının liderliğini Ömer Hariri yapmaktadır. Bir suikast sonucu 28 Temmuz'da öldürülene kadar bu görevi yürütmekte olan eski İçişleri Bakanı General Abdulfettah Yunus[66] gibi Hariri de Kaddafi rejiminde önemli askeri mevkilerde bulunmuştur. Konseyin bir kısmının, özellikle Abdülcelil ve Yunus'un, yakın bir zamana kadar Kaddafi rejiminde kilit mevkilerde bulunması, bazı muhalif grupların bu isimlere şüpheyle yaklaşmalarına sebep olmuştur. Yunus'un güvenilirliği, özellikle genç muhalifler ve bazı şehir meclisleri tarafından sorgulanırken askeri kanadın diğer lideri Albay Halife Heftir ise bu kesimler nezdinde ve özellikle Bingazi de oldukça saygın bir konumdadır. Konseyin kurulmasını müteakip gelişen süreçte Abdulcelil de mutedil ve dindar kişiliğiyle muhalif gurupların güvenini kazanmış ve kendisini muhalefetin yaşlı ve saygın kişiliği olarak ikame etmiştir.

23 Mart'ta Ulusal Konsey, yine Kaddafi dönemi bürokratlarından, fakat reformcu kimliğiyle tanınan Mahmut Cibril'e geçici bir hükümet kurma görevini vermiştir.[67] Başlarda hükümet kurmaya sıcak bakmayan Konsey, kurulma çalışmaları devam eden Cibril başkanlığındaki geçici hükümetle, Kaddafi sonrası geçiş döneminde meydana gelebilecek bir siyasi kaosu engellemeyi hedeflemiştir. ABD'de doktorasını almış olan Cibril, geçici hükümetin başkanı sıfatıyla başta Fransa ve İngiltere ile yürütülen ve bu iki ülkenin UGK'yı Libya'nın meşru temsilcisi olarak kabul etmeleriyle sonuçlanan süreci idare etmiştir. Geçici hükümetin Başbakanı sıfatına ek olarak bir dışişleri bakanı gibi de hareket eden Cibril, uluslararası camia ile Libya adına görüşmeleri sürdürmüş ve bu süreçte Libya'daki yeni yönetimin dışarıdaki yüzü olmuştur.

Ulusal Konsey'in kurulması muhaliflerin siyasi organizasyon kabiliyetlerini önemli ölçüde artırdıysa da Konseyin özellikle askeri kanadı NATO müdahalesine kadar Kaddafi güçlerine karşı bariz bir başarı elde edememiştir. NATO'nun askeri

62. "Libya protest over housing enters its third day", *el-Ahram*, 16 Ocak 2011, http://www.ahram.org.eg/News/4032.aspx
63. Geçici Ulusal Konseyi Web Sayfası; http://ntclibya.org/arabic/first-announcement/,
64. Libya Opposition launches council, *el-Cezire*, 27 Şubat 2011, http://english.aljazeera.net/news/africa/2011/02/201122717595522185 3.html
65. Geçici Ulusal Konseyi Web Sayfası; http://www.ntclibya.org/english/council-members/
66. Rebels kılled Lıbyais Younes: rebel minister,
67. Mahmoud Gebril: The Rebel Who Could Run Libya, *Time*, 1 Nisan 2011, http://www.time.com/time/world/article/0,8599,2062617,00.html#ixzz1JsmO6xne

operasyonun ilk safhalarında bile muhaliflere gelen desteğe rağmen Kaddafi lehine olan güç dengesi bozulamamıştır. Bu dönemde muhaliflerin başarı elde edememesinde, NATO saldırılarının Kaddafi'nin savaşma kapasitesinin merkezinde yer alan unsurlarını yok etmemesi, Kaddafi'nin uzun süreli iktidarı boyunca güçlendirdiği kabile ittifaklarının bertaraf edilememesi ve en önemlisi muhaliflerin tüm çabalara rağmen yaşadıkları koordinasyon sorunları ve özellikle askeri alandaki yetersizlikler büyük rol oynamıştır. Ancak Kaddafi'nin ulusal diyalog ve uzlaşı kapılarını kapatması, UGK'nın uluslararası meşruiyetini, aynı zamanda uluslararası camianın UGK'ya olan maddi ve askeri desteğini artırmış ve bu sürecin sonucunda UGK Libya'nın tek meşru temsilcisi olarak büyük güç kazanmıştır. Başlarda sadece Fransa, Katar, Maldivler, İtalya ve İspanya gibi ülkeler tarafından tanınan UGK, izleyen dönemde Türkiye'nin de bulunduğu birçok ülke tarafından Libya'nın meşru temsilcisi olarak tanınmıştır.

> Kaddafi'nin ölümü ile birlikte hem Libya hem de UGK yeni bir sürecin içerisine girmiştir. Yeni Libya'nın temellerinin atılacağı bu süreçte UGK kendisini Libya devrimine aktif olarak katılmış tüm gruplara kabul ettirme ve Libya halkının tek temsilcisi olarak ikame etme mücadelesi içerisine girecektir.

Kaddafi'nin ölümü ile birlikte hem Libya hem de UGK yeni bir sürecin içerisine girmiştir. Yeni Libya'nın temellerinin atılacağı bu süreçte UGK kendisini Libya devrimine aktif olarak katılmış tüm gruplara kabul ettirme ve Libya halkının tek temsilcisi olarak ikame etme mücadelesi içerisine girecektir. Bu mücadelenin kolay olmayacağının ilk sinyalleri, Kaddafi'nin ölümünün ardından Kaddafi'ye karşı savaşan silahlı isyancıların birbirleri arasında nüfuz mücadelesine girme ve yeni kurulacak hükümette görev alma çabalarıyla verilmiştir. Bu çatışmalar, UGK'nın otoritesinin sorgulanmasına neden olmuş ve Kaddafi döneminden kalan silahları kullanan grupların ülkedeki istikrarı sarsmasını önlemek için UGK, bu grupları yeni kurduğu güvenlik güçlerinde istihdam etmek için projeler geliştirmek zorunda bırakmıştır. Üç yüzden fazla otonom silahlı grubun yeni yönetimde iktidardan pay alabilmek amacıyla kullandıkları silahları UGK'ya teslim etmemesi, aynı zamanda bu silahlı grupların halkın desteğini alıp almadığı henüz belirsiz olan bir siyasi otoriteye ittiba etmek konusunda çekinceler yaşadıklarını da ortaya koymuştur. Yine bu çatışmalar Libya'da bir düzenli ordu kurulmasının aciliyetini de ortaya koymuştur.

Öte yandan UGK'nın uluslararası meşruiyeti sağlamasına karşın Libyalılar için henüz meşru otorite olmadığını savunan siyasi liderler de ortaya çıkmıştır. Bunların arasında en önemli isimlerden birisi olan ve Katar'da sürgünde bulunan İslamcı lider Ali el-Sallabi, liberal bir İslami devletin inşasını amaçlayan bir parti kurmaya hazırlanmaktadır. "Türkiye modeli"nden ilham aldığını söyleyen el-Sallabi, "Özgürlük, Adalet ve Kalkınma için Ulusal Topluluk" isimli hareketinin Libya anayasasının şeriat hukukunu esas almasını desteklediğini aynı zamanda demokrasiye de saygılı olduklarını dile getirmektedir.[68]

Başbakan Mahmud Cibril'in 23 Ekim'deki istifasından 1 hafta sonra Trabluslu bir işadamı, akademisyen ve elektronik mühendisi olan Abdürrahim el-Kib, UGK'da yapılan oylamada 51 oyun 26'sını alarak geçici başbakanlığa seçilmiş ve 22 Kasım'da 8 ay içinde düzenlenecek meclis seçimlerine kadar geçici hükümet görevi görecek yeni kabineyi kurmuştur.[69] Dışişleri Bakanlığına Aşur Bin Hayyal, Maliye Bakanlığına Hasan Ziglam ve Adalet Bakanlığına Ali Ahmed Aşur'un getirildiği kabinenin Petrol ve Gaz Bakanlığını ise İtalyan petrol şirketi ENI'nin eski yöneticisi Abdürrahim Binyazza yapmaktadır.[70] Cibril gibi ABD'de eğitim görmüş bir teknokrat olan el-Kib, hayatının önemli bir kısmını Libya dışında geçirmiş bir isimdir.

68. **"Libyan cleric announces new party on lines of 'moderate' Islamic democracy",** *The Telegraph*, 24 Kasım 2011, http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/libya/8879955/Libyan-cleric-announces-new-party-on-lines-of-moderate-Islamic-democracy.html
69. **"Libya: Abdurrahim al-Keib named new interim PM",** *BBC*, 1 Kasım 2011, http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-15530640
70. **"Libya's interim PM unveils new government line-up",** *BBC*, 22 Kasım 2011, http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-15847309

Kaddafi rejiminin devrilmesinde etkin rol oynamış olan silahlı grupların ve aşiretlerin hükümette yer alma isteklerine karşılık vermek durumunda kalan el-Kib, bu doğrultuda savunma bakanı olarak Seyfülislam Kaddafi'yi yakalayan Zintani grubunun komutanı Usame El Cuvali'yi atamıştır. Zintanlı askerlerden oluşan birlik, Trablus'un Kaddafi güçlerinin elinden alınmasında da önemli rol oynamıştır. Kaddafi'ye karşı savaşan birliklerin kabinedeki diğer temsilcisi de Fevzi Abdelal olmuştur. İçişleri Bakanlığına getirilen Abdelal, Kaddafi'yi yakalayan Misratalı isyancı grubun komutanıdır.[71] Sağlık Bakanı Fatma El-Harruş ve Sosyal İşler Bakanı Mebruka Cibril gibi iki tane kadın bakanın da bulunduğu kabine, Başbakan El Kib'in ifadesiyle, Libya'nın tamamının temsil edildiği bir kabinedir. Yine de yeni kabine, Kaddafi'ye karşı savaşan güçlerin yeterince temsil etmediği şeklinde eleştirilmiştir. Hükümette yer almayan bazı milis güçlerin, yeni kurulan hükümete yönelik, 'Kaddafi dönemindeki bir diktatörlükle karşılaşırsak Kaddafi'ye karşı savaştığımız gibi bu yeni yönetimle de savaşırız' açıklamaları da[72] UGK ve yeni kabineyi önümüzdeki süreçte ciddi meydan okumaların beklediğini göstermektedir.

> Kaddafi'nin savaş uçakları ve paralı askerlerin desteğiyle halka ateş açtırması ve ölenlerin sayısının binlerle ifade edilmeye başlanması ile Tunus ve Mısır'da yaşanan yumuşak geçişin Libya'da yaşanmayacağı kesinleşmiştir.

C. MÜDAHALE

1. Libya'da Unutturulan Çözüm: Diplomatik Yollar Tükenmiş miydi?

Libya'da 17 Şubat'ta Kaddafi'nin gitmesi ve reform talebi ile Bingazi'de başlayıp, diğer şehirlere sıçrayan gösterilerin güvenlik güçleri tarafından şiddetle bastırılması ve sonrasında çıkan çatışmalar, bu ülkede değişimin yönünü kısa sürede bir iç savaşa çevirmiştir. Olayların ilk patlak verdiği günlerde uluslararası kamuoyunun dikkatinin Mısır'da olması nedeniyle, Libya'daki durumun vahameti birden bire anlaşılamadıysa da, çekilmeyeceğini açıklayan Kaddafi'nin aşırı güç kullanma eğilimi içinde olması Libya'ya yönelik endişeleri artırmıştır. Nitekim Kaddafi'nin savaş uçakları ve paralı askerlerin desteğiyle halka ateş açtırması ve ölenlerin sayısının binlerle ifade edilmeye başlanması ile Tunus ve Mısır'da yaşanan yumuşak geçişin Libya'da yaşanmayacağı kesinleşmiştir. Bu durum Libya'da olası bir katliamın veya iç savaşın önüne geçmek için uluslararası toplumun harekete geçmesi yönündeki kanaatleri güçlendirirken, ilk aşamada Kaddafi'nin ikna edilmesi yönünde diplomatik yolların denenmesine ve uluslararası yaptırım seçeneklerine başvurulmasına karar verilmiştir.

Kaddafi yönetimi ile gerçekleştirilen kısa süreli ikili temasları, 22 Şubat'ta Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) Libya'da şiddete acil olarak son verilmesi ve sivillerin korunması yönünde ilk açıklaması izlemiştir. Açıklamanın karşılık bulmaması üzerine, 26 Şubat'ta BMGK tarafından silah ambargosu, Kaddafi ve ailesinin mal varlığının dondurulması ve uluslararası seyahat yasağını içeren 1970 sayılı karar kabul edilmiştir. Ayrıca Libya'ya karşı düzenlenen askeri harekâta temel teşkil eden 17 Mart tarihli 1973 sayılı karara kadar geçen süre zarfı içinde ABD, İngiltere, Fransa ve AB başta üzere olmak çeşitli ülkeler ve örgütler bünyesinde BMGK'yı destekleyen ambargo kararları alınmıştır.[73] Alınan ambargo kararlarının ve diplomatik girişimlerin netice vermediğinden hareketle 17 Mart'ta BMGK, Libya üzerinde uçuşa yasak bölge uygulanmasına karar vermiş ve böylelikle NATO operasyonuna giden yol açılmıştır.

Gerçekleştirilen NATO operasyonun, bugün Libya'da Kaddafi rejiminin sonunun getirmesi sorgulanmasını gölgelerken, bu yöntem beraberinde askeri müdahalelerin bu tip iç çatışmalara çözüm haline getirilmesi gibi bir sakınca doğurmak-

71. "Former rebels get key posts in new Libyan cabinet lineup", *Al-Arabia*, 22 Kasım 2011, http://english.alarabiya.net/articles/2011/11/22/178528.html
72. "Gaddafi son's capture complicates struggle over cabinet", *BBC*, 19 Kasım 2011, http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-15798274
73. Alınan kararların bir özeti için yaptırımlar listesine bakınız.

tadır. Oysa uluslararası krizlerin çözümde BM tarafından öngörülen tek yol askeri müdahale olmadığı gibi, bu aslında diplomatik tüm yollar tüketildikten ve kriz uluslararası toplumu etkileyecek boyuta ulaştıktan sonra başvurulması gereken son seçenektir. Bu nedenle olayların başladığı 17 Şubat'tan kararın çıktığı 17 Mart'a (2011) kadar geçen bir aylık süreci inceleyerek, gerçek anlamda diplomatik yolların tüketilip tüketilmediğine bakmak gerekmektedir. Burada diplomatik yollardan anlaşılması gereken ise doğrudan yaptırımlar değildir. Esas sorun ikili her türlü görüşme seçeneğinin bir kenara itilerek, sadece yaptırımlar yoluyla böyle bir sorunun kısa sürede çözülmesini beklemektedir. Önceki uygulamalar açıkça yaptırım mekanizmasının bu tip sorunların çözümünde tek başına başarılı sonuçlar vermediğini de göstermektedir. Günümüze kadar uygulanan uluslararası yaptırımlardan yalnızca %34'ü istenilen sonucun elde edilmesini sağlamıştır.[74] Libya örneğinden daha uzun süre yaptırımların uygulandığı Kuzey Kore, Irak ve İran gibi örnekler bu durumu teyit etmektedir. Yaptırımların başarısızlıkla sonuçlanmasının arkasında yatan en önemli etkenlerden biri bütün devletlerin aynı şekilde yaptırım kararı uygulamasını desteklememeleridir. Libya'ya konulan ambargolara karşın, Libya petrolü bu dönemde Çin ve Avrupa Birliği ülkelerine akmaya devam etmiştir. Avusturya merkezli petrol şirketi OMV, karara rağmen Libya'dan petrol satın aldığını doğrulamıştır.[75] Yaptırımlar nedeniyle sivil halkın bu sıkıntının merkezi haline gelmesi ve asıl kayba uğrayan kesim olması ise konunun başka bir boyutudur. Nitekim yaptırım yönünde atılması planlanan adımlara ilk etapta Türkiye'nin temkinli yaklaşmasının ardında da bu yatmaktadır. Bu dönemde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Kaddafi'den ziyade halka zarar vereceği gerekçesiyle yatırımlara karşı olduğunu söyleyerek, farklı niyetlerle uygulanacak yaptırımların Libyalıların yaşamını ağırlaştıracağı uyarısında bulunmuştur.[76]

Türkiye'nin tavrı bu nedenle başından itibaren Libya'daki durum karşısında diplomatik yolların zorlanması yönünde olmuştur. Krizin çıktığı ilk günden itibaren yoğun bir diplomasi trafiği yürütülürken Başbakan Recep T. Erdoğan bu süreç içinde üç kez Kaddafi, bir kez oğlu Seyfülislam, iki kez Başbakan Bağdadi Mahmudi ile görüşmüştür.[77] Aynı zamanda muhalifler ile irtibat halinde olan Türkiye, bombardımanın başlamasından bir gün önce Libya'da çözüme dair bir pakete son halini vermiştir. Bu plan, Kaddafi'nin açıklamalarına, ateşkes ilan ettiklerini ve bunu Türkiye'nin ve Malta'nın denetleyebileceği yönünde yansımıştır.[78] Plan, ülkedeki gruplar arası dengenin sağlanması ve halkın temel demokratik ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla demokratik sürecin önünü açmak adına adil seçimler ve yeni bir anayasa yapımına ilişkin takvimin üç ay içinde belirlenmesini öngörmüştür. Libya halkına ve uluslararası camiaya garanti verilmesinin şart koşulduğu planda geçiş dönemi için Seyfülislam Kaddafi'nin başa geçmesi de bir öneri olarak sunulmuştur. Bununla birlikte bir hanedanlık görüntüsü verebilecek bu durumun sorun çıkarmaması için iyi değerlendirilmesi ve daha sonraki süreçte Seyfülislam Kaddafi'nin ülke yönetimine talip olması halinde bir siyasi parti kurarak seçimlere katılması tavsiye edilmiştir. Planın uygulanmasının denetiminde ise Türkiye tarafından uluslararası tarafsız gözlemciler kurulu oluşturulması düşünülmüştür.[79]

Ancak Fransa tarafından acele ile Paris'te toplanan ve Türkiye'nin dışarıda bırakıldığı bir toplantının hemen ertesinde Libya'ya yönelik askeri operasyonun başlaması ile birlikte bu planı uygulama fırsatı olmamıştır. Askeri operasyonlar, bir iç savaşı daha da içinden çıkılmaz hale getirdiği, iç savaşın yıkımına yeni yıkımlar eklediği, her şeyden önce sivillerin korunması bir yana bu anlamda sorunlar ortaya çıkardığı için bir seçenek olarak değerlendirilmeden önce diplomasinin imkânlarını sonuna kadar zorlamak gerekmektedir. Nitekim Türkiye benzer tedrici tutumu son 8 aydır Suriye konusunda göstererek, istikrarlı bir duruş sergilemiştir.

Yaptırım kararlarının her ne kadar caydırıcılığı olsa da bu sürece doğrudan bel bağlanmadan, buna paralel çözüm yolları geliştirmek ve çatışan taraflar arasında arabuluculuk mekanizmasını işletmek daha sağlıklı sonuçlar doğurabilecekken, Libya'da olayların patlak vermesinden yaklaşık bir ay sonra askeri bir operasyon tek çözüm olarak sunulmuştur. Özellikle

74. Ed Rubenstein, 'Can Sanctions Work?', *National Review*, Vol. 42, 12/31/90, s.12.
75. "Kaddafi petrol satmayı sürdürüyor," *BBC Türkçe,* 10 Mart 2011.
76. Milliyet, 26 Şubat 2011
77. "Erdoğan NATO operasyonu için şartlarını açıkladı," *Radikal,* 21 Mart 2011.
78. "Kaddafi'den son dakika hamlesi," *Radikal,* 18 Mart 2011.
79. "Fransa çözümü bombaladı," *Hürriyet,* 24 Mart 2011.

sivillerin hayatını kaybediyor oluşu acil operasyon kararında en önemli neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu noktada ciddi bir bir dezenformasyonun varlığını da hatırlamak gerekir.[80] Libya'da Kaddafi güçlerinin müdahalesi sonucu hayatını kaybedenlerin sayısı hakkında ilk dönemde basına yansıyan 6.000-10.000 arasında değişen[81] rakam teyit edilememiş ve daha da önemlisi operasyon başladıktan sonra yapılan resmi açıklamalar da bu sayının 1.000 civarında olduğunun söylenmiştir.[82] Bu dezenformasyonun yarattığı baskı nedeniyle Libya sorununun çözümü için kullanılabilecek diplomatik mekanizmaların gerçekten işletilmesine şans tanınmamıştır. Libya'da sivillerin hayatını kaybediyor oluşu ve daha büyük bir katliam olabileceği yolundaki şüpheler her ne kadar süreci hızlandırmayı gerektirdiyse de, hızla alınan bir karar sonucu uygulamaya konulan bu tip askeri müdahalelerin hedeflenen amaçları gerçekleştirmekten uzak olduğu ve bizzat sorunun merkezi haline gelebildikleri daha önceki örneklerden de bilinmektedir. Her ne kadar bugün Kaddafi gibi bir diktatörün sonunu getirdiği için destek buluyor olsa da, dış bir müdahalenin uzun vadede sonuçlarının ne olacağını, en önemlisi böyle bir hukuk yaratmanın doğuracağı sonuçları gözardı etmemek gerekmektedir.

2. Libya Müdahalesi ve Uluslararası Hukuk

17 Mart 2001 tarihinde BMGK'de oy çokluğu[83] ile kabul edilen ve Libya'da düzenlenmekte olan operasyona temel teşkil eden 1973 sayılı karar, hem kararın alınışı öncesinde hem de sonrasında uluslararası hukuk açısından tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışmalara ışık tutabilmek için öncelikle kararın içeriğine bakmak gerekmektedir. BM Anlaşmasının "Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler" başlığını taşıyan VII. Bölüm çerçevesinde alınan karar, ateşkes çağrısı yapmakta, sivillere yönelik her türlü şiddetin sona erdirilmesini istemekte ve işgale varmayacak şekilde gerekli tüm önlemler alınarak sivillerin korunmasını, uçuşa yasak bölge ilanını, silah ambargosunu ve Kaddafi ve yakın çevresinin mal varlığının dondurulmasına hükmetmektedir.[84]

Birleşmiş Milletler'in uygulaması askeri kuvvet gerektiren kararları, kendi bünyesinde bir askeri gücü bulunmadığı için ya gönüllüler koalisyonu denilen ve bu görevi yerine getirmek için bir araya gelen ülkelerin askeri kuvvetlerince ya da NATO gibi mevcut bir askeri koalisyonun görevi üstlenmesi ile uygulamaya konulurlar. Libya'ya yönelik operasyonda ilk etapta Fransa'nın öncülüğünde ABD, İngiltere, İtalya ve Kanada'nın katıldığı bir koalisyon tarafından başlatılmıştır. Koalisyonun, BM kararı açıklandıktan sadece 42 saat sonra operasyona başlaması, koalisyon kuvvetlerinin izleyeceği kuralların ne şekilde belirlendiği, operasyonun nihai hedefinin ne olduğu, ülkeler arasındaki eşgüdümün nasıl sağlanacağı yolunda şüpheler doğurmuştur. Operasyonun bu dönemde ortak bir addan bile yoksun olması bu noktada manidardır.[85] Nitekim acele ile uygulamaya konan bu operasyonda koalisyon ülkelerinin kendi koydukları kurallara göre hareket ettikleri, pek çok konuda belirli bir mutabakatın olmadığı üst düzey yetkililerin birbiri ile çelişen açıklamalarına yansımıştır. Pentagon operasyonun amacını, rejim güçlerinin Libya vatandaşlarına ve muhalif gruplara karşı özellikle Bingazi civarındaki saldırılarını önlemek ve mevcut rejimin uçuşa yasak bölge uygulamasına karşı direncini kırmak olarak açıklarken, İngiltere

80. "When number lie: Why isn't there an accurate death toll in Libya?," *New Republic, 1 April 2011*

81. **" At least 6000 killed in Libya unrest, says rights groups,"** *Al-Masry Al-Youm*, 2 March 2011, http://www.almasryalyoum.com/en/node/337072

82. **"About 1,000 believed killed in Libya: UK,"** *MSNBC,* 31 March 2011, http://www.msnbc.msn.com/id/42357009/ns/world_news-europe

83. **Fransa, Lübnan, İngiltere ve ABD tarafından hazırlanan 1973 sayılı karar tasarısı 15 üyeli BMGK'de Rusya, Çin, Almanya, Brezilya ve Hindistan'ın** çekimser oyuna karşı 10 oyla kabul edilmiştir.

84. **Libya'da saldırı tehdidi altında olan sivilleri korumak** üzere, Libya'nın hiçbir yerinde, herhangi şekilde bir yabancı işgalci güç oluşturmadan, gerekli tüm önlemlerin alınmasını; Libya hava sahasında, insani yardım amaçlı ve yabancı devletlerin vatandaşlarının ülkeden tahliye edilmesi amacıyla yapılan uçuşlar dışındaki **tüm uçuşların yasaklanması**nı; Libya'ya yönelik **silah ambargosu**nun sıkı bir şekilde uygulanması amacıyla bölge ülkeleri başta olmak üzere BM'ye üye tüm ülkelerin, limanlar ve havaalanları da dahil olmak üzere kendi topraklarında, açık denizlerde Libya'ya giden ve Libya'dan gelen gemileri ve uçakları, bu araçların silah, mühimmat ya da silahlı paralı asker taşıdıklarına dair haber edinmeleri durumunda denetlemesini; Kaddafi ve yakın çevresine getirilen **mal varlığının dondurulması**na yönelik 1970 sayılı karardaki yaptırımların genişletilerek sıkılaştırılmasını ve ayrıca Kaddafi ile olan bağlantıları nedeniyle Libya Ulusal Petrol Şirketi ve Libya Merkez Bankası'nın da malvarlıklarının dondurulması öngörmektedir. Kararın tam metni için bkz, UN Security Council, Resolution 1973 (2011) http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/268/39/PDF/N1126839.pdf?OpenElement

85. **ABD Odysseus'un Şafağı, İngiltere'nin ELLAMY, Kanada'nın Mobile, Fransa Harmattan olarak adlandırmaktadır. "Libya: What do the military** operation names mean?" *BBC News,* 24 Mart 2011. http://www.bbc.co.uk/news/magazine-12831743

doğrudan Kaddafi'nin hedefte olabileceğini söylemiş, bu sırada Libya'da bir rejim değişikliğinin istenebileceği tartışmaları doğmuş ve akabinde Başkan Obama bir rejim değişikliğini hedeflemediklerini ancak Kaddafi'nin gitmesi gerektiğini açıklamıştır.[86] Bu sırada Libya'nın hava kuvvetlerinin tamamen etkisiz hale getirilmesine karşın muhaliflere karşı üstünlüğü koruyan Kaddafi yönetimine karşı Fransa'nın ve İngiltere'nin savunduğu "muhalifleri silahlandırma formülü ABD tarafından da destek görmeye başlamış, bu da rejim değişikliği hedefleniyor iddialarını alevlendirmiştir.[87]

Bütün bu sürece uluslararası hukuk açısından bakarsak, cevap aranması gereken sorulara operasyon kararından başlamak gerekir. Söz konusu karar BM nezdinde ve uluslararası hukuk kurallarına uygun şekilde alınmış olmakla birlikte bu yasal dayanak her zaman meşruluk sağlamamaktadır. Başka bir ifade ile yasal olan her zaman meşru değildir. Burada ön plana çıkarılan insani söylem ve insani müdahale yaklaşımı olsa da BM'nin bu nedenle müdahale kararı alma yetkisi bulunmadığı için karar uluslararası barış ve güvenliğin tehdit altında olduğu gerekçesine dayandırılmıştır.[88] Oysa başından itibaren Libya'daki olayların uluslararası barış ve güvenliğini tehdit ettiğini söylemek gerçekçilikten uzaktır. Libya'dakinden çok daha büyük iç çatışmalar karşısında BMGK'nin aynı mekanizmayı işletmemiş olması bu noktada düşündürücüdür ve açıkça bir tercihin varlığına işaret etmektedir. Bu tercih ise büyük ölçüde BMGK'nin daimi üyeleri eliyle yönlendirilmektedir.

> Karar BM nezdinde ve uluslararası hukuk kurallarına uygun şekilde alınmış olmakla birlikte bu yasal dayanak her zaman meşruluk sağlamamaktadır.

Libya'ya yapılan müdahaleye dayanak teşkil eden 1973 sayılı kararın uygulaması aşamasında ise karşımıza bu defa uluslararası hukuk açısından doğrudan ihlaller çıkmaktadır. Bunlardan ilki operasyonun hedefine ilişkindir. Silah ambargosu sağlandığı ve uçuşa yasak bölge temin edildiği halde Libya'da NATO tarafından Kaddafi'nin kara kuvvetlerine karşı saldırılar devam etmiştir. Hatta bu saldırıları Kaddafi güçlerinin geri çekilmeleri de durdurmamış ve bombardıman sürdürülmüştür. Mart başından, muhaliflerin Trablus'un %80'ni kontrol altına aldığı Ağustos sonuna kadar NATO uçakları 7500 kadarı Kaddafi güçlerine hava saldırısı olmak üzere yaklaşık 20 bin sorti yapmıştır.[89] Hava akınlarının devam etmesinin dayanak olarak sivillerin Kaddafi güçlerinin tehdidi altında olduğu, eğer bu güçler etkisiz hale getirilmezler ise sivillerin zarar görebileceği görüşü dile getirilerek, 1973 sayılı kararda "sivillerin korunması için gerekli tüm önlemlerin alınması" ibaresinin bu yetkiyi tanıdığı savunulmuştur. Çünkü Kaddafi'nin askeri üstünlüğü siviller için tehdit oluşturmuştur ve sivillerin korunabilmesi için bu tehdidin ortadan kaldırılması gerekmiştir.[90]

86. **"Coalition Operation Takes Aim at Libyan Air Defenses,"** *US Mission Geneva*, 19 Mart 2011, http://geneva.usmission.gov/2011/03/20/coalition-operation-takes-aim-at-libyan-air-defenses/; "Libya: William Hague hints strikes could target Gaddafi," *The Telegraph,* 21 Mart 2011; "Obama Cites Limits of U.S. Role in Libya," *The New York Times*, 28 Mart 2011; "Obama's Libya Speech: The Doctrine Is Clear, but the Mission Isn't," *Time,* 29 Mart 2011.

87. **"Silahlandırsak mı silahlandırmasak mı?" Hürriyet, 31 Mart 2011; "Leading article: Any intervention must be based on international law,"** *The Independent,* 15 March 2011

88. **İnsani gerekçeler ileri sürülerek yapılan müdahaleler, vicdani bir muhasebenin sonucu olarak, dünya kamuoyunda destek bulmaktadır.** Ancak BM Anlaşmasının devletlerin birbirlerine karşı kuvvet kullanmasını yasaklaması nedeniyle, 1945 yılından itibaren bu çeşit bir müdahale hukuka aykırı bir eylem haline gelmiştir. Antlaşma çerçevesinde kuvvet kullanmanın tek bir istisnası söz konusudur, o da 51. madde ile düzenlenen meşru müdafaa hakkıdır. Ayrıca BMGK sadece uluslararası barış ve güvenliğin tehdit altında olduğuna karar verirse, kuvvet kullanma yetkisi tanıyabilir. Dolayısıyla müdahalenin insani gerekçesi bu eylemin hukuka aykırılığına bir istisna teşkil etmemektedir. BM Anlaşmasında bu şekilde bir düzenlemeye gidilmesinin nedeni, küçük devletleri korumaktır. İnsani müdahale sadece güçlü devletler tarafından zayıf devletlere karşı uygulanabilecek bir yaptırımdır. Bu en basit anlamıyla bu devletlerin hegemonyası anlamına gelmektedir ve kolaylıkla keyfi hale gelebilecek bu müdahalelerin yeni bir kaos doğurması kaçınılmazdır.

89. **"NATO: Libya operasyonu devam edecek,"** *Zaman*, 22 Ağustos 2011.

90. **Ben Smith, "Interpretation of Security Council Resolution 1973 on Libya,"** *House of Commons briefing papers*, SN/IA/5916, 25 Mart 2011, http://www.parliament.uk/briefingpapers/commons/lib/research/briefings/snia-05916.pdf

Ancak pek çok uluslararası hukukçu ve diplomat bu görüşe karşı çıkarak, bombardımanın 1973 sayılı kararın kapsamına alınamayacağı ve kararın açıkça ihlal edildiği görüşünü dile getirmiştir.[91] Bu görüşü savunanlar özetle, devam eden bombardımanın açıkça isyancılara destek sağladığını bunun bir rejim değişikliğine destek verdiğini oysa kararın içeriğinde böyle bir yetkinin yer almadığını ve almasının da mümkün olmadığını ifade etmişlerdir. Bu dönemde, Kent Üniversitesi Hukuk Çalışmaları Direktörü olan Prof. Dr. Nicholas Grief, Birleşmiş Milletler kararı ve yetkisi dışında hava harekâtı yapmak suçlaması ile karşı karşıya kalabilecek olan koalisyonun Uluslararası Adalet Divanı'na çıkabileceğini ileri sürmüştür. Libya'daki durumu tekrar hatırlayacak olursak, burada çatışma yönetime karşı ayaklanmış silahlı bir muhalif grup ile rejim arasında patlak vermiş ve daha sonra iç savaşa dönüşmüştür. Bu iç savaş sırasında üçüncü bir grup olarak Libya'da tüm bu çatışmalardan, özellikle Kaddafi rejiminin saldırılarından zarar gören silahsız, sivil halk mevcuttur. İşte 1973 sayılı kararın sağladığı yetki, bu üçüncü grubun yani sivil halkın korunmasına yöneliktir, bir iç çatışmada silahlı taraflardan biri sivil halk olarak kabul edilemez. Dolayısıyla 1973 sayılı kararın tanıdığı yetki böyle bir müdahaleyi kapsamamaktadır, bu yetkinin olmaması durumunda ise silahlı taraflardan birine yardım etmek açıkça egemen bir devletin iç işlerine müdahale anlamına gelir ki BM Anlaşması böyle bir müdahaleyi yasaklamaktadır.[92]

Libya'da hukuki açıdan tartışmalara neden olan diğer konular ise birbiri ile bağlantılı olarak Kaddafi'nin hedef olup olamayacağı, Kaddafi'nin gitmesinin ve rejim değişikliğinin amaçlanıp amaçlanamayacağı ve son olarak muhaliflerin silahlandırılmasının mümkün olup olmadığı olmuştur.

Sivillerin korunması kapsamında önceliğin insani yardıma ve mültecilerin şartlarının iyileştirilmesine verilmesi gerekmektedir. Bu ise savaşın başından beri koalisyon güçlerinin operasyonunda ikinci plana itilmiştir. BM Gıda Programı Mart başında yaptığı açıklamada savaşın, izleyen haftalarda 2,7 milyon insanın yerinden olmasına yol açacağını tahminini yayınlamış ve bunun ise ciddi bir insani krize yol açacağına dikkat çekmeye çalışmıştır.[93] Bu dönemde BM'nin yaptığı acil yardım çağrılarına rağmen özellikle Libya'nın Mısır ve Tunus sınırının yanı sıra İtalya'nın Lampedusa adasında yetersiz barınma, yemek ve sağlık koşulları nedeniyle zor şartlar altında yaşam savaşı veren mültecilere yeterince yardım sağlanmamıştır. Bu şartlar altında, 1973 sayılı kararın her şeyden önce asıl yetki verdiği insani yardımın sivillere yardım ulaştırılması konusu, savaşın arka planında kalmıştır.

Libya'da hukuki açıdan tartışmalara neden olan diğer konular ise birbiri ile bağlantılı olarak Kaddafi'nin hedef olup olamayacağı, Kaddafi'nin gitmesinin ve rejim değişikliğinin amaçlanıp amaçlanamayacağı ve son olarak muhaliflerin silahlandırılmasının mümkün olup olmadığı olmuştur. Kaddafi'nin hedef olup olmadığı konusunda ABD'den ilk gelen aksi yönde açıklamalara rağmen[94] daha sonra NATO çatısı altında bu konuda mutabakat sağlanmıştır. İngiltere Savunma Bakanı Liam Fox ve İngiltere Dışişleri Bakanı William Hague ise başından beri Kaddafi'nin hedef olabileceğini söylemişlerdir. Buna göre, hem oradaki siviller için tehdit oluşturması halinde Kaddafi bir hedef olabilir, hem de Libya Ordusu Başkomu-

91. Philippe Sands, University College London'da uluslararası hukuk profesörü, Prof Nicholas Grief, University of Kent'te Hukuk Çalışmaları Direktörü, Bosna eski Yüksek Temsilcisi Lord Ashdown bu isimler arasında sayılabilir. "Libya: Coalition bombing may be in breach of UN resolution's legal limits," *Guardian*, 28 Mart 2011.

92. BM Anlaşması Madde 2/7 İşbu Antlaşma'nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler'e herhangi bir devletin kendi iç yetki alanına giren konulara müdahale yetkisi vermediği gibi, üyeleri de bu türden konuları işbu Antla ma uyarınca bir çözüme bağlamaya zorlayamaz; ancak, bu ilke, VII. Bölüm'de öngörülmüş olan zorlayıcı önlemlerin uygulanmasını hiçbir biçimde engellemez.

93. "Crisis building on Libyan border with flood of evacuees," *Washington Post*, 2 Mart 2011.

94. "Libya: Mike Mullen admits stalemate could leave Gaddafi in charge," *The Telegraph*, 20 Mart 2011; "Libya: Mike Mullen admits stalemate could leave Gaddafi in charge," *The Telegraph*, 20 Mart 2011; "Libya: Key quotes on targeting Gaddafi," BBC, 22 Mart 2011, http://www.bbc.co.uk/news/uk-politics-12818062.

tanı olarak askeri bir hedef niteliğindedir ve bu nedenlerle 1973 sayılı karar gerekirse Kaddafi'yi öldürme veya görevden uzaklaştırma yetkisi vermektedir.[95] Her ne kadar savaş sırasında komuta kademesinde yer alan bir ismin vurulması savaş hukukuna aykırı olmasa da, söz konusu karara dayandırarak Kaddafi'yi hedef olarak göstermek veya görevden uzaklaştırma yetkisinin olduğunu söylemek, kararın fazlası ile genişletilmiş çarpıtılmış bir yorumuna dayanmaktadır. Karar her hangi bir şekilde Kaddafi'nin görevden uzaklaştırılması veya rejim değişikliğine imkân tanıyan bir yetki vermemektedir. 20 Ekim'de Kaddafi'nin öldürüldüğüne dair ilk haberlerde NATO bombardımanı sırasında konvoyun vurulduğu söylenmiş,[96] daha sonra çatışma sırasında vurulduğu, linç edildiği haberleri ile bunun yerini almıştır. Her ne şekilde öldürülmüş olursa olsun, Kaddafi bütün bu süreç boyunca NATO tarafından açık hedef haline getirilmiştir. Kaddafi'nin linç görüntülerinin basına yansıması ise uluslararası insan hakları örgütleri yanısıra, BM İnsan Hakları Komisyonunu soruşturma yapılması yönünde harekete geçirmiştir.

NATO operasyonu sonunda gelen rejim değişikliği ise Libya operasyonunun hukuk açısından tartışmalı başka bir boyutudur. Libya'da rejim değişikliğinin hedeflenip hedeflenmediğine yönelik koalisyon operasyonun başından itibaren çelişik açıklamalar yapmıştır.[97] Bununla birlikte sonuçlar üzerinden gidildiğinde bu değişikliğin hedeflendiği açıktır. Muhaliflerin silahlandırılması tartışmalarına da aynı pencereden bakmak gerekmektedir. Kaddafi güçlerinin askeri üstünlüğü karşısında direnmekte zorlanan ve geri çekilmek durumunda kalan muhalif güçlerin silahlandırılması konusu aslında Libya'ya operasyon kararı alınmadan önce de koalisyon güçleri tarafından düşünülen seçeneklerden biri olmuştur. Hava kuvvetlerinin imha edilmesine ve uçuşa yasak bölge ilanına rağmen Kaddafi'nin gücünü kırmak başarılamayınca bu seçenek tekrar gündeme gelmiştir. ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton BM nezdinde alınan kararların kendilerine bu imkanı sağladığını açıklarken, Başkan Obama'nın Libya'daki muhalifleri desteklemeleri amacıyla gizli bir CIA görevlendirmesini imzaladığı ortaya çıkmıştır.[98] Fransa tarafından da muhaliflere silah sağlandığı Fransız hükümetince teyit edilmese de bu yöndeki iddialar son derece güçlüdür.[99] Muhaliflere silah sağlanmasına gerekçe olarak yine "sivillerin korunması için gerekli tüm önlemlerin alınması" ibaresine dayanılmış ve "sivillerin" Kaddafi'nin askeri gücü karşısında başka türlü kendilerini koruma şansları olmayacağı ileri sürülmüştür. Libya'daki muhaliflerin silahlandırılması birçok yönden uluslararası hukukun ve anlaşmaların ihlali anlamına gelmektedir. Öncelikle böyle bir silahlandırma hiçbir şekilde 1973 sayılı karar kapsamındaki sivillerin korunması kapsamına alınamayacağı gibi, tam tersine uygulanmakta olan silah ambargosunu deleceği için silah ambargosunu koyan 1970 ve bunu sıkılaştıran 1973 sayılı kararlar ile çelişmektedir. Ayrıca silahlandırma eylemi doğrudan egemen bir ülkede bir iç savaşta taraf olmak anlamına geldiğinden BM Anlaşmasının 2/7 maddesini ihlal etmektedir. Ayrıca BM tarafından acil ateşkes çağrısı yapılmışken, taraflardan birini silahlandırmayı üstelik aynı karara dayanarak gerekçelendirmek ancak akıl dışı zorlama bir yorumlamadan başka bir şey değildir. Operasyonu başlatan koalisyon güçleri, Kaddafi'yi görevden uzaklaştırmak ve Libya'daki savaşı kara kuvvetleri kullanmadan kazanmak için o an önlerinde olan seçeneğin muhaliflerin silahlandırılması olduğundan hareketle ellerinde bu operasyona imkân veren 1973 sayılı kararda boşluklar bularak, özü ile çelişecek şekilde karar ile oynayarak ve kendilerine meşru bir zemin temin etmeye çalışmışlardır.[100]

95. **"Gaddafi may become target of air strikes, Liam Fox admits",** *Guardian,* 20 Mart 2011; "Libya: William Hague hints strikes could target Gaddafi," *The Telegraph,* 21 Mart 2011.

96. **"Kaddafi öldürüldü,"** *Milliyet,* 20 Ekim 2011.

97. **Libya'da bir rejim değişikliğinin hedef de olup olmadığı yönünde koalisyon ortaklarının yine çelişen açıklamalar da bulundukları** görülmektedir. Bununla birlikte Kaddafi'nin gitmesi ve Libya'da bir rejim değişikliğinin gerekirse askeri güç kullanılarak sağlanması yönünde ABD'de cumhuriyetçi kanat başta olmak üzere diğer koalisyon ortakları içinde de sesler yükselmektedir. "U.K. seeking regime change in Libya: Foreign Office official," *The Daily Star,* 24 Mart 2011; "Cornyn to introduce resolution on Libyan regime change," *Foreign Policy,* 5 Nisan 2011; Joseph I. Lieberman, John McCain, "Libya, Regime Change Should Be the Goal," *Wall Street Journal,* 1 Nisan 2011.

98. **"Arming Libya rebels not allowed by UN resolutions, legal experts warn US,"** *Guardian,* 30 Mart 2011; "Obama Signed Secret Libya Order Authorizing Support For Rebels," *Huffington Post*, 30 Mart 2011.

99. **"Libya rebels claim talks with France over weapons supply,"** *CNN,* 1 Temmuz 2011, http://articles.cnn.com/2011-07-01/world/libya.france.weapons_1_libyan-opposition-rebel-forces-moammar-gadhafi?_s=PM:WORLD; "Libya opposition says need more weapons," *Huffington Post*, 30 Haziran 2011, http://www.huffingtonpost.com/huff-wires/20110630/libya-opposition/

100. **Daniel Flitton** "Lawyers take over the battle for Libya," *National Times,* 1 Nisan 2011.

Alınabilecek yeni ve kapsamlı bir BMGK kararı hiç şüphesiz daha sağlam bir dayanak temin ederek, en azından bir takım hukuksuz uygulamaların önüne geçebilecekken, iki daimi üye olan Rusya ve Çin'in muhalefetleri böyle bir kararın çıkmasını imkansız hale getirmiştir. Bu nedenle başından itibaren, uluslararası hukukun ihlali pahasına BMGK kararı, mevcut ihtiyaçlara göre genişletilerek yorumlanmıştır. Kaddafi rejiminin bütün meşruiyetini kaybetmesinin akabinde UGK'nın çok geniş bir uluslararası toplum desteği bulması, Libya'nın meşru temsilcisi olarak pek çok ülke tarafından tanınması sürecin başından itibaren yaşanmış olan uluslararası hukuk ihlallerinin varlığını ortadan kaldırmamaktadır.

3. Müdahalenin Mimarları

Bölgedeki gelişmelere hazırlıksız yakalanan ve özellikle Mısır ve Tunus'ta yaşanan devrim sürecini kenardan izlemek zorunda kalan Batılı güçler, Libya'daki süreci daha aktif bir şekilde etkileme ve şekillendirme siyaseti gütmüşlerdir. Olayların başladığı ilk günlerde Kaddafi'nin isyanı sert bir şekilde bastırması karşısında tepkilerini oldukça sınırlı tutan Batı dünyası, muhaliflerin petrol zengini birçok şehri ele geçirmesiyle tutumunu değiştirmiş ve Kaddafi karşıtı söylemini sertleştirmiştir. Bu tepki değişikliğinin nedeni, ilk günlerde Kaddafi'nin isyan hareketini kolaylıkla bastırıp düzeni sağlayacağı düşüncesinin doğudaki pek çok kentin kontrolünün isyancılar tarafından ele geçirilmesi ile birlikte değişmesidir. Çatışmaların sürmesiyle birlikte, Mısır ve Tunus'taki olaylar sırasındaki etkisiz pozisyonlarını Libya'da tersine çevirmeyi amaçlayan Fransa ve İngiltere, süreci daha fazla etkileme imkânı vereceğini düşündükleri isyan hareketini desteklemeye yönelmişlerdir.

Libya'ya 2011 yılında gerçekleştirilen operasyon aslında Batılı güçlerin gerçekleştirmiş olduğu ilk askeri operasyon değildir. Özellikle 1980'li yıllarda Batı ile bozulan ilişkiler beraberinde pek çok saldırı ve terör faaliyetini beraberinde getirmiştir. Bu provokasyonlar 1989'da Reagan yönetiminin Libya'da olduğunu iddia ettiği "terörist kampları" bombalamasına kadar varmıştır. ABD'nin çoğu zaman İngiltere desteğiyle yürüttüğü bu açık ve dolaylı operasyonlar istenilen sonuçları vermeyince, Avrupalı müttefiklerin desteğine ihtiyaç duyulmuş ve Libya hala kesin bir şekilde ispatlanmamış bulgularla Lockerbie faciasının sorumlusu ilan edilerek 1992 yılında Birleşmiş Milletler yaptırımlarına mahkûm edilmiştir.[101]

Kaddafi'nin son on yıl zarfında Libya'yı uluslararası sisteme yeniden entegre etmek amacıyla attığı adımlar, ülkenin uluslararası izolasyonunu kaldırarak Libya ile Batı dünyası arasında yeni bir süreci başlatmıştır. En çok ekonomik ilişkilerin geliştiği bu yeni süreçte Kaddafi başta İtalyan, İngiliz, Amerikan ve Fransız petrol şirketleri olmak üzere yabancı yatırımcılara ülkesinde oldukça olumlu yatırım fırsatları sunmuştur. Ancak artan ekonomik ilişkiler sağlam siyasi ilişkileri beraberinde getirmemiştir. Tüm bu normalleşme sürecine rağmen Kaddafi Amerika ve Avrupa'nın Afrika ve Ortadoğu'da etkinlik göstermelerine karşı çıkmaya devam etmiştir. Kaddafi rejimi 11 Eylül sonrasında Amerika'nın bölgede İslami terör örgütlerine karşı yürüttüğü mücadeleye kendi çıkarları için destek vermiş olsa da, bu desteği sınırlı tutarak Batılı gizli servislerin Libya üzerinden bölgede faaliyette bulunmasına izin vermemiştir.

Kaddafi ile sorunlu ilişkiler Batılı devletlerin Libya konusunda hızla karar vermelerine neden olmuştur. Libya'da muhalif güçlere başlarda verilen söylemsel destek, herhangi bir askeri müdahaleyi öngörmezken, kısa sürede izlenen politikada yeni bir evreye geçilmiş ve ambargodan uçuşa yasak bölge ilan edilmesine, bir askeri operasyonun başlamasından, isyancıların silahlandırılmasına pek çok seçenek masaya gelmiştir. ABD yönetimi, Afganistan ve Irak savaşlarından sonra bölgede üçüncü bir operasyonun kendisi için maliyeti konusunda endişeleri nedeniyle, kendi içinde Cumhuriyetçilerin desteklemesine karşın, Fransa ve İngiltere'den gelen uçuşa yasak bölge oluşturulması teklifine temkinli yaklaşmış ve böyle bir girişimin askeri harekât içereceğini belirterek ilk etapta arka planda kalmayı tercih etmiştir.[102] Ancak Kaddafi'nin kaybettiği şehirleri yeniden ele geçirmesi ve sivil ölümlerle "insani müdahale" argümanın güçlenmesi ve bir müdahale ihtimalinin artması ile birlikte Amerikan yönetimi harekete geçmiş ve tüm seçeneklerin masada olduğunu ifade ederek,

101. Libya'nın Amerika ile ilişkileri için bkz. Verenica Nmoma (2009), "Power and Force: Libya's Relations with the United States", Journal of Third World Studies, 26(2), ss. 137–159.

102. David E. Senger ve Thom Shanker, "Gates Warns of Risks of a No-Flight Zone", The New York Times, March 2 2011, http://www.nytimes.com/2011/03/03/world/africa/03military.html

uçuşa yasak bölge uygulaması ve askeri operasyon fikirlerine yeşil ışık yakmıştır.[103] ABD'nin bu pozisyon değişimi aslında taktik gereği bir manevradır. Afganistan ve Irak'ta hali hazırda iki savaş yürüten ABD, bölge halkları nezdindeki saldırgan imajını daha da pekiştirmemek için arka planda kalarak, Fransa ve İngiltere'nin operasyona zemin hazırlama girişimlerini desteklemiştir. Operasyon için gerekli ortam oluştuğunda ise Fransa, İngiltere ve Lübnan tarafından hazırlanan uçuşa yasak bölge önergesi Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde kabul edilmiş ve ardından 19 Mart tarihinde askeri operasyon Fransa öncülüğünde başlatılmış, üzerinden 48 saat geçmeden ABD tarafından koalisyonun liderliği devralınmıştır.

> Libya'nın petrol ve doğalgaz rezervlerini kontrol etmek Batılı petrol şirketleri için iştah kabartıcı olsa da, operasyonun nihai hedefini petrole bağlamak askeri müdahalenin karmaşık niteliğini yansıtmakta yetersiz kalmaktadır.

Libya'da isyan hareketinin bir ay içinde uluslararası aktörlerin de katıldığı bir savaş haline dönüşmesinde şüphesiz ABD, Fransa ve İngiltere'nin politikaları belirleyici olmuştur. Her ne kadar savaşa gerekçe olarak "insani müdahale" argümanı kullanılmış olsa da, hemen hiç kimseyi ikna etmeyen bu gerekçe, savaşın asıl nedeni olan Libya'nın petrol kaynaklarının kontrolünü ele geçirme mücadelesini gizleyememiştir. Libya'nın Afrika kıtasının en büyük ve dünyanın ise 9. büyük petrol rezervlerine sahip olması bu ülkeyi Batı'nın gözünde önemli kılmaktadır.[104] Özellikle Libya petrolünün % 85'ini ihraç eden Avrupalı şirketler için Libya'nın ayrı bir önemi vardır. 2002 yılında Birleşmiş Milletler'in uyguladığı yaptırımları kaldırmasının ardından Libya'da oldukça olumlu yatırım fırsatları elde eden Amerikan ve Avrupalı petrol şirketleri, takip eden dönemde ülkedeki faaliyetlerini genişletmişlerdir. Bu anlamda Fransız Total, İngiliz BP, Lasmo, Exxon Mobil, İtalyan ENI grubu, Amerikan Occidental, Rus Tafnet ve İsveçli Lundin petrol şirketleri Libya'da önemli ihaleler kazanmışlardır.[105] Bütün bu ülkelerin kendi içlerindeki Libya petrolleri üzerinden rekabetin yanı sıra, Çin'in hem Libya hem de Afrika petrollerinin en büyük alıcılarından biri olması, ABD-Çin rekabetinin kızıştırmakta, diğer ülkeleri ise bu rekabetten kalacak pay konusunda endişeye sevk etmektedir. Libya aynı zamanda Afrika'nın 4. en büyük doğalgaz rezervine sahip ülkesidir. 54 trilyon metreküplük doğalgaz rezervi ve yıllık 594 milyar metreküplük üretimi ile dünya gaz tüketiminin %0,8'ni karşılayan Libya'nın doğal gaz üretimi ve ihracatı, Avrupa'ya uzanan 'Greenstream' boru hattının kurulmasından sonra önemli ölçüde artmıştır.[106] Gaz akışı 2004'te Kaddafi ve Berlusconi'nin katıldığı büyük bir törenle başlayan Greenstream boru hattı, Batı Libya Gaz Projesinin bir parçası olarak Libya'dan İtalya'ya deniz altından gaz taşımaktadır. İtalyan enerji şirketi ENI ve Libya'nın Ulusal Petrol Şirketinin (50-50) ortak girişimi olarak hayata geçen bu boru hattıyla Libya, devrim öncesi İtalya'nın doğalgaz ihtiyacının %13'unu karşılamaktadır ki bu Libya doğalgaz ihracatının 1/3'üne tekabül etmektedir.[107] Ayrıca Libya İspanya'nın doğal gaz ihtiyacının %1,5'ini sıvılaştırılmış doğal gaz olarak (LNG) vermektedir.[108] İç savaş sırasında 22 Şubat'ta duran doğal gaz akışı en geç Aralık ayı başında yeniden başlayacaktır.[109]

103. Kara Rowland, "Obama says it is time for Gadhafi to step down", The Washington Times, March 3, 2011, http://www.washingtontimes.com/news/2011/mar/3/obama-all-options-open-libya/

104. Libya dünya petrolünün yüzde 2'sini üretmektedir. Detaylar için bkz "Country Analysis Brief: Libya, Oil and Gas," US Energy Information Administration, 2011, http://www.eia.doe.gov/countries/cab.cfm?fips=LY

105. Ronald Bruce St. John (2008), "The Changing Libyan Economy: Causes and Consequences", The Middle East Journal, 62(1), ss. 75–91.

106. "Country Anaysis Brief: Libya," *US Energy Information Administration*, http://www.eia.gov/countries/country-data.cfm?fips=LY ; erişim tarihi: 10.09.2011.

107. "Oil companies restarting operations in Libya," Washington Post, 21.10.2011; http://www.washingtonpost.com/business/economy/oil-companies-restarting-operations-in-libya/2011/10/21/gIQAiXG82L_story.html

108. "Facts on Libya: oil and gas," *US Energy Information Administration*, 21.02. 2011; http://www.iea.org/files/facts_libya.pdf

109. "Libya to resume gas exports to Italy by December," SweetCrude Reports, 13.10.2011; http://sweetcrudereports.com/2011/10/13/libya-to-resume-gas-exports-to-italy-by-december/ ; erişim tarihi: 15.10.2011.

Libya'nın petrol ve doğalgaz rezervlerini kontrol etmek Batılı petrol şirketleri için iştah kabartıcı olsa da, operasyonun nihai hedefini petrole bağlamak askeri müdahalenin karmaşık niteliğini yansıtmakta yetersiz kalmaktadır. Zira operasyondan hemen önce kazanılan petrol ihaleleri ve Avrupa'ya mevcut doğalgaz akışı düşünüldüğünde,[110] gerçekleştirilen askeri müdahalenin tek başına petrole dayandırılamayacağı, hali hazırda kaynakların dağılımı konusunda mevcut durumun savaşa varacak boyutta bir rahatsızlık yaratmadığı görülmektedir.

Libya petrol yatakları kadar Akdeniz, Afrika, Avrupa ve Arap coğrafyasının birbirine bağlayan stratejik konumuyla da uluslararası güçler için kritik bir ülkedir. Bu anlamda bu güçlerin Libya ve çevresinde etki alanı oluşturma mücadelesi Libya tarihini şekillendiren en önemli dinamik olagelmiştir.[111] ABD'nin 25 yıl sonra kurduğu ilk bölgesel komutanlık olan AFRICOM'un kuruluş kararı, Soğuk Savaş sonrası rekabetin yeni alanının da sınırlarını göstermektedir. Çin ile bölgede sertleşen bir rekabet içinde olan ABD için zorlayıcı konu AFRICOM'u genişletmektir. ABD her ne kadar 42 Afrika ülkesi ile askeri ilişkiler kurmayı başardıysa da bu ülkeler, merkez karargâhı Stuttgart'ta olan AFRICOM'un kendi topraklarına taşınmasını istememektedirler. Libya'ya askeri müdahaleyi AFRICOM'un[112] ana üssü Cibuti'den başlatan Amerika, Libya operasyonu komutanlığını hem etkin şekilde kullanma fırsatı yakalamış, hem de bölgenin gelecek senaryolarında kendine yer açma imkânı elde etmiştir. Bu noktada Libya operasyonu, ABD'nin Çin'in bölgedeki etkinliği kırmaya yönelik bir hamle olarak da yorumlanabilir.

> Liberal müdahale furyasının son örneği olan Libya operasyonu Kaddafi'nin sonunu getirmekle birlikte bundan sonraki süreç hala pek çok zorluğu ve belirsizliği içermektedir. Dış müdahale ile gelen zafer nedeniyle Libya, kaçınılmaz olarak dış aktörlerin kendi menfaatleri üzerinden yürüttüğü küresel rekabete sahne olmaya başlamıştır bile.

Ancak aynı zamanda operasyon başından itibaren koalisyon güçlerinin kendi iç rekabetlerinin de bir yansıması olmuştur. Fransa'nın, operasyonun NATO'ya devredilmesine gösterdiği muhalefete karşı İtalya'nın operasyonun NATO'ya devredilmemesi halinde harekâta verdiği desteğini çekeceğini ilan etmesi, Almanya'nın BMGK'de çekimser kalarak askeri harekâta dâhil olmaması, Fransa'nın isyan güçlerini resmen tanımasına karşın İsveç'in bu konuda temkinli olması, İngiltere'nin isyancıları silahlandırma tezine Belçika'nın şiddetli biçimde karşı çıkması Avrupa kıtasının Libya konusundaki bölünmüşlüğünü gözler önüne sermektedir. Bu bölünmenin arka planında ise farklı siyasi çıkarların çatışması yatmaktadır.

ABD, Fransız etkisi altında olan Cezayir, Tunus, Nijerya ve Çad'ın yanına bir de Libya'nın eklenmesini istemezken, Libya'yı Afrika'da olan etkinlik alanına açılan bir kapı olarak gören Fransa, zayıflayan hâkimiyetini pekiştirme çabasındadır. Gerek Çin, Brezilya, Hindistan ve Türkiye gibi yükselen güçlerin Afrika'ya olan artan ilgi ve açılımları, gerekse ABD'nin AFRICOM ile yaptığı çıkış, Fransa'yı askeri müdahale ile bu rekabette avantaj elde etme seçeneğine yönlendirmiştir. Nitekim 2007'den beri küresel krize rağmen sürekli artan askeri harcamalar, Sarkozy Hükümeti'nin başarısız kaldığı dış politika açılımlarını askeri varlık göstererek dengeleme çabası içinde olduğunun bir delili olarak yorumlanmış ve bunun özellikle Afrika ve Ortadoğu gibi krizlerin hüküm sürdüğü coğrafyalarda yansımasının olacağı tahminleri daha önceden yapılmış-

110. 2010 yılının Şubat ayında Libya 44 yabancı şirkete petrol ihaleleri dağıtmıştır. "Nipon Petroleum" ve "Mitsubishi" gibi Japon firmalarının aslan payını aldığı ihalede İtalyan "Anna Gas", İngiliz "British Gas", Amerikan "Exxon Mobil", Fransız "Total", Norveçli "Stat Oil", Hintli "Oil India" ve Çinli "CNBC International" petrol şirketleri büyük ihaleler kazanmışlardır. Bkz. "Libya offers Asian, European companies 44 oil exploration licences", *MBendi Information Services,* Şubat 25, 2010, http://www.mbendi.com/indy/oilg/ogus/af/lb/p0005.htm

111. Mansur Ömer el-Kihya, *Libya'nın Kaddafisi,* Kaktüs Yayınları: İstanbul, 2011.

112. Libya operasyonu Afrikom komutasının yürüttüğü ilk savaş olması bakımından önemlidir.

tır.[113] Eski sömürgesi Tunus'ta yanlış bir hamle ile kendisini oyunun dışında bulan Fransa, Libya'da oyun kuruculardan biri olarak özellikle son dönemlerde maruz kaldığı dünya politikasını etkilemede yetersiz kaldığı eleştirilerine cevap vermek ve bu şekilde uluslararası sistemin hala göz önünde bulundurulması gereken aktörlerinden biri olduğunu göstermek istemiştir.

Libya'daki operasyonun ana mimarlarından bir diğeri olan İngiltere'nin politikası ise yine Libya'nın stratejik önemi üzerinden yürütülen rekabet çerçevesinde değerlendirilmelidir. İngiltere bölgesel rekabetin kızıştığı günümüzde oyun dışı kalmak isteyemeyerek askeri operasyon ile kendisine bölgede yeni bir etki alanı ve prestij kazanma çabasındadır. Bu şekilde Fransa'nın bu yeni süreçte bölgesel ve küresel ölçekte artırmak istediği etkisini dengelemeye çalışmaktadır.

Libya ile operasyon öncesi oldukça yakın ilişkiler geliştiren İtalya ise kendisini büyük güçler arasındaki rekabetin tam ortasında bulmuştur. İtalya, Avrupa Birliği ülkeleri içerisinde Libya'nın en büyük ticari ortağı olarak Fransa ve İngiltere tarafından dile getirilen askeri müdahale taleplerine ilk günlerde mesafeli yaklaşmıştır. Bunun en önemli nedeni köklü ekonomik ve siyasal bağlara sahip olduğu eski sömürgesine kendi açısından askeri harekâtı gerektirecek acil sebeplerinin olmamasıdır.[114] Ancak operasyonun kesinlik kazanacağının farkına varmasıyla İtalya, Libya ile 2008 yılında imzaladığı Dostluk Anlaşması'nı bozarak pozisyonunu değiştirmiş ve olası bir müdahaleye destek vereceğini ifade etmiştir. İtalya bu kararıyla Amerika, İngiltere ve Fransa tarafından yeni bir çerçeveye oturtulmak istenen bölgedeki tarihsel varlığını muhafaza etme ve bölgesel dinamikleri bu yeni süreçte kendi lehine yeniden şekillendirebilmeyi amaçlamaktadır.

Libya'nın jeostratejik konumu, petrol kaynakları ve ekonomik ilişkilerinden kaynaklanan sebeplerin yanı sıra operasyonun gerisinde yatan ana nedenlerden biri Ortadoğu ve Kuzey Afrika'yı saran isyan dalgasını kontrol altına alma isteğidir. Patlak veren isyanları kendi çıkarları doğrultusunda yeni bir çerçeveye oturtmak isteyen Batı dünyası, Libya'da Mısır ve Tunus'takinin aksine olayları kenardan izlemeyip etkin bir biçimde şekillendirmek istemektedirler. Bu şekliyle operasyon, Arap dünyasında yaşanan halk devrimlerine karşı Batı tarafından geliştirilmiş bir karşı hamle olarak okunabilir. Nitekim Bahreyn ve Yemen'de düzenlenen barışçıl gösterilerin kanlı bir şekilde bastırılmasına ses çıkarmayan ABD ve Avrupa ülkelerinin, Libya'ya aynı nedenlerle askeri harekât düzenlemesi Batı'nın güdümünde hareket edecek otokrat liderlere verilen desteğin açık ifadesidir.

Bu destek karşılığında Batı yanlısı Arap otoriter yönetimler de Libya'ya yapılan müdahalenin uluslararası nitelik kazanarak, meşruiyet elde etmesine hizmet etmişlerdir. Bu anlamda Suudi Arabistan, Katar, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn ve Yemen'den oluşan Körfez İşbirliği Örgütü'nün 10 Mart'ta yaptığı açıklamada Kaddafi rejiminin kendi halkına karşı şiddet kullanmasından ötürü meşruiyetini yitirdiği bildirilmiştir. Bu açıklamayı Arap Birliği'nin uluslararası kamuoyuna yönelik Libya'da uçuşa yasak bölge oluşturulması çağrısı takip etmiştir. Körfez ülkelerinin başını çektiği pek çok Arap ülkesinin operasyona zemin hazırlayan bu girişimleri, kendi tabanlarından gelen demokratik baskılar sonucu oldukça zorlu bir dönem geçiren Arap diktatörlerinin iç mücadelelerinde Batı'nın desteğini alma gayretinden kaynaklanmaktadır. Zaten Kaddafi rejimi ile oldukça sorunlu ilişkileri olan Arap diktatörler[115] Batılı güçlere destek vererek bir yandan kendi varlıklarını muhafaza etmeyi, öte yandan operasyon sonrasında Libya'da ortaya çıkacak yeni süreçte bölgesel çıkarlarını teminat altına almayı amaçlamaktadırlar.

Liberal müdahale furyasının son örneği olan Libya operasyonu Kaddafi'nin sonunu getirmekle birlikte bundan sonraki süreç hala pek çok zorluğu ve belirsizliği içermektedir. Dış müdahale ile gelen zafer nedeniyle Libya, kaçınılmaz olarak

113. Edward Cody, "France Boosts Spending on Military", *Washington Post*, Ekim 30, 2008, http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/10/29/AR2008102902589.html

114. İtalya AB ülkeleri arasında Libya ile en geniş ekonomik ve siyasal ilişkilere sahiptir. Petrol ihracatının yüzde 25'ini, doğalgazının ise yüzde 10'unu Libya'dan satın almaktadır. İtalya ayrıca Libya'ya en fazla silah satan AB ülkesi olarak Libya'nın Avrupadaki en büyük ticaret ortağıdır. Ulusal petrol şirketi ENİ Libya'da oldukça geniş yatırımlara sahipken, aynı şekilde pek çok İtalyan firmasında da Libya yönetiminin payı mevcuttur. Bkz "Factbox: Italy and Libya share close investment ties", *Reuters*, Şubat 20, 2011, http://www.reuters.com/article/2011/02/20/us-italy-libya-factbox-idUSTRE71J1NN20110220

115. Libya-Arap dünyası ilişkileri için bkz. Ronal Bruce St. John (2008), "Redefining the Libyan revolution: the changing ideology of Muammar al-Qaddafi", The Journal of North African Studies, 13(1), ss. 91–106.

dış aktörlerin kendi menfaatleri üzerinden yürüttüğü küresel rekabete sahne olmaya başlamıştır bile. Krize taraf aktör sayısının fazlalığına uluslararası aktörler arasında var olan fikir ayrılıklarını da eklemek gerekmektedir. Çıkar çatışmalarının yön verdiği fikir ayrılıkları bundan sonraki süreçte Libya'nın siyasi, sosyal, ekonomik ve fiziki anlamda yeniden imarında daha keskin bir şekilde kendini gösterecek ve bu rekabet, Libya'nın geleceğinin şekillenmesinde kaçınılmaz olarak etkili olacaktır.

4. Müdahaleye Tepkiler: Gerçekten Karşı Olan Var mıydı?

Libya, isyanın çıkmasından, BM'de karar alınma sürecine, askeri müdahalenin başlamasından sonrasına, uluslararası aktörlerin konumlarını tanımlamak açısından oldukça zor bir örnek teşkil etmektedir. Bu özelliği ile Libya, krizin dinamiklerini aşan şekilde, Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan küresel düzenin yükselen güçlerinin, dış politika söylemlerini geleneksel sınırlardan çıkarıp nasıl yeniden şekillendirme çabası içinde olduklarını göstermektedir. Soğuk Savaş, merkeze koydukları ideolojileri nedeniyle ülkelerin ortaya çıkan krizler karşısında takınacakları tutumları ve tarafları kestirmenin kolay olduğu bir dönemdir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından her ne kadar Doğu-Batı bloğu kamplaşması sona ermiş olsa da ülkelerin dış politikalarındaki merkez değerlerin sorgulanarak değişmeye başlaması birden bire olmamıştır. Nitekim gerek Afganistan gerekse Irak savaşlarında ülkelerin hem pozisyonları daha net, hem de aldıkları kararlar daha kolay açıklanabilir niteliktedir. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesini izleyen 20 sene içinde yeni güçlerin sistem içinde sivrilmeye başlamaları ve kendilerine yeni pazarlar aramalarının doğurduğu rekabetin genişlemesinin yanı sıra gelişen, iç içe geçen ülkeler arası ekonomik ve siyasi ilişkiler, uluslararası krizlerde pozisyonların belirlenmesini daha muğlâk ve zor hale getirmiştir. Libya krizinde, BMGK oylamasında çekimser oy kullanan Rusya, Çin, Almanya, Brezilya ve Hindistan başta olmak üzere, askeri müdahaleye karşı çıkan ülkelerin pozisyonları bu çerçeveden değerlendirilmelidir.

Bu ülkeler içinde gerek Libya ile ilişkileri gerekse Batılı ülkelerin kararları karşısında temkinli veya tepkili pozisyonu ile Rusya'nın krize yaklaşımının özel bir önemi vardır. Moskova, olayların başından itibaren Libya'daki gelişmelerle ilgili karışık sinyaller göndermekle eleştirilmiştir. Bu eleştiriler aslında hiç de haksız değildir. Elinde veto kozu olmasına rağmen bunu kullanmayan Moskova, çekimser kalarak bir manada operasyonun gerçekleşmesine "evet" demiş, buna karşın kararın alınmasının üstünden bir kaç gün geçmeden Başbakan Vladimir Putin basına yaptığı açıklamada gerçekleştirilen askeri müdahaleyi üstelik de bizzat Kaddafi tarafından kullanılan bir tabiri seçerek "Haçlı seferine" benzetmiştir. Hemen akabinde ise bu sefer Devlet Başkanı Dimitriy Medvedev'den aksi yönde bir açıklama gelmiş ve kendisi bu ifadelerin kabul edilemez olduğunu söylemiştir.[116] Putin ve Medvedev arasındaki bu çekişmeyi Rusya'nın çatışan çıkarlarını dengelemek için "iyi polis, kötü polis" rol dağılımı veya 2012'deki başkanlık seçimleri öncesinde aralarındaki çekişmenin ilk ciddi göstergesi olarak yorumlayanlara karşın,[117] bu durum aynı zamanda Rus dış politikasının merkez değerlerinin sorgulandığını da göstermektedir. Batı ile ilişkileri geliştirme ve Afrika pazarında mücadelenin dışında kalmama taraftarı olan Medvedev'in bakış açısı ile geleneksel olarak diğer ülkelerin içişlerine özellikle insan hakları söylemi kullanıldığı durumlarda karışmama ilkesini benimseyen Rus Dışişleri, Libya olayında karşı karşıya gelmiştir. Kommersant gazetesinin 21 Mart'ta yayınlanan "güvenilir kaynaklara" dayandırdığı haberine göre, Medvedev Hükümeti aslında kararın lehine oy vermek isterken, Dışişleri Bakanlığı, Rusya'nın veto gücünü kullanarak kararı bloke etmesi konusunda ısrarcı olmuş, sonuçta uzlaşıdan çekimserlik kararı çıkmıştır.[118] Bu çekişme daha alt kademelere de yansımış ve Medvedev, Rusya'nın kararı veto etmesini savunan Libya Büyükelçisi Vladimir Chamov'u "Libya çatışmasında Rusya'nın pozisyonun yanlış temsil ettiği" gerekçesi ile görevden almıştır.[119] Bütün bu tartışma içinde Duma, Medvedev'den yana tavır alarak Devlet Başkanının söylemini destekleyen bir açıklama yapma ihtiyacı hissetmiştir.

116. "Putin: "Libya'ya müdahale Haçlı Seferi çağrısı..." ," *CNN Türk*, 22 Mart 2011.

117. Dmitry Gorenburg, "Russia's Conflicts in Libya," Atlantic Sentinel, 31 Mart 2011http://atlanticsentinel.com/2011/03/russias-conflicts-in-libya/

118. Tom Balmforth, "The Clash Over Libya: Russia's Ambivalent Libya Policy Is Stuck between the International Mainstream and Its Non-Interference Doctrine," *Center for Defense Information*, 21 Mart 2001; http://www.cdi.org/russia/johnson/russia-libya-policy-mar-585.cfm

119. Eugene Ivanov, "Russia's response to the Libyan crisis: a paradigm shift?," *Russia Beyond The Headlines*, 25 Mart 2011, http://rbth.ru/articles/2011/03/25/russias_response_to_ the_libyan_crisis_a_foreign_policy_paradigm_shif_12617.html

Rusya içinde tartışmalara neden olan Libya kararı, Soğuk Savaşa ait geleneksel keskin pozisyonların terk edildiği bir ortamda, farklı çıkarların ne şekilde uzlaştırılacağına dair ortaya çıkan görüş ayrılığının bir uzantısıdır. Bu süreçte Rusya'nın dengesiz bir yaklaşım sergilediği yönündeki yorumlara neden olan kendi iç çekişmeleridir. Öte yandan ortaya konan tavrın ne olduğu belirsiz, gerçekçilikten uzak olduğu da söylenemez; tam tersine pragmatik olarak seçilmiş ara bir pozisyon söz konusudur. Moskova'nın oylamada çekimser kalmasının birkaç nedeni vardır. Bunlardan ilki veto kararının Rusya-NATO diyaloguna ciddi şekilde zarar verecek olmasıdır. Hem ülke güvenliğine sağladığı avantajlar, hem de NATO'nun niyet ve maksadını takip etmeye imkân sağlaması nedeniyle bu diyalog Moskova açısından önemlidir. Önce Gürcistan Savaşı sonra Avrupa Füze Sistemi nedeniyle Batı ile karşı karşıya gelen Rusya, ilişkileri daha da gerecek yeni bir krizden uzak durmak istemiştir. Ayrıca bu noktada sadece güvenlik ilişkileri değil, özellikle operasyonun öncülerinden Fransa ve İtalya başta olmak üzere Avrupa ülkeleri ile sahip olunan ekonomik bağlar da belirleyici olmuştur. Bir başka neden ise her ne kadar silah ambargosu kararı ile birlikte 4 milyar dolarlık silah anlaşmasını rafa kaldırmak zorunda kalmış olsa da, Rusya ekonomisi açısından aslında muhtemel bir operasyonun olumlu sonuçlar doğuracak olmasıdır. Nitekim petrol ve doğalgaz sağlayıcısı olarak Libya'nın boşluğu hızla Rusya tarafından doldurulmuştur. Rus RBK Daily tarafından Deutsche Bank AG uzmanlarının verilerine dayanılarak yapılan habere göre Libya'nın gaz sevkiyatını durdurması nedeniyle sekiz milyar metreküpü İtalya'ya ait olmak üzere Avrupa'nın 10 milyar metreküp Rusya doğalgazına ihtiyaç duyacağı tahmin edilmektedir. Böylece Gazprom'un Avrupa pazarında ekonomik kriz nedeniyle düşen pazar payının yeniden artması beklenirken, Libya'daki savaş Gazprom'un dış sevkiyatını %19,1 artırmıştır.[120] Veto kararı almasına neden olan Moskova'nın bir başka çekincesi ise Kaddafi yönetiminin bir soykırım yapması halinde bunun bütün sorumluluğunun kendi omuzlarına yüklenecek olmasıdır.

> Süper güç olmanın geride kaldığı bu dönem içinde Moskova kendini bütün krizlerin içinde doğrudan yer alacak ya da alması gereken bir güç olarak konumlandırmak yerine, daha merkezde yer alan kendisi için hayati çıkarlara odaklanmış bir görünüm sergilemektedir.

Öte yandan Rusya operasyona doğrudan destek olmak ve "evet"in maliyetine de katlanmak istememiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri Çeçenistan başta olmak üzere Kafkasya'daki isyanları şiddetle bastırmayı seçen Rusya'nın kendini bir dış müdahale ile karşı karşıya getirecek bir teamülün oluşmasını istememesidir. Bir başka neden ise Rus kamuoyunda ABD ve Batı'ya karşı Soğuk Savaş'tan kalma bakış açısının hala büyük oranda varlığını korumasıdır. Libya operasyonundan hemen önce yapılan bir kamuoyu yoklamasına göre Rusların %65'i ABD'nin bütün dünyadaki ülkelerin kontrolünü ele geçirmeye çalışan saldırgan bir ülke olduğunu düşünmektedir.[121] 2012'deki başkanlık seçimleri öncesinde halkın bu yaklaşımı göz ardı edilemeyecek önemdedir. Ancak hiç şüphesiz asıl belirleyici olan Asya ve Afrika pazarlarının kendisi için yükselen değer olmasıdır. Batı müdahaleciliğinin bu coğrafyalarda yaratacağı psikolojinin farkında olan Rusya, böyle bir sorumluluğu hem paylaşmak istememiş, hem de sürecin sonunda ortaya çıkan muhtemel Batı karşıtı durumun Libya'da olmasa bile genel anlamda bütün bölgede kendisine alternatif bir kanal yaratacağını düşünmüştür. Rusya bölgede etkisini artırma çabası içindedir. Nitekim kararda çekimser kalmasına rağmen, müdahalenin başlaması ile birlikte Rus Dışişleri Bakanını Lavrov'dan Devlet Başkanı Medvedev'e kadar Batı'nın operasyonu yürütme tarzını eleştiren açıklamalar gelmiştir. Arap Birliği'nin ve Afrika Birliği'nin açıklamalarına paralel bir duruş sergileyen Moskova son dönemde bölgeye yönelik ciddi bir açılım içindedir. Lavrov'un Mısır ve Cezayir'i ziyaretlerini, Medvedev'in Mahmud Abbas ve Netanyahu

120. **"Libya ve Japonya, Gazprom'a 3,5 milyar dolar kazandıracak,"** *Haber Rus*, 4 Nisan 2011, http://www.haberrus.com/ekonomi/7759-Libya-ve-Japonya-Gazproma-35-milyar-dolar-kazandiracak.html

121. **James Brooke "On Libya, Russia Shows New, Non-Aligned Foreign Policy,"** *Global Security,* 1 Nisan 2011, http://www.globalsecurity.org/wmd/library/news/libya/2011/libya-110401-voa02.htm.

ile görüşmeleri izlemiştir. Medvedev aynı zamanda Mikhail Margelov'u Başkanın özel temsilcisi olarak Afrika'ya atamış, ayrıca Afganistan için de bir özel temsilci atanacağını açıklanmıştır. Ticari beklentilere paralel gelişen bütün bu girişimleri sekteye uğratmak istemeyen Rusya, bu nedenle Libya'ya bir operasyona açıkça destek vermek istememiştir.

Bütün bu süreçte Rusya'nın küresel düzene dair algısının da etkili olduğunu söylemek gerekir. Süper güç olmanın geride kaldığı bu dönem içinde Moskova kendini bütün krizlerin içinde doğrudan yer alacak ya da alması gereken bir güç olarak konumlandırmak yerine, daha merkezde yer alan kendisi için hayati çıkarlara odaklanmış bir görünüm sergilemektedir. Bu ise Libya örneğinde olduğu gibi daha esnek bir dış politika süreci izlemesine neden olmaktadır. Kremlin, muhalifler ve Kaddafi arasında bir tercih yapmayarak her olası sonuca hazırlıklı olmak istemiş, bu arada karara doğrudan evet dememesi operasyon nedeniyle Batı'yı rahatlıkla eleştirebilecek bir pozisyonda olmasını sağlamıştır. Rusya'nın uzun süre çeşitli sözler ve garantiler vererek Kaddafi ailesinin yanlış kararlar almasında etkili olduğu ileri sürülmektedir. Ancak Kaddafi'nin artık iktidara kalmasının imkansızlaşması üzerine, Ağustos ayının başlarında Libya hükümetine karşı, Muammer Kaddafi ve yakın çevresinin mal varlıklarının dondurulması da dâhil olmak üzere yaptırım uygulanması kararı almıştır.[122] Buna karşın Rusya, Libya Ulusal Geçiş Konseyi'ni tanıma sürecini elinden geldiğince uzatarak, krizin petrol ve doğalgaz fiyatlarını yükselterek kendisine sağladığı ekonomik kazancın vaadesini uzatmaya çalışmaktadır. Libya'da istikrarın sağlanması ve yeni yönetim ile birlikte, enerji kaynakları başta olmak üzere ihalelerde dışlanacağını düşünen Rusya'nın[123], bundan sonraki süreçte oyuna dahil olmak için Libya'daki muhalefet içinde doğabilecek çatlaklardan yararlanma yoluna başvurması şaşırtıcı olmaz.

> Hiç şüphesiz Çin'in kendi içine kapalı, başka ülkelerin iç işlerine karışmaktan uzak, insan hakları eleştirilerini göz ardı eden kemikleşmiş politikası düşünüldüğünde çekimserlik kararı bile önemli bir kırılmayı göstermektedir.

Rusya gibi başta karar karşısında çekimser kalarak operasyonun yapılmasının yolunu açan, ancak müdahale başladıktan sonra da Batı'yı eleştirmekten çekinmeyen bir diğer ülke Çin'dir. Küresel düzenin getirdiği Rusya için sayılan hemen tüm zorunluluklar Çin için de geçerlidir. Bununla birlikte Çin ile Libya ilişkisinin kendine özgü durumundan kaynaklanan gerekçeler de mevcuttur. Rusya'dan farklı olarak Çin ile Libya arasında çok daha hayati ekonomik ilişkiler söz konusudur. Libya ile 6,6 milyar dolarlık ticaret büyük ölçüde petrole dayanmasına karşın, Çin'in hiç bir zaman Kaddafi rejimine karşı ambargo uygulamamış olması nedeniyle bu ticaret geniş bir yelpazedeki pek çok iş kolunu içermektedir. Çin Dış Ticaret Bakanlığı'nın verilerine göre kriz öncesinde Libya'da Çin Ulusal Petrol Şirketi'nin de aralarında bulunduğu 75 Çin şirketi yanı sıra 30.000 Çinli işçi bulunmaktaydı. Bununla birlikte, gelişmiş bu ekonomik ilişkiler Çin'in çekimserlik kararını tek başına açıklamaktan uzaktır. Çünkü Libya, benzer ilişkilere ABD, İngiltere, Fransa ve İtalya ile sahip olmasına karşın bu ülkeler müdahaleye destek vermişlerdir. Öte yandan Kaddafi yönetimi ile mevcut ilişkilerini koruma ve kendi pazar alanı olarak gördüğü bölgede Batı'yı engellemeyi hedeflemesi halinde ise Çin'in kararı veto etmesi gerekmektedir ama bunu yapmamıştır. Bu noktada Çin'in çekimserlik kararı da Rusya'daki dış politikanın keskin sınırlarının sorgulanmasına benzer bir şekilde farklı çıkarların uzlaştırılma çabasının bir sonucudur.

Çin'in kararı veto etmemesinin ardında yatan en görünür nedenlerden biri bu ülkede çalışmakta olan 30.000 Çinli'nin akıbeti ile ilgili duyduğu endişedir. Kaddafi'nin saldırgan politikaları karşısında bir soykırımın sorumluluğunu yüklenmek bir yana, kendi vatandaşlarının hayatını tehlikeye atan ülke olmak da istememiştir. Ancak bundan daha önemli bir başka

122. **"Rusya, Libya'ya yaptırım uygulamaya başladı,"** *BBC Türkçe*, 12 Ağustos 2011; http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2011/08/110812_libya.shtml

123. **"Rusya: Libya'da iç savaş kaçınılmaz,"** *Haber 7*, 22 Ağustos, 2011.

neden, Çin'in yeni dönemin çatışma sahası olarak nitelendirilen Afrika kıtasına ilişkin politikalarında Libya'nın önemli bir yer kaplamasıdır. Libya ile gelişen ekonomik ilişkilere karşın Çin son yıllarda Kaddafi hükümetinin kendi politikalarına karşı takındığı tavırdan rahatsızlık duymuştur. 2009 sonunda düzenlenen Çin-Afrika Zirvesinde Çin için sert ifadeler kullanan Dışişleri Bakanı Musa Kusa'nın "Çin'in Afrika'daki varlığı yeni sömürgeciliktir ve amacı bütün kıtayı kontrol etmektir" ifadeleri, Pekin'de ciddi bir rahatsızlık yaratmıştır.[124] Çin'in aslında kıtaya müdahalede bulunduğu, ancak bunu yaparken doğrudan siyasi kanalları değil, ekonomik kanalları kullandığı yönündeki Libya'nın görüşünün, diğer Afrika ülkeleri içinde karşılık bulmasının Çin'in ekonomik çıkarlarına zarar vereceği açıktır. Ayrıca Kaddafi'nin muhaliflere karşı kuvvet kullanmasını gerekçelendirmek için "Çin'in bütünlüğü Tiananmen Meydanı'ndaki insanlardan daha önemlidir" sözlerini kullanarak 1989'da Çin'de muhaliflerin bastırılmasına gönderme yapması da, Pekin'de tepkiye neden olmuştur.[125] Kaddafi yönetiminden duyulan rahatsızlığın yanında ülkenin kendi haline bırakılması halinde İslami muhalif bir grubun iktidara gelme ihtimali de Çin için aynı derecede tedirgin edicidir. Özellikle artan sayıda Çinli işçi, her ne kadar Afrika ülkeleri üzerinde önemli bir manipüle aracına dönüşmekteyse de, aynı şekilde Çin'e karşı kullanılabilecek bir koz halini de almaktadır. Bunun bir örneği Cezayir'de yaşanmış, Çin'in Sincan'da uyguladığı politika nedeniyle el-Kaide tarafından Çinli işçiler tehdit edilmiştir.[126] Bütün bu nedenler, Batı'nın Libya müdahalesinde Pekin yönetiminin veto kozunu kullanmamasına ve müdahaleye kapı aralamasına neden olmuştur.

Öte yandan Çin müdahaleye doğrudan destekten de kaçınmıştır. Bunun en önemli nedenlerinden biri Çin'in kendisinin insan hakları konusunda son derece kötü bir karneye sahip olması, muhalif her türlü hareketi şiddetle bastırması ve bu nedenle kendisine müdahale gerekçesi oluşturabilecek bir yolun açılmasını istememesidir. Bununla birlikte Çin yönetimi mevcut baskıcı rejimine ve iç sorunlara karşın, ülkede artan refah, yüzölçümünün büyüklüğü, muhalefetin ciddi şekilde kontrol altında tutulması gibi nedenlerle kendi içinde bu tip bir ayaklanmanın çıkmayacağı konusunda belirli ölçüde güven duymaktadır.[127] Bu güven, Kaddafi rejimi ile yaşanan sorunlar, Batı ile gelişen ilişkiler gibi diğer çıkarlarını önceleyip Libya konusunda risk almasını kolaylaştırmıştır.

Ancak hiç şüphesiz Çin'in kendi içine kapalı, başka ülkelerin iç işlerine karışmaktan uzak, insan hakları eleştirilerini göz ardı eden kemikleşmiş politikası düşünüldüğünde çekimserlik kararı bile önemli bir kırılmayı göstermektedir. Üstelik Çin sadece müdahalenin yolunu açmamış, aynı zamanda 1970 sayılı kararı destekleyerek ilk defa bir hükümeti kendi vatandaşlarına muamelesi nedeniyle kınamış, aynı zamanda Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni kuran Roma Statüsü'nde şerhi olmasına karşın Kaddafi yönetimine mahkemenin soruşturma açmasına destek vermiştir. Çin'in tavrı beklenmedik olmakla birlikte, son yıllarda Çin dış politikasının ne şekilde sürdürülmesi gerektiği konusunda ülke içinde ciddi tartışmaların olduğu göz önüne alındığında, bu kayma daha anlaşılabilir bir hal almaktadır.[128] Pek çok uzman Çin gibi ekonomik çıkarları bütün dünyaya yayılan ve vatandaşları dünyanın dört bir yanında çalışan büyük bir gücün, kendi içine kapalı ve diğer ülkelere müdahale etmekten, iç işlerine karışmaktan uzak bir politikayı daha fazla götürmesinin mümkün olmadığının altını çizmektedir. Nitekim 2008 yılında Aden Körfezi'nde korsanlara karşı uluslararası operasyonlara katılmak üzere, tarihinde ilk defa donanmasını Doğu Asya'nın ötesinde konuşlandıran Çin, Libya krizinde ise tahliyelere eşlik etmesi için bir ilke daha imza atarak bir firkateyn ve dört askeri nakliye uçağı göndermiştir.[129] Başka ülkeler için önemsiz sayılabilecek bu adımlar Çin'in geleneksel politikası içinde değişimin göstergeleri olarak yorumlanmaktadır.

BM kararının hemen ertesinde ise Çin yönetimi, Rusya ile benzer şekilde Batı'nın operasyonu karşısında ardı ardına sertleşen açıklamalarda bulunmuştur. Komünist Parti'nin operasyonun kendi verdikleri yetkinin ötesine geçtiği, uluslararası

124. **"Libya Gets Tough On China,"** *Silk Road Economy*, 10 Aralık 2009, http://www.silkroadeconomy.com/2009/12/10/libya-gets-tough-on-china/

125. **Leslie Hook, Geoff Dyer "Chinese oil interests attacked in Libya,"** *Financial Times,* 24 Şubat 2011.

126. **"Libya Gets Tough On China,"** *Silk Road Economy*, 10 Aralık 2009, http://www.silkroadeconomy.com/2009/12/10/libya-gets-tough-on-china/

127. **Guy Sorman, "China's Fear,"** *City Journal,* Vol. 21 No.1, 10 April 2011.

128. **Yan Xuetong "China's code of conduct,** *Khaleej Times,* 1 Nisan 2011, http://www.khaleejtimes.com/DisplayArticleNew.asp?xfile=/data/opinion/2011/April/opinion_April2.xml&section=opinion.

129. **"China's foreign policy: Setting sail for Libya,"** *The Economist,* 1 Mart 2011.

hukukun çiğnendiği ve Batı'nın bölgede bir kez daha karmaşaya neden olduğu yönündeki eleştirileri basında yer almıştır.[130] Çin bu şekilde kendini Batı'nın izlediği politikadan soyutlayarak, hem Kaddafi yönetiminin kazandığı bir senaryoda ihalelerini korumak hem de bu söylem üzerinden Afrika ülkeleri ile ilişkileri geliştirme yolunu açık tutmak istemiştir. Ancak Libya'da savaşın muhaliflerin lehine sonuçlanacağının belli olması ile birlikte Çin söylemini yumuşatmış, Libya halkının kendi kaderine kendsinin karar vermesi gerektiğini söyleyerek, sahip olduğu enerji ve inşaat kontratlarının korunmasının yeni yönetimin de çıkarlarına hizmet edeceğini açıklamıştır.[131]

Operasyona karşı çıkan ve oylamada çekimser kalan ülkeler içinde en çok tartışmaya neden olan karar Almanya'nınki olmuştur. Çünkü Rusya ve Çin'in çekimser kalmaları daimi üyeler olarak "evet" anlamına gelirken, zaten veto hakkı olmayan Almanya'nın çekimserliği "hayır" anlamına gelmektedir. Karar, Almanya içinde ciddi tartışmalara yol açmış ve Almanya'nın geleneksel olarak II. Dünya Savaşı'ndan bu yana takip ettiği Batı kampının dışında kalmama ilkesinden uzaklaştığı, bu tutumun devam etmesinin Almanya'yı izolasyona iteceği yönünde yorumlar yapılmıştır.[132] Ayrıca Başbakan Angela Merkel ve Dışişleri Bakanı Guido Westerwelle Alman dış politikasının genel teamüllerinin dışında hareket etmekle ve Almanya'nın senelerdir uğraştığı BMGK'de daimi üyelik statüsünü akamete uğratmakla suçlanmışlardır.[133] Almanya'nın kararı özellikle AB üyeleri arasında hayal kırıklığı yaratırken, Merkel hükümeti ortak bir AB politikası hayallerini yok ettiği eleştirisi ile de karşı karşıya kalmıştır.[134]

İçeriden ve dışarıdan gelen sert eleştiriler karşında sarsılan Almanya'yı Libya konusunda böyle bir karar almaya ve Batı kampının dışında bir politika izlemeye iten gerekçeler nelerdir? Bu gerekçeleri bakış açısına göre iki gruba ayırmak mümkündür; bunun Alman dış politikasında genel bir kayma olmadığı kanaatinde olanlar ve sorumluluğu Merkel hükümetine yükleyenler ve Almanya'nın artık AB ve Transatlantik birliğinin ortak çıkarları doğrultusunda hareket etmek istemediğini düşünenler. İlk gruba göre, 27 Mart'taki eyalet seçimlerinin yaklaştığı Almanya'da kendisine Irak Savaşı'na karşı duruşu ile seçimleri kazanan Gerhard Schröder'i örnek alan Merkel, avantaj elde etmek istemiştir.[135] Eğer Merkel'in amacı bu ise bile seçimlerde aldığı yenilgi Alman halkının tercihleri üzerinde Libya kararının etkili olmadığını ortaya koymaktadır.[136] Çünkü aslında yapılan anketler, üst düzeyde seyreden bütün tartışmalara karşın, Alman halkının %56'sının hükümetin Libya politikasını desteklediğini, sadece %36'sının hata olduğunu düşündüğünü göstermektedir.[137] Alman halkının II. Dünya Savaşı'nın etkisi altında şekillenen savaş karşıtı bu tutumunun, Merkel hükümetinin kararında etkili olduğu söylenmektedir. Doğrudan Almanya'yı ilgilendirmeyen bir savaşın içine ülkelerini çekmek istemeyen Merkel ve Westerwelle ikilisi bu nedenle Libya'da bir operasyona karşı çıkmışlardır.

Merkel'in bu tercihinde Almanya'yı savaşın dışında tutma isteği kadar, Libya ile sahip olunan ilişkiler de etkili olmuştur. Almanya'nın Kaddafi Hükümeti ile uzun bir geçmişe dayanan ekonomik ve siyasi ilişkileri bulunmaktadır. Libya Almanya'nın en önemli dördüncü petrol saylayıcısı olarak yaklaşık olarak toplam talebin %11'ini karşılamaktayken, Almanya ise Libya petrolünün alıcıları arasında İtalya'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Almanya, Rus enerji kaynaklarına bağımlılığı Kuzey Afrika petrolleri yolu ile kırma çabası içindedir.[138] 2004'ten sonra yeniden kurulan ekonomik ilişkiler bir yana iki ülke arasında geçmişi 1960'lara kadar dayanan güvenlik güçlerinin eğitimi konusundaki işbirliği de dikkat çekicidir. Libya Silahlı Kuvvetleri ve Polis Gücü Almanya tarafından eğitilmiş, 2003'te ambargonun kalkmasının ardından bu konu-

130. "China intensifies condemnation of Libya air strikes," *VOA News,* 21 Mart 2011

131. "Çin Libya'daki yatırımlarının korunmasını istedi," *Zaman,* 23 Ağustos 2011.

132. Binh Nguyen "Germany's Foreign Policy On Libya Diverges From The Norm And The Majority,"*International Insights*, 30 Mart 2011.

133. Pia Niedermeier, "German Policy on Libya: Right on Substance, Short on Style," *(American Institute For Contemporary German Studies) AICGS Advisor*, 25 Mart 2011, http://www.aicgs.org/analysis/c/niedermeier032511.aspx

134. Steven Erlanger, Judy Dempsey, "Germany Steps Away From European Unity," *New York Times*, 23 Mart 2011.

135. "German diplomacy on Libya: A quick explanation," *Kosmopolito*, 18 Mart 2011, http://www.kosmopolito.org/2011/03/18/german-diplomacy-on-libya-a-quick-explanation/

136. "Alman eyalet seçimlerinde Merkel'e darbe," *BBC Türkçe*, 28 Mart 2011.

137. "Most Germans back Merkel's policy on Libya despite criticism by senior politicians," *Gulf Times*, 27 Mart 2011.

138. Dietmar Henning, Peter Schwarz, "Germany does an about-face on Libya war," World Socialist Web Site, 11 April 2011 http://www.wsws.org/articles/2011/apr2011/germ-a11.shtml

da yeni anlaşmalar yapılmıştır.[139] Libya'ya müdahaleyi tercih eden İngiltere ve Fransa ile benzer ekonomik çıkarlara sahip olmasına karşın, Almanya'nın kendine rakip olarak gördüğü bu ülkelerin politikalarına geleneksel temkinli yaklaşımı da bu kararda etkili olmuştur. Bu nedenle Almanya'nın müdahaleyi eski hâkimiyetlerini canlandırma çabası olarak yorumlayarak, destek vermediği söylenmektedir.[140]

Her ne kadar Almanya sonunda baskılara dayanamayarak ilişkileri düzeltmek adına önce Libya sahillerinden geri çektiği Akdeniz'deki iki savaş gemisini NATO komutasına devretmiş, daha sonra insani yardım amaçlı düzenlemeler kapsamında askeri destek verebileceğini açıklamış olsa da Libya kararı, Almanya'nın bundan sonraki süreçte ulusal çıkarlarını birlik ve ittifak çıkarlarının önünde tutan bir politika izleyebileceğinin sinyallerini vermektedir. Bununla birlikte ülke içindeki eleştirilerde Libya politikasını Merkel'e mal ederek, Almanya'nın geleneksel çizgisinden sapma olmadığını ileri sürenler de bulunmaktadır.

> Operasyona karşı çıkan ve oylamada çekimser kalan ülkeler içinde en çok tartışmaya neden olan karar Almanya'nınki olmuştur. Çünkü Rusya ve Çin'in çekimser kalmaları daimi üyeler olarak "evet" anlamına gelirken, zaten veto hakkı olmayan Almanya'nın çekimserliği "hayır" anlamına gelmektedir.

BMGK'ndeki oylamada, oylamanın kaderini doğrudan etkilememiş olsalar da Brezilya ve Hindistan çekimser kalmayı tercih etmişlerdir. Olayların başından itibaren Libya'ya yapılacak bir askeri müdahalenin doğru olmayacağı yönündeki itirazları hatırlanırsa bu sonuç zaten şaşırtıcı değildir. Ayrıca BRIC grubunun diğer iki üyesinin, Rusya ve Çin'in çekimser kalmalarının da bunda etkili olduğunu söylemek mümkündür. Yeni yükselen güçler olarak ekonomik ve siyasi çıkarları sadece bölgede değil dünyanın geri kalan rekabet alanlarında Batı ile rekabet eden Brezilya ve Hindistan, Libya üzerinden bölgede eski hâkimiyetlerin canlandırılmasından endişe duymaktadırlar. Nitekim Güney Afrika'nın da katılımı ile BRICS adını alan oluşum, 15 Nisan'da yayınladığı deklarasyonda Libya'da yürütülmekte olan hava operasyonu ve bombardımanı eleştirerek, diplomatik çözümü desteklediklerini açıklamıştır.[141]

Böyle bir müdahalenin gerçekleşmesine başından beri karşı olan Afrika Birliği[142], bölgenin geleceği açısından en çok söz sahibi olması gereken örgüt iken bu konuda başlarda önemli olduğu söylenen tutumu, daha sonra görmezden gelinmiştir. Özellikle 1973 sayılı kararın alınmasını meşrulaştırma çabalarında Fransa, İngiltere ve ABD'nin, Arap Birliği'nin başvurusunu temel alarak "bölge ülkelerinin talebi" söylemine sarıldıkları göz önüne alınırsa, bu durum daha ironik bir hal almaktadır. Bunda Afrika Birliği'nin Libya konusunda bütünlük içinde kararlı bir politika izleyememiş olması da etkili olmuş ve bu nedenle eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır.[143] BM Güvenlik Konseyi'nin Afrikalı üyeleri olan Güney Afrika, Nijer ve Gabon'un karar lehine oy kullanmış olmaları da bu eleştirileri güçlendirmektedir. Bununla birlikte söz konusu durum, 53 ülkeden kurulu örgütün yayınladığı müdahale karşıtı açıklamaların dikkate alınmamasını izah etmektedir. Afrika Birliği savaşın durması adına da adım atmış ve Nisan ayında bir barış planını taraflara sunmuştur. Derhal ateşkes, insani yardımların herhangi bir engel çıkarılmadan dağıtılması, yabancı ülke vatandaşlarının korunması ve hükümetle

139. Malik Sekou Osei, "Quest For Economic Riches Drove Germany's Libya Policy, " *Black Star News,* 12 Nisan 2011, 12 Nisan 2011 http://blackstarnews.com/news/135/ARTICLE/7167/2011-03-07.html

140. Dietmar Henning, Peter Schwarz, "Germany does an about-face on Libya war," World Socialist Web Site, 11 April 2011 http://www.wsws.org/articles/2011/apr2011/germ-a11.shtml

141. "Libya'nın geleceğinde Kaddafi'ye yer yok," *Zaman,* 15 Nisan 2011.

142. "Libya welcomes African Union panel, slams Arab League," *Global Research,* 14 Mart 2011

143. Thandi Winston "Africa: Voices against military Intervention in Libya," *Global Research*, March 23, 2011

isyancılar arasında siyasi bir anlaşma için diyalog başlatılması gibi koşulları içeren plan, Kaddafi tarafından kabul edilmesine karşın, Kaddafi'nin iktidarı bırakmadığı hiçbir çözümü kabul etmeyeceklerini açıklayan ABD, İngiltere ve Fransa'nın desteğini alan muhalifler tarafından reddedilmiştir.[144]

Libya'ya karşı yürütülmekte olan askeri müdahaleye karşı olan ülkelerin genel olarak başından itibaren net pozisyonlar belirlemedikleri, kimi zaman söylem ve politikalarının kendi içinde çelişiğini söylemek mümkündür. Özellikle askeri müdahale başlamadan önce bunun gerçekleşmemesi, diplomatik kanalların sonuna kadar zorlaması ve çözümün barışçıl yollarla elde edilmesi yönünde kararlı bir politika izlememişlerdir. Müdahale başladıktan sonra koalisyonun operasyonu yürütüş tarzına yönelik eleştiriler artmış olsa da, baştaki bu belirsiz tutum, söylemlerinin inandırıcılığını zedelemiş ve etkisini azaltmıştır. Bununla birlikte askeri müdahaleye yönelik özellikle Batı ittifakı içindeki "çatlak sesler" in koalisyonu başına buyruk hareket etme konusunda dizginlediği de inkâr edilmez. Bu görüş ayrılığı gerek operasyonun NATO'ya devrinde yeni tartışmalar doğurmuş gerekse devir sonrasında yürütülmesinde yeni anlaşmazlıkları beraberinde getirmiştir.

5. Müdahalede İkinci Evre: NATO Operasyonu

Koalisyon güçlerinin yürüttüğü operasyonun BM kararını aştığı ve kontrolsüzlüğüne yönelik eleştiriler, ABD'nin yeni bir savaşın daha maddi ve siyasi sorumluluğunu doğrudan yüklenmek yerine NATO ile paylaşma isteği ile birleşince Libya'daki operasyonun NATO'ya devri gündeme gelmiştir. Aslında Libya'daki olayların bir iç savaş seyri izlediği kanaati oluşmasının hemen ardından müdahale ihtimaline karşı NATO çerçevesinde hazırlıklar başlamış ve 8 Mart'ta AWACS uçakları ile Libya hava sahasındaki hareketliliği takibe alan NATO bir kaç gün sonra izleme faaliyetleri kapsamında Akdeniz'e ittifak gemilerini göndermiştir. Ancak NATO kapsamında olası bir operasyonun planlamasının yapıldığı bu evrede çıkan BM kararırını müteakip, Fransa'nın inisiyatifi alması ve kararın üzerinden 48 saat geçmeden operasyona başlaması, NATO planlamalarının ilk etapta atıl kalmasına yol açmıştır.

Operasyonun yürütülme biçimi hakkında en sert eleştirilerden birini yapan Türkiye, devam eden bombardımanın sivil kayıplara yol açtığı gerekçesi ile uçuş yasağının uygulanma biçimine itiraz ederken, NATO'nun operasyonel planlamasının gözden geçirilmesini istemiştir.

Fransa, sadece koalisyona dâhil üyelere bilgi vereceği bir operasyonda hâkimiyeti rahatlıkla elde tutabileceği için NATO'nun devreye girmesini istemediyse de ABD ve İngiltere'nin aksi yöndeki tutumları karşısında direnememiş ve NATO'nun 28 üyesi 20-23 Mart tarihlerinde Libya gündemi ile bir araya gelmişlerdir. Toplantıya sadece Fransa'nın ayak diremesi değil, belki onlardan daha fazla Türkiye'nin ve Almanya'nın itirazları damga vurmuştur. Operasyonun yürütülme biçimi hakkında en sert eleştirilerden birini yapan Türkiye, devam eden bombardımanın sivil kayıplara yol açtığı gerekçesi ile uçuş yasağının uygulanma biçimine itiraz ederken, NATO'nun operasyonel planlamasının gözden geçirilmesini istemiştir. Türkiye'nin NATO'nun operasyonu üstlenmesine onay vermesi için sıraladığı şartlar Başbakan Recep Tayyip Erdoğan tarafından şu şekilde açıklanmıştır: "NATO Libya'nın Libyalılara ait olduğunu tespit ve tescil için oraya girmelidir... Yeraltı kaynaklarının, zenginliklerinin birilerine dağıtımı için değil... Operasyon işgale dönüşmeden, Libyalıların kendi kararlarını vermeleri için fırsat tesis edilmelidir."[145]

144. **"Bingazili isyancılar Afrika Birliği barış planını reddetti,"** *BBC Türkçe,* 11 Nisan 2011; "Liderlerden ortak mektup: Kaddafi gitmeli," *BBC Türkçe*, 15 Nisan 2011.

145. **"Erdoğan NATO operasyonu için şartlarını açıkladı,"** *Radikal*, 21 Mart 2011.

Türkiye'nin çekincelerine özellikle Almanya'dan da destek gelirken, bunların giderilmesi süreci NATO'ya operasyonun devrine de yansımıştır. 22 Mart'ta varılan ilk uzlaşıdan, ambargo kararının ve sivillerin korunmasına yönelik faaliyetlerin yürütülmesi konusunda yetki devri çıkmıştır. Ancak NATO'nun uçuş yasağının uygulanmasında mevcut şekli ile rol üstlenmesine karşı çıkan Türkiye nedeniyle bu konuyu ve diğer detayları görüşmek üzere üyeler bir kez daha bir araya gelmişlerdir. İkinci toplantı Türkiye ile Fransa'yı bir kez daha karşı karşıya getirmiştir. Fransa operasyonel ve teknik koordinasyonun NATO'da olmasını ama siyasi koordinasyonun koalisyonda kalması konusunda ısrarcı olmuş, hatta bunun kabul edilmemesi halinde operasyondan çekilebileceğini söylemiştir. Ancak ABD, Britanya ve İtalya'nın uçuşa yasak bölgenin uygulanması ve hava saldırıları dâhil bütün askeri operasyonların NATO'ya devrinde ısrarlı olmaları belirleyici olmuştur. Kriz 26 Mart'ta aşılmış, 27 Mart'tan itibaren BM Güvenlik Konseyi'nin Libya hakkında aldığı kararların bütün unsurlarıyla NATO tarafından üstlenilmesine karar verilmiştir. NATO Genel Sekreteri Anders Fogh Rasmussen, NATO'nun büyükelçiler seviyesindeki karar organı Kuzey Atlantik Konseyi'nin ardından yaptığı yazılı açıklamada, "NATO müttefikleri BM Güvenlik Konseyi'nin (1973 sayılı) kararı çerçevesinde Libya'da bütün askeri operasyonu üstlenme kararı aldı. Amacımız sivilleri ve sivillerin yaşadığı bölgeleri Kaddafi rejiminin saldırı tehdidinden korumak. NATO, BM kararının bütün unsurlarını uygulayacak, ne bir noksan, ne bir fazla" ifadesini kullanarak, NATO'nun yapacağı müdahalenin Kaddafi rejimiyle savaşan isyancılara destek vereceği yönündeki söylentilerin önüne geçmek istemiştir.[146]

Operasyonun NATO'ya devri ile koalisyon güçlerinin kendi komutaları altında her hangi bir operasyon yapması sona ermiştir. NATO Operasyonu üçayak üzerinden yürütülmüştür; silah ambargosu, sivillerin korunması ve insani yardım, uçuşa yasak bölge uygulaması. Hava operasyonu İzmir'deki NATO Müttefik Hava Komutanlığı'ndan yürütülürken, deniz operasyonu Napoli'deki NATO karargâhından komuta edilmiştir. Operasyon önceden örgüt bünyesinde karara bağlanmış planlama doğrultusunda buradaki komutanlar tarafından yürütülmüştür. NATO'nun Libya'daki hava operasyonuna İngiltere, Fransa, Kanada, Belçika, Norveç ve Danimarka olmak üzere ittifakın sadece altı üyesi katılırken, ABD devrin ardından saldırı uçaklarını geri çekmiştir. Bununla birlikte daha sonra iki insansız saldırı uçağını NATO'nun kullanımına tahsis etmiştir. Bu operasyonlara katılmayan Türkiye, silah ambargosunun denetimi amacıyla denizde ve havada görev üstelenmiş, aynı zamanda bölgeye insani yardım ulaştırmıştır. Almanya askeri operasyonda tüm baskılara rağmen rol oynamayı reddederken, bu konudaki tereddütlerini dile getiren daha küçük diğer üye ülkeler de gıda yardımı dışında NATO'ya herhangi başka bir yardım göndermemişlerdir. İsveç, Norveç ve Hollanda ise her ne kadar NATO'ya savaş uçağı desteği vermiş olsalar da, bu destek sadece uçuşa yasak bölge sınırları içerisinde sağlanmıştır.[147]

Operasyonun NATO'ya devri planlama, teknik koordinasyon ve denetim ilgili bir takım sorunları çözmüş olmakla birlikte, sorunların tamamen önüne geçememiştir. Özellikle NATO'nun havadan yürüttüğü bombardımana karşın Kaddafi güçlerinin isyancılara karşı üstünlüğünü uzun süre koruması ittifak içindeki görüş ayrılıklarını derinleştirerek, zaman zaman krizlere neden olmuştur. Fransa ve İngiltere, NATO'nun Libya müdahalesinin yetersiz olduğunu savunmuşlar ve Kaddafi güçlerinin etkisiz hale getirmek ve sivil halkı korumak konusunda NATO'nun üzerine düşeni tam olarak yapmadığı gerekçesi ittifaktan defalarca daha fazla yetki ve destek istemişlerdir. Bu beklentiyi 14 Nisan'daki NATO Dışişleri Bakanları Zirvesine taşıyan Fransa ve İngiltere'nin ilave uçak talepleri[148] bu ihtiyaca cevap vermesi ve operasyona katılması beklenen ABD ve İtalya tarafından olumlu karşılanmamıştır. Zirve kara operasyonuna da yeşil ışık yakmamakla birlikte, Rasmussen'in Kaddafi iktidarda olduğu sürece Libya'da sivillere yönelik tehdidin ortadan kalkmayacağını yönündeki sözleri ile NATO operasyonun hedefi netlik kazanmıştır. Mevcut BM kararı, Libya'da bir rejim değişikliğinden bahsetmemesine ve Kaddafi'nin gitmesini hedef haline getirebilecek bir ifade içermemesine karşın, İngiltere, Fransa ve ABD liderlerinin imzasını taşıyan *The Times*, *Le Figaro* ve *International Herald Tribune* gazetelerinde yayınlanan ortak mektup, Kaddafi iktidarda olduğu sürece barış olmayacağı vurgusu ile başka bir çözümün kabul edilemeyeceği ortaya koymuştur.[149] Kara güçlerinin konuşlandırılması konusunda BM'den yeni bir kararın gerekliliği ve bunun Çin ve Rus vetosu ihtimali nede-

146. "NATO Libya Kararını Kabul Etti," *Radikal*, 27 Mart 2011.
147. Anne Applebaum, "Will the Libya intervention bring the end of NATO", *The Washington Post,* April 11, 2011.
148. Nato'nun kontrolünde operasyona tahsis edilmiş olan yaklaşık 195 uçak ve 18 gemi bulunmaktadır.
149. "NATO'dan Libya için yeni uçak taahhüdü yok," BBC Türkçe, 15 Nisan 2011

niyle imkânsızlığı, NATO çatısı altındaki koalisyon ortaklarını operasyon bünyesinde alternatif yollar geliştirmeye itmiştir. ABD, Libyalı isyancıları "ölümcül olmayan yardımlar" için kullanılmak üzere 25 milyon dolar tutarındaki yardım paketi ile desteklerken, İngiltere, İtalya ve Fransa isyancılara "stratejik" destek vermek üzere ülkeye askeri danışman grupları sevk etmiştir.[150]

Hava operasyonunu yürütmekten başka bir seçeneği olmayan NATO için zafer hesapladığı kadar yakın olmamıştır. Operasyon başladıktan bir ay sonra rejimin askeri gücünü ancak %30-40 oranında etkisiz hale getirmiş olması, savaşın bir çıkmaza doğru gittiği yönündeki endişleri artırmıştır.[151] Aslında bu durumun beklenilmediğini söylemek mümkün değildir. Hava saldırılarının bir savaşın kazanılmasında yetersiz kaldığı, hava kuvvetlerinin yoğun olarak görev aldığı II. Dünya Savaşı'ndan beri bilinen bir gerçektir. Almanya'ya savaş boyunca bombardıman ile 500 atom bombasına eşit olduğu tahmin edilen büyüklükte bir hasar verilmesine karşın, Alman kuvvetleri karada mağlup edilinceye kadar savaş devam etmiştir.[152] Her ne kadar Libya'yı II. Dünya Savaşı ile kıyaslamak gerçekçi olmasa da sonraki tecrübeler de bu sonucu doğrulamaktadır. Teknolojinin gelişmesi de bu durumu değiştirmemiştir. ABD'nin NATO'ya tahsis ettiği insansız uçakların hedef isabetliliklerinin savunulanın aksine oldukça zayıf olduğunu gösteren ve düşmandan çok sivillere zarar verdiklerini ileri süren güçlü iddialar vardır.[153] Bu nedenle, Mayıs ayından itibaren NATO bombardımanı yoğunlaşırken, Fransa ve İngiltere'nin muhalif güçleri örgütleme ve silahlandırma faaliyetlerinde bulunduklarına ilişkin haberler artmıştır. El Cezire televizyonunun Libya'daki muhaliflerin kalesi Misrata'da yaptığı çekimlerde eski İngiliz SAS komandolarının NATO uçaklarının hedef belirlemesine yardım ettiğini görüntülemesi, Batılı istihbarat örgütlerine ve özel kuvvetlere mensup askerlerin yanısıra Arap ülkeleri tarafından tutulan paralı askerlerin isyancılara yardım amacıyla Libya'da olduğu iddialarını tekrar gündeme getirmiştir. Buna karşın İngiltere Savunma Bakanlığı Libya'da arazide İngiliz askeri bulunmadığı yönündeki ısrarını sürdürmüştür.[154]

Haziran ayının başında, kritik bir karar alan NATO üyeleri Libya misyonunun 90 gün daha uzatılmasına karar vermişlerdir.[155] Bu kararın ardından, ortak hava harekatı kapsamında ilk kez Apaçi helikopterleri devreye sokan NATO kuvvetleri, başkent Trablus'ta çok sayıda hedefi yok etmiş ve ancak bu beraberinde pek çok sivil ölümü de getirerek, NATO'yu eleştirilerin merkezine yerleştirmiştir. Operasyonun uzamasının yarattığı baskı, hava harekatına muharip destek vermeyen ülkeler üzerindeki baskının da artmasına yol açmıştır. ABD'nin Türkiye, İspanya, Hollanda, Almanya ve Polonya'yı eleştirerek bu ülkelerden taarruza katılmalarını istemesi üzerine, Türkiye adına cevap veren dönemin Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül, Türkiye'nin uçuşa yasak bölge uygulamasına katılmama yönünde aldığı prensip kararını bir kez daha hatırlattıysa da bu ısrarları hafifletmeye yetmemiştir.[156]

Bu baskının gerçekçi bir nedeni vardır. Operasyonun tahminlerin ötesine geçerek uzaması ciddi bir kaynak sıkıntısını da beraberinde getirmiştir. 14 Haziran'da NATO komutanları tarafından bombardımanın daha fazla uzaması halinde kaynak sıkıntısının doğacağı yönündeki açıklamaya rağmen, NATO müttefiklerinden beklediği askeri desteği bulamamıştır.[157] Bu durum, Obama yönetimi başta olmak üzere, harekatı yürüten hükümetleri kendi ülkelerinde zor durumda bırakmıştır. Amerikan Kongresi'nin Obama'yı Kongrenin onayını almadan Libya'ya asker gönderdiği için eleştiren bir tasarıyı kabul etmesinin ardından İtalya İçişleri Bakanı Roberto Maroni, NATO operasyonuna çok para harcandığını ve İtalya'nın Libya'daki savaştan kaçan göçmen sorunuyla karşı karşıya kaldığını belirterek bombardımanın bir an önce bitmesini temen-

150. **"ABD'den yardım paketi, Avrupalılardan askeri danışman,"** *BBC Türkçe*, 20 Nisan 2011

151. **"Mullen: Libya birlikleri yüzde 30-40 oranında etkisiz hale getirildi,"** *Zaman*, 22 Nisan 2011.

152. **David Alan Rosenberg, "Savaş Sonrası Amerikan Hava Doktirini ve Teşkilatı: Deniz Kuvvetleri Tecrübesi," Alfred F. Hurley, Robert C. Ehrhart** (der.), *Hava Gücü ve Savaş: ABD Sekizinci Tarih Sempozyumu*, Ankara, Gnkur. Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1979, s.282.

153. **David S. Cloud, " American High-Tech Weapons Fail to Prevent Tradegy,"** *Los Angles Times*, 10 Nisan 2011

154. **" İngiliz askerleri isyancıların arasında",** *Milliyet*, 31 Mayıs 2011.

155. **"Libya'ya Apaçi Baskını",** *Star*, 5 Haziran 2011.

156. **"Gates'ten Türkiye'ye Libya tepkisi",** *Milliyet,* 9 Haziran 2011

157. **"NATO: Libya operasyonu uzarsa kaynak sıkıntısı başgösterecek,"** *Euronews,* 14 Haziran 2011. http://tr.euronews.net/2011/06/14/nato-libya-operasyonu-uzarsa-kaynak-sikintisi-basgosterecek/

ni ettiğini söylemiştir.[158] Benzer şekilde NATO'nun Mart ayından beri süren hava saldırılarına rağmen Kaddafi'yi iktidardan uzaklaştırmayı başaramaması İngiliz hükümeti ve ordusu içinde de sorunlara neden olmuştur.[159] Temmuz sonlarına doğru operasyonun iyice tıkanması ile birlikte, çıkış arayan operasyona katılan ülkelerin açıklamalarında hissedilir bir tavır değişikliği olmuştur. Bu bağlamda, Kaddafi'nin Libya'yı terk etmesi konusunda ısrarlı olan İngiltere ve Fransa'nın yönetimi devretmesi karşılığında Kaddafi'nin ülkede kalabileceği yönünde imalar taşıyan açıklamları oldukça manidardır.[160]

Ancak Ağustos'un başlarından itibaren NATO operasyonunda tıkanma aşılmaya başlamıştır. Bunda her ne kadar hükümetlerce inkar edilse de bilinen bir sır haline gelen İngiliz, Fransız, İtalyan ve Katarlı özel kuvvetlerin, askeri ve sivil danışmanların isyancılara verdikleri eğitim, sağladıkları istihbarat ve silah desteği belirleyici olmuştur.[161] Bu sırada Kaddafi güçlerinin sadece önemli askeri mevzilerinin değil, aynı zamanda her türlü askeri donanımının hava saldırısı altında yok edilmesi, bu süreçte karada organize olmayı başaran muhalif güçlerin işini kolaylaştırmıştır. Sağlanan istihbarat desteği ile muhaliflerin ellerindeki sınırlı gücü en etkin şekilde kullanması sağlanmıştır. 22 Ağustos'ta başkent Trablus'un büyük ölçüde muhalifler tarafından ele geçirilmesi ile Libya'nın geleceğinde Kaddafi yönetiminin olamayacağı kesinlik kazanmıştır. Buna karşın NATO tarafından, Libya'da gerçek anlamda istikrar ve güvenlik tesis edilene kadar operasyonun devam edeceği açıklaması yapılmıştır. 21 Eylül'de NATO Libya'daki görev süresini 90 gün daha uzatmış ancak, Kaddafi'nin öldürülmesinin ardından, bu süre dolmadan 31 Ekim'de operasyon sona erdirilmiştir.

Tunus ve Mısır'da yaşanan olaylar sırasında başarılı bir sınav veren ve hatta bütün dünyanın neler olduğunu anlamaya çalıştığı bir zamanda inisiyatif alıp Hüsnü Mübarek'e çekilme çağrısı yaparak, bizzat olayların gidişatına yön veren Türkiye için Libya zorlu bir sınav olmuştur.

D. TÜRKİYE'NİN LİBYA POLİTİKASI

Tunus ve Mısır'da yaşanan olaylar sırasında başarılı bir sınav veren ve hatta bütün dünyanın neler olduğunu anlamaya çalıştığı bir zamanda inisiyatif alıp Hüsnü Mübarek'e çekilme çağrısı yaparak, bizzat olayların gidişatına yön veren Türkiye için Libya hem zorlu bir sınav olmuş hem de izlenmekte olan dış politika nedeniyle yer yer eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır. Öncelikle, Türkiye-Libya ilişkileri tarihsel, siyasal ve ekonomik olarak Batı-Libya ilişkilerinden derin farklılıklar arzetmektedir. Türkiye'nin Batı'nın Libya'ya karşı gösterdiği reflekslerle hareket etmesini beklemek mümkün değildir. Türkiye, Libya'da yaşanan gelişmeleri iki perspektiften ele alan bir dış politika yaklaşımı sergilemiştir. Birincisi, Libya'nın bağımsız bir ülke olarak geçmişte Irak'ın ve Afganistan'ın içerisine düştüğü ve yıllardır devam eden savaş ortamına girmesini engelleyecek bir yaklaşım tarzı. İkincisi ise Kuzey Afrika'da ve Ortadoğu'da yaşanan demokrasi taleplerini ve statükonun değişimini sekteye uğratacak bir görüntünün ortaya çıkmasını engelleyecek bir bakış açısı.

Libya hem siyasi hem de toplumsal anlamda kendine has özelliklerinden dolayı bölgede gelişen değişimi benzer bir şekilde tecrübe etmesi mümkün olmamıştır. Kendi özel şartları hem değişimi hızlandıracak hem de inkıtaa uğratacak

158. "Obama'ya Libya Şoku," *CNN Turk*, 3 Haziran 2011, http://www.cnnturk.com/2011/dunya/06/03/obamaya.libya.soku/618932.0/
159. Daily Telegraph, 21 Haziran 2011
160. "'Kaddafi Libya'da kalsın' formülüne tepki", *BBC Türkçe,* 27 Temmuz 2011
161. "Assault on Tripoli 'planned weeks ago,'" *Guardian*, 25 Ağustos 2011.

bir potansiyele sahip olan Libya'nın özel durumu beklendiği üzere bölgedeki değişimin sancılarından çok daha ağır maliyetleri hızla üretmiştir. Bu durum, Türkiye'nin ısrarlı bir şekilde soğukkanlı yaklaşım tarzını ve tavsiyelerini haklı çıkarmıştır. Benzer bir şekilde, ABD'nin de sürece Türkiye'den daha hızlı müdahil olmasına karşın, zaman içerisinde benzer bir temkinli noktaya gelmiştir. Nitekim Libya'nın kendine has özelliklerini göz ardı ederek yapılan her girişim maliyeti artırmaktan başka bir sonuç üretmemiştir.

Libya'daki sürecin başından itibaren bir dış müdahale ihtimalinin yakın olduğunu gören Türkiye'nin böyle bir müdahaleye karşı çıkan tavrı, liberal müdahaleciliğin kurduğu hegemonik dil engeline takılmıştır. Dış müdahaleye karşı koyduğu kategorik tavrın yanı sıra iç savaş riskine karşı aldığı nispeten muhafazakâr duruş ve uluslararası hukuka uygun meşru tavır alma isteği Türkiye'nin destek görmesi gereken politikaları iken "genel çizginin" dışına çıkması, Ankara açısından sıkıntı yaratmıştır. Buna karşın gelişmelerin seyri Türkiye'nin sadece Libya'da değil, olayların merkezindeki diğer ülkeler içinde benimsemiş olduğu değişimin müdahale ile değil evrimci bir yolla ve tedricen yapılması gerektiği yönündeki politikasının haklılığını ortaya koymuştur. Süreç içinde Türkiye yapıcı ve çözüm odaklı bir aktör olarak farklılığını pekiştirmiştir.

Türkiye'nin Libya politikasını bu ülkenin kendine has özelliklerinden dolayı Tunus ve Mısır örneklerlerinden farklılıklar göstermekle birlikte bu durum Arap baharının başından beri benimsenmiş ilkelerden ayrıldığı anlamına gelmemektedir. Türkiye, Libya'da olayların başladığı ilk günden bu yana, temel yaklaşımlar açısından, Mısır ve Tunus'ta değişimin önünü açan siyaset tarzına sadık kalan bir politika izlemiştir. Ancak, Libya'daki muhalefet ve iktidar dinamiklerinin ve karmaşık dış müdahale ihtimalinin Mısır ve Tunus'a nazaran taşıdığı farklılıklar, bu temel yaklaşımların pratiğe tezahüründe farklılaşmayı zorunlu kılmıştır. Bu çerçevede Türkiye, özü itibariyle değişimi destekleyen ama Libya'nın kendine özgü dinamiklerini de hesaba katan bir anlayışla pozisyon almaya gayret etmiştir. Mısır ve Tunus'tan ilhamla "17 Şubat Devrimi" diye adlandırılan hareket, kısa sürede Libya'nın siyasi ve sosyal farklılıkları karşısında zorlu bir sürecin başlayacağını göstermiştir.

Türkiye, özü itibariyle değişimi destekleyen ama Libya'nın kendine özgü dinamiklerini de hesaba katan bir anlayışla pozisyon almaya gayret etmiştir.

Mısır ve Tunus'ta muhalif aktörlerin başarılı olmasını sağlayan dört temel dinamik, Libya muhalefetinde mevcut olmamıştır. Her iki ülkede de muhalefet, değişimi örgütleyen aktörlerin farklılığını / kimliğini geri planda tutarak, değişim söylemini öne çıkaran bir taktik izlemişlerdir. Her ne kadar kan dökülmüş olsa da, iç savaş görüntülerini anımsatan tabloların ortaya çıkmaması için, çatışmadan ziyade sivil direnişi tercih etmişlerdir. Kendilerine teveccüh eden ordunun silahlarını değil, siyasi desteğini talep ederek sistem içinde kendileri adına güçlü bir aktörü konumlandırmışlardır. Son olarak, dış mihrak algılamasına yol açacak her türlü yabancı müdahaleye karşı çıkarak, muhalefet ettikleri rejimin hem bahane üretmesini, hem de ülke içerisinde meşrulaşma ihtimalini engellemişlerdir.

Tunus ve Mısır'da olayların dipten gelen toplumsal bir talebin neticesi olduğunu hızla okuması Türkiye'ye mevcut aktörlerin kısa zamanda iktidarı terk edebilecekleri yönünde net bir analiz yapma imkânı vermiştir. Libya'ya ilişkin ilkesel anlamda değil, ancak uygulamada ortaya çıkan politika değişikliği ise olaylara dair öngörüsüzlükten değil, Türkiye'nin krizin önceki örneklerden farklı olarak kısa zamanda son bulmayacak olduğunu analiz ederek, uzun vadeli ve aşamalı bir politika benimsemesinden kaynaklanmıştır. Libya'daki isyanın, genel bir toplumsal tabana yayılmak yerine, 1963'te var olan Bingazi ve Trablus'un ayrı federal yapılar olduğu sistemi yansıtması nedeniyle, Mısır ve Tunus örneklerinden farklı olarak Libya bir iç savaşın içine kolaylıkla düşebilecek bir ülke olarak görülmüştür. Ayrıca Mısır ve Tunus'ta güçlü bir kurum olarak toplumsal desteğe sahip ordunun varlığı ve halkın yanında yer alması Türkiye'nin kararını netleştirmesini kolaylaştırmış ve mevcut rejimlerin yıkılması sonrasında doğabilecek istikrarsızlığa karşı endişelerini nispeten gidermiştir. Libya'da ise böyle bir ordunun yokluğu karar verme sürecinin uzamasına neden olmuş, Ankara gelişmeleri daha uzun süre izlemeyi doğru bulmuştur.

Türkiye'nin belirlediği temel ilkelerden sapmadan, Libya'daki olayların seyrine paralel olarak aşamalı olarak sertleşen bir politika izlediğini söylemek mümkündür. Bu aşamaların ilkinde mümkün olduğunca dış müdahale seçeneğini engellemeye ve bunun dışında bir çözüm üretilmesine gayret etmiştir. Afganistan'da, Irak'ta, Lübnan'da ve Gürcistan'da, kısaca askeri seçeneğin masaya geldiği her durumda, oldukça ihtiyatlı davranmayı tercih eden ve içinde yer aldığı uluslararası güvenlik örgütlerinin geride durmasına yönelik bir tutum takınmış olan Ankara, Libya'da da benzer bir tavır sergilemiştir. Türkiye'nin pozisyonda tamamen Libya'ya has somut gerçekler de etkili olmuş, bu ülkede bulunan 25.000 Türk vatandaşının çatışmaların içinde kalabilme ihtimali ve bir an önce tahliye edilmeleri zorunluluğu Ankara'nın Kaddafi'nin izlemekte olduğu politikaya dair eleştirilerini geciktirmesini gerektirmiştir. Bununla birlikte 1 Mart'ta tahliyeler tamamlanır tamamlanmaz Başbakan Recep T. Erdoğan Kaddafi'ye çekilmesi yönünde net bir mesaj verildiğini kamuoyuna duyurmuştur.

Türkiye ilk etapta Kaddafi'nin Libya'yı terk etmesinin ve mevcut rejimin izlerinin tamamen silinmesinin güçlüğü ve beraberinde doğuracağı olumsuz sonuçları göz önüne alarak öncelikle Kaddafi'nin yönetimi devrettiği, çatışmaların son bulduğu ve reformların yapıldığı bir plana ağırlık vermiştir. Kaddafi'nin yönetimi devretme seçeneğine olumsuz yaklaşmamasına karşın, akabinde Bingazi, Ecdebiye ve Raslanuf'ta sivil halka karşı silah kullanması ve çok sayıda insanın hayatını kaybetmesi Türkiye'nin BMGK 1970 sayılı kararına destek vermesine neden olmuştur. Bu aşamada Türkiye kararı gerekli bulmakla birlikte, Kaddafi'nin Uluslararası Ceza Mahkemesinde yargılanmasının yolunu açan maddenin bu kapsamda yer almasını istememiştir. Bu kararın nedeni, reformları yapsa yönetimi devretse bile UCM'de yargılanmaktan kaçamayacak olduğunu gören Kaddafi'nin daha sert önlemlere yönelme ihtimalinin varlığı olmuştur. Nitekim Kaddafi güçlerinin, kararın ardından daha ağır silahlarla isyancılara saldırmaya başlamaları, sivil ölümleri ve çatışmaların dozunu artırırken, Türkiye'nin bu konudaki endişelerinin yersiz olmadığını göstermiştir.

Libya'da çatışmalar başladığından beri sürüncemeli bir iç savaş veya bir bölünme olmak üzere iki potansiyel felaketi önlemek için yoğun bir diplomasi kullanan Türkiye, Libya'daki savaşın içinden çıkılmaz bir hal almaya başlaması ile birlikte gayretlerini taraflar arası görüşmeleri mümkün kılacak kısmi bir ateşkes üzerine yoğunlaştırmıştır. Bu aşamada hem rejim ile hem de İstanbul'a gelen Libya'daki muhalif gruplar ile temaslarını yoğunlaştıran Türkiye, Kaddafi rejimini bir ateşkes için ikna etmeyi başarmıştır. Buna karşın Fransa'nın öncülüğünde Paris'te yapılan toplantıdan müdahale kararı çıkacağına kesin gözü ile bakılması, Kaddafi'nin ateşkesi kabul etmesine karşın avantajı ele geçirmek için Bingazi'ye yeniden saldırmasına neden olmuştur. Bingazi'ye hakim olması halinde koalisyon güçlerinin birleşik bir Libya'ya müdahale edecekleri için meşruluklarının zayıflayacağını düşünen Kaddafi, bütün gücü ile muhaliflerin üstüne gitmiştir. Burada Türkiye'nin başarısızlığı değil, Ankara'nın olayların kontrol altına alınmasına dair gösterdiği çabanın sonuç üretebileceğinin görülmesi üzerine, müdahale yönünde zaten kararlı Fransa başta olmak koalisyon üyelerinin bu çabayı sabote etmesi söz konusudur. Nitekim bu nedenle Türkiye, bilinçli olarak Paris toplantısının dışında tutulmuştur.

Müdahalenin başlaması ve Kaddafi yönetiminin de tüm gücü ile saldırması ile birlikte Libya'da olaylar yeni bir evreye girerken, Türkiye bu aşamadan sonra politikasını bu askeri müdahalenin bir işgale dönüşmemesi, sivillerin korunması ve 1973 sayılı BMGK kararı kapsamında kalınması üzerine oturtmuştur. Askeri müdahalenin kesin çözüm olamayacağı yönündeki duruşunu bu aşamada da koruyan Türkiye, buna karşın bu müdahale üzerinde çok taraflı bir kontrol mekanizması sağlamak amacıyla NATO bünyesine alınmasına destek vermiştir. Ancak bu desteği verirken NATO bünyesinde gerçekleştirilen toplantılarda ortaya koyduğu çekinceler ve itirazlarla, müdahalenin Libya'da bir iç savaşa taraf olmaya dönüşmemesi için azami gayreti göstermiş ve NATO operasyonunun sınırlarının çizilmesine doğrudan müdahil olmuştur. Türkiye'nin sürece asıl önemli katkısı Libya Temas Grubu'nun kurulmasına yaptığı öncülüktür. Türkiye, ABD, İngiltere ve Fransa ile gerçekleştirdiği temaslar sonucunda NATO'nun yanı sıra siyasi bir yapı oluşturulması ve Londra'da gerçekleştirilecek toplantının ilk toplantı olması konusundaki şartlarını kabul ettirmiştir. Londra toplantısında kurulan Temas Grubu, Libya'daki sürece siyasi istişare mekanizmalarının işletilerek müdahil olunmasının önü açmıştır.

LİBYA TEMAS GRUBU

Libya Temas Grubu, uluslararası toplumda Libya krizini çözmeye yönelik yapılan çalışmaları koordine etmek, Libya'daki taraflarla temas için odak noktası oluşturmak ve Libya halkının geçiş sürecini sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesine yardım etmek amacıyla kurulmuştur.

Londra Konferansı (29 Mart 2011)
Libya Temas Grubunun kurulmasına karar verilen Londra Konferansında 40 ülkenin dışişleri bakanları, Birleşmiş Milletler, İslam Konferansı Örgütü, Arap Birliği ve Afrika Birliği temsilcilerinin de aralarında bulunduğu birçok uluslararası organizasyon temsilcisi yer almıştır. Libya'ya askeri müdahaleye karşı çıkan Rusya ile İsrail, Brezilya ve Çin konferansa katılmazken Arnavutluk, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Tunus ve Türkiye konferansta bulunan Müslüman ülkeler arasında yer almıştır. Vatikan ve Endonezya ise konferansa gözlemci statüsünde katılmışlardır. Londra Konferansı sonrasında yayınlanan ortak bildiride konferansta Libya'nın işgalinin tasarlanmadığı, aksine Libya'nın bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik çalışmaların hedeflendiği belirtilmiştir. Libya Temas grubunun düzenlediği toplantılarda dönem başkanlığını toplantıya ev sahipliği yapan ülke ile bir önceki toplantının düzenlendiği ülke birlikte yürütmektedir.

I.Libya Temas Grubu Toplantısı (Doha) 13 Nisan 2011
İngiltere Dışişleri Bakanı William Hague ve Katar Veliaht Prensi Şeyh Tamim Bin Hamad El Tani'nin eşbaşkanlığında düzenlenen toplantıya NATO Genel Sekreteri Anders Fogh Rasmussen ve BM Genel Sekreteri Ban Ki-Mun, ABD, bazı Avrupa ve Ortadoğu ülkeleri dışişleri bakanlarının yanı sıra Libya Ulusal Geçiş Konseyi de toplantıya Mahmud Cibril başkanlığında bir heyetle katılmıştır. Türkiye'yi Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun temsil ettiği Doha Toplantısında Libya'nın dondurulan mal varlığından muhaliflere fon oluşturulması ve insani yardımın bölgeye ulaştırılması doğrultusunda kararlar alınmıştır. Türkiye'nin Libya yol haritası da ele alındığı toplantıda Kaddafi'ye görevi bırakması yönünde çağrı yapılmıştır.

II. Libya Temas Grubu Toplantısı (Roma) 5 Mayıs 2011
Libya Temas Grubunun ikinci toplantısı 5 Mayıs 2011'de Roma'da düzenlenmiştir. Türkiye'yi Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun temsil ettiği toplantıya NATO, BM, AB, Arap Birliği, Afrika Birliği ile ABD, Ürdün, Fas, Katar, İngiltere, Fransa, Almanya ve Türkiye'den temsilciler katılmıştır. Toplantıda muhaliflere mali yardımın koordine edilmesi ve Libya'yla ilgili ortak strateji belirlemesi amaçlanmıştır. Görüşmelerde Libyalı muhaliflere milyonlarca dolar değerinde tıbbi malzeme, gıda ve mühimmat sağlanması ya da ihtiyaçlarını karşılayabilmek üzere petrol satmalarına yardımcı olunması gibi konu başlıkları yer almıştır. Toplantıda ayrıca muhaliflere mali yardım için bir fon oluşturulması kararı da alınmıştır.

III. Libya Temas Grubu Toplantısı (Abu Dabi) 9 Haziran 2011
Eşbaşkanlığını İtalya Dışişleri Bakanı Franco Frattini ile BAE Dışişleri Bakanı Şeyh Abdullah Bin Zayed El-Nahyan'ın yaptığı toplantıda Türkiye'yi Dışişleri Bakanı Davutoğlu temsil etmiştir. Libya Temas Grubunun üçüncü toplantısına ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'ın yanı sıra NATO, Körfez Ülkeleri İşbirliği Konseyi, Afrika Birliği, Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve Arap Birliği temsilcileri katılmıştır. Kaddafi sonrası Libya'nın durumunun ele alındığı toplantıda Roma toplantısında muhaliflere yardım amacıyla kararlaştırılan ödeneğin faaliyete geçirilmesi görüşülmüştür. Toplantıda ayrıca Ulusal Geçiş Konseyi'nin desteklenmesi ve Libya halkının mevcut krizi aşması yönündeki çabalar ele alınmıştır. Bu bağlamda Libya halkına yapılacak insani yardımın önceliğinin altı çizilerek Ulusal Geçiş Konseyi'nin idari görevlerinde ihtiyaç duyduğu finansal desteğin sağlanması kararlaştırılmıştır. Toplantıda görüşülen bir diğer konu da Kaddafi rejimi sırasında Libya'nın dondurulan hesaplarının aktive edilmesi konusu olmuştur.

IV. Libya Temas Grubu Toplantısı (İstanbul) 15 Temmuz 2011
Libya Temas grubu Kaddafi rejiminin çöküşünün hızlanması üzerine Türkiye'nin çağrısıyla İstanbul'da siyasi direktörler düzeyinde toplanmıştır. Dönem başkanı sıfatıyla Türkiye'nin ve bir önceki toplantıya ev sahipliği yapan Abu Dabi'nin eşbaşkanlığında gerçekleştirilen toplantıda NATO operasyonları ve Kaddafi sonrası Libya konuları ele alınmıştır. Bu bağlamla güvenlik, ekonomi ve siyasi uluslararası faaliyetlere ilişkin ortak bir eylem planı hedeflenmiştir. Toplantıda Libya'nın yeniden yapılanmasına yönelik finansal desteğin sağlanması kararı alınırken Türkiye'nin Libya yol haritası üzerinde durulmuştur. Türkiye tarafından önerilen yol haritasında, bir an önce Libya'da ateşkesin sağlanması ve suça karışmamış devlet unsurları ile muhalif liderlerden oluşan bir geçici ortak yönetim kurulmasını öngörülmüştür.

V. Libya Temas Grubu Toplantısı (İstanbul) 25 Ağustos 2011
Beşinci toplantısının Eylül ayında New York'ta düzenlenmesi kararlaştırılan Libya Temas Grubu, Libyalı muhaliflerin Trablus'u ele geçirmesinin ardından Libya'nın yeniden inşasının daha da önem kazanması üzerine dönem başkanı Türkiye'nin çağrısı doğrultusunda siyasi direktörler düzeyinde İstanbul'da toplanmıştır. 28 ülke ve 7 uluslararası kuruluşun katılımıyla toplanan Libya Temas Grubunun sonuç bildirgesinde özgür, birleşik ve demokratik bir Libya'nın inşası sürecinin desteklendiği kaydedilmiştir. Sonuç bildirgesinde daha fazla kan dökülmemesi için Kaddafi'ye teslim ol çağrısının yapıldığı toplantıda muhaliflere de Kaddafi ve yandaşlarının yakalandıklarında adalete teslim edilmesi çağrısında bulunulmuştur. Bildiride Ulusal Geçiş Konseyi'nin tüm kesimleri kapsayıcı yaklaşımının takdirle karşılandığı belirtilerek NATO'nun Libya'daki sivilleri korumak için üstlendiği rolün önemine de vurgu yapılmıştır.

Bundan sonraki süreçte Türkiye, askeri müdahalenin pasif bir üyesi olarak, sivillerin korunması, silah ambargosunun sağlanması ve insani yardımın Libya'ya ulaştırılması yönünde operasyona destek verirken, asıl çabalarını çatışmaların sona erdirilmesi üzerine yoğunlaştırmıştır. Bu sırada gerek rejimle gerekse muhalefetle konuşmaya devam edebilen tek aktör olması ile ön plana çıkan Türkiye, taraflarla görüşerek sonuç almaya çalışmış, ancak Kaddafi'nin var olduğu bütün senaryoların tüketildiğinin kesinleşmesi üzerine yeni bir yol haritası oluşturmuştur. Türkiye'nin masaya getirdiği yol haritası, Kaddafi ve yakın çevresi dışında, savaş sonrası ortaya çıkacak siyasi yapıda hiç kimseyi dışlamaması ile daha önce sunulan önerilerden gösterdiği farklılık ile dikkat çekmiştir. Türkiye çözüm için ateşkesin sağlanmasını öncelik olarak ortaya koymuş, hemen akabinde siyasi sürecin başlatılmasına odaklanılması gerektiği üzerinde durmuştur. Yol haritasının üç ana unsurunu derhal ateşkes sağlanması, insani yardım koridorunun tesis edilmesi ve yeni bir siyasi düzene yönelik sürecin başlatılması oluşturmuştur. Başbakan Erdoğan'ın Roma'da gerçekleştirilen toplantıda ana detayları verdiği ve Kaddafi'ye çekilme çağrısı yapmasına paralel olarak, Türkiye'nin Nisan ayında Doha'da yapılan toplantıya götürerek müdahalenin bütün tarafları ile istişare ettiği çözüm önerisi, Libya Ulusal Geçiş Konseyi Başkanı Abdülcelil tarafından o dönemde sunulan en ciddiye alınabilecek öneri olarak nitelendirilmiştir. Buna karşın ateşkesin sağlanması yönünde uluslararası baskının yetersizliği ve Libya'daki tarafların artan şiddetle birlikte barışçıl çözüm seçeneklerinden tamamen uzaklaşması, bu yöndeki planların uygulamaya konmasını imkansız hale getirmiştir.

Türkiye Libya'daki olayların başlangıcından itibaren ateşkeskin sağlanmasını, insani krizin büyümemesini öncelemiş ve sonrasında kurulacak düzende ortaya çıkabilecek kalıcı düşmanlıkların Libya'yı yeni bir krizin eşiğine getirmesinden duyduğu endişeyi dile getirmiştir. Bu nedenle Türk makamları temkinli bir siyaset izleyerek süreç boyunca arabuluculuk gayretlerini son ana kadar göstermiştir. Ancak Haziran ayı itibari ile Kaddafi rejimi ile bir çözümün mümkün olmayacağının kesinleşmesi üzerine Ankara, Kaddafi'nin dahil olduğu bütün seçenekleri rafa kaldırmış ve Ulusal Geçiş Konseyi'ni Libya'nın meşru temsilcisi olarak tanımıştır. Halkın haklı talepleri doğrultusunda bir siyasi değişimin kaçınılmaz olduğunu kadar bölünmez bir Libya'ya yapılan vurgu Türkiye siyasetinin ana hatlarını belirlemiştir. Yeni yönetime verilen destek tanıma ile kalmamış, Türkiye tarafından UGK'ya Libya'daki krizi aşmak ve halkının sorunlarının çözümüne katkıda bulunmak için 300 milyon dolarlık bir yardım yapılacağı açıklanmıştır. Kaddafi'nin gitmesi gerektiği bir süredir Türk yetkililer tarafından dile getirilmesine karşın atılan bu adımlar bir takım eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Bu eleştiriler Ankara'nın bu kararı almakta geç kaldığı şeklindeki yumuşak yorumlardan, Ortadoğu siyasetinin dengesiz ve başarısız olduğuna dair daha sert eleştirilere kadar uzanmıştır. Oysa süreç boyunca temklinli ve dengeli bir siyaset gözeten Türkiye, bu sayede NATO operasyonunun tartışmalı muharip kısmının dışında kalabilmiş ve son ana kadar siyasi çözüm mekanizmalarını işletebilmiştir. Aksi takdirde Türkiye'nin bir yandan muhaliflere başından itibaren açık destek vermesi, diğer yandan siyasi çözüm ve insani yardım formülüne oturttuğu yaklaşımını sürdürmesi imkansızdır. Ayrıca Türkiye'nin Kaddafi yönetimine ilk anda sırtını dönmesi ile siyasi bir çözüm ısrarının inandırıcılığı kalmayacak ve çıkmaza girecekti. Türkiye izlediği siyaset sayesinde, NATO bombardımanı sürerken, bütün siyasi mekanizmaları kullanarak çözüm önerilerini masaya getirmiştir. Daha sonra Kaddafi ile bir çözümün mümkün olmadığının görülmüş olması, başından beri bu ihtimali zorlamamanın daha doğru olacağı anlamını taşımamaktadır. Aksi bir tutum, çok boyutlu ve değişkenli uluslararası krizleri, askeri çözümlere hapseden yaklaşımları normalleştirerek, çözümden çok karmaşaya ve yeni krizlere hizmet edebileceğinden Türkiye, temkinli olmayı, süreci izlemeyi, seçenekleri açık tutumayı ve gidişata göre yeni yaklaşımlarla mevcut politikaları revize etmeyi seçmiştir.

Bu süreci yönetirken, en önemli husus politikadaki değişimleri güvenilirliği zedelemeden hayata geçirmektir. Önce Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun, daha sonra Başbakan Recep T. Erdoğan'ın Libya gezilerinde UGK ve Libya halkı tarafından çoşku ile karşılanması, 15 Temmuz'da İstanbul'da düzenlenen Libya Temas Grubu toplantısında görüşülen ateşkes sonrası Libya'ya dair raporda Türkiye'ye merkezi bir rol biçilmiş olması, Türkiye'nin süreçteki başarısını ortaya koymaktadır. Bu durum ateşkes sonrası Libya'da yeni bir düzenin kurulmasında Türkiye'nin etkin şekilde rol alacağının da işaretidir. Nitekim 16 Eylül 2011 tarihinde çok sayıda bakan ve bürokratın yer aldığı heyetle Libya'da Trablus ve Bingazi'yi

ziyaret eden Başbakan Erdoğan'ın, Mustafa Abdülcelil ve Mahmud Cibril başta olmak üzere UGK liderleriyle gerçekleştirdiği temaslarda, özellikle ticari ilişkiler konusunda önemli adımlar atılarak enerji dahil pek çok alanda ortak çalışma kararı da alınmıştır. Başbakan Erdoğan'ın ziyaretini somut neticeleri Kasım ayının ilk haftasında 225 işadamıyla Libya'ya giden Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan'ın ziyareti sırasında kendini göstermeye başlamıştır. Bazı şehirlerde okullar, polis merkezleri ve sağlık merkezlerinin onarımı ile üç tane 24 derslikli okulun Türk firmalar tarafından ücretsiz olarak inşa edilmesinin yanısıra, Türk müteahhitlerin beklemede olan 250 milyon dolara yakın alacağının ödenmesi konusunda anlaşma imzalanmıştır. Ayrıca Libyalı makamlar ABD ve Avrupalı ülkelerde dondurulmuş bulunan ve bu ülkelerin ekonomik kriz nedeniyle mal karşılığı ödemek istedikleri 170 milyar dolarlık paralarının serbest bırakılması ve nakit olarak kendilerine ödenmesi konusunda Türkiye'den yardım istemişlerdir.

Bu gelişmelerden belki daha önemlisi kendi yerel demokrasi tecrübesini yaratan, dünya ile entegre olurken bağımsız kalmayı başaran ve ekonomik kalkınma ile bunu destekleyen bir bölge ülkesi olarak Türkiye'nin, Libya'nın geleceğinde umutla baktığı örneklerden biri olmasıdır. Bu nedenle Türkiye, UGK Başkanı Abdülcelil tarafından da, yeni yönetimin desteğine en çok önem verdiği ülke olarak anılmaktadır. Türkiye'yi bu süreçte diğer ülkelerden ayıran özellik, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun defalarca dile getirdiği "Libya halkı kendi kaderine karar versin, neye ihtiyacı olduğunu kendi belirlesin, biz yardım edelim" söyleminde gizlidir. Sürecin başından beri izlediği politika Türkiye'ye, Libya'nın ateşkes sonrası sorunlarını aşmada güvenilir bir arabulucu olabilme imkânı sağlamaktadır. Ankara'nın çatışmaların çözümüne oturtuğu bölgesel istikrar arayışındaki samimiyet ve bu doğrultuda kurduğu ilişkiler Libya'daki geçiş sürecinde güvenliğin temini açısından da Türkiye'yi güçlü bir seçenek, Libya'nın geleceğinde önemli bir aktör haline getirmiş durumdadır.

E. LİBYA'YI NELER BEKLİYOR?

Kaddafi'nin 20 Ekim'de öldürülmesi ile 42 yıldır süren diktatörülük sona ererken, Libya için yeni bir süreç başlamıştır. Her ne kadar UGK'nın zaferi Ağustos sonunda Trablus'un %80'inin muhalif güçlerin kontrolüne geçmesi ile birlikte kesinlik kazandıysa da, Kaddafi'nin bir gün iktidara dönerek intikam alacağı korkusu muhalif halkın gönlünde ancak böylelikle son bulmuştur. Arkasından 19 Kasım'da Seyfülislam Kaddafi'nin tutuklanması ile Kaddafi ailesi dönemi Libya için tamamı ile sona ermiştir. Ancak eski korkuların bertaraf edilmesi, Libya'nın yeni korkularını yadsımaya yetmemektedir. Bunların başında ise siyasi istikrarı sağlama sürecinde, iç çatışmaya varma ihtimali dahi taşıyan güç paylaşımındaki rekabet gelmektedir.

Libya'daki zaferin siyasi yüzü hiç şüphesiz Ulusal Geçiş Konseyi'dir. Ancak Kaddafi döneminde bürokrasi de yer almış isimlerin yanısıra yeni muhalif isimleri de konseyde yer alması güç paylaşımında ortaya çıkabilecek çatlakların ilk sebebi olarak varlığını korumaktadır. Buna farklı tabanlardan gelen isimlerin kuvvetli kabile bağlılıklarını ve bu kabileleler arasında varolan geleneksel rekabetleri de eklemek gerekmektedir. Nitekim Ulusal Geçiş Konseyi'nin Ağustos ayından itibaren hızlandırmasına rağmen 22 Kasım'a kadar bir kabine listesi ile ortaya çıkamamış olması zorlu pazarlıkların bir göstergesidir. Ayrıca Kaddafi gitmiş olsa bile rejimin bütün unsurlarından kurtulmanın mümkün olmadığı, daha da önemlisi böyle bir gayretin Irak'taki hatanın tekrarı anlamına geleceği ve uzun süreli bir istikrarsızlığa ve kaosa yol açacağı açıktır. Geleneksel anlamda Bingazi-Trablus rekabetini de derinleştirecek ve Libya'nın bölünmesine giden yolu açabilecek böyle bir izolasyonun yaşanmaması için yeni kurulacak düzende Kaddafi rejiminden kalan unsurlara da yer verme zorunluluğu bulunmaktadır. Ancak bu zorunluluk aynı zamanda köklü husumetlerin yol açtığı pek çok güçlüğü de barındırmaktadır.

Bütün bu paylaşımda hesaba katılması gereken bir diğer unsur ise muhaliflerin silahlı kanadıdır. Siyasi ve askeri kanat arasında varolan ayrılıklar, özellikle milislerin silahsızlandırılması sürecinde ve zaferin asıl sahibi olarak kendini gören muhalif komutanların beklentilerinin karşılanmaması halinde daha da keskinleşecektir.

Libya'da savaşın siyasi ve askeri galiplerinin yanısıra NATO bünyesindeki devletlerin zaferdeki paylarından yola çıkarak bütün bu güç paylaşımına müdahil olmaları ihtimali ise Libya açısından hesapları daha karmaşık hale getirirken, siyasi

istikrarın sağlanmasını güçleştirecektir. Siyasi, sosyal, ekonomik ve fiziki anlamda yıkılmış Libya'yı ayağa kaldırma süreci, sadece NATO operasyonuna ön ayak olan Fransa, İngiltere, İtalya ve ABD için değil, aynı zamanda ülkenin hakimi olmaya aday güç grupları için de pek çok rekabet alanı yaratmaktadır. Bombardıman altında tahrip olan boru hatları, rafineler, yollar, limanlar, şehirlerin alt yapısı, binalar ve tesisler, her biri Libya'da ayrı bir ihale ve çekişme konusu olmaya adaydır.

Kısacası Libya'da mağlup tek olmasına karşın, galibiyeti elde edenler çok parçalı bir yapı sergilemesi en temel sorunlardan birini oluşturmaktadır. Bu mücadelenin içinde, Libya'nın, isyanın çıkış noktasını teşkil eden siyasi taleplere cevap vermesi, demokrasiyi oturtması, ekonomiyi düzeltip, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri gidermesi ve bu arada bir arada kalmayı başarabilmesi gerekmektedir. Siyasi anlamda atılacak adımların başında yeni bir anayasanını yazılması, siyasi partilerin kurulması, serbest seçimlerin yapılması ve insan hakları reformlarının uygulamaya konması gelmektedir. Ulusal Geçiş Konseyi'nin başındaki Mustafa Abdülcelil, Kaddafi yakalandığı gün sekiz ay içinde çekilmeyi, bu süreç içinde yeni bir anayasanın yazılmasını ve seçimlerin yapılmasını vaadetmiştir. Bu yönde adımlar da atılmaya başlanmıştır. Mahmut Cibril'in istifasının ardından NATO'nun operasyonunu sona erdirdiği 31 Ekim günü yapılan oylama ile Trabluslu işadamı, akademisyen, elektronik mühendisi Abdel Rahim el-Kib 51 oyun 26'sını alarak geçici yeni başbakan olarak seçilmiştir. Sekiz ay içinde düzenlenecek meclis seçimlerine kadar geçici hükümet görevi görecek yeni kabinenin ilanı ile Libya yeni bir döneme girmiştir. Bununla birlikte kabinenin kurulması sorunların aşıldığı anlamına gelmemektedir. Libya içinde Kaddafi yanlılarına yönelik baskı ve işkence haberleri her geçen gün artmaktadır. Bunun yanısıra kabileler arası çekişmeler silahlı çatışmalara dönüşmektedir. Bu ortamda Seyfülislam Kaddafi'nin yargılanması ve alacağı ceza içeride ve dışarıda yakından izlenecek bir mesele olacaktır. Eski geçici hükümetin Adalet Bakanı Muhammed el-Allagi, Seyfülislam'ın Libya'da adil bir şekilde yargılanacağını ve Lahey'deki Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne teslim edilmeyeceğini açıklamıştır. Allagi ayrıca Seyfülislam Kaddafi'nin insanları öldürmeye kışkırttığını, kamu fonlarını kötüye kullandığını, paralı askerlerin işe alınmasından sorumlu olduğu açıklayarak böyle bir suçun Libya yasalarına göre cezasının ölüm olduğunu da belirterek, yargılamanın büyük ihtimalle nasıl sonuçlanacağını açıklamıştır. Ancak Seyfülislam Kaddafi'nin idamının içerideki intikam duygularını aşıp, birliği sağlayacak güçte olduğunu söylemek zordur.

> Libya'da savaşın siyasi ve askeri galiplerinin yanısıra NATO bünyesindeki devletlerin zaferdeki paylarından yola çıkarak bütün bu güç paylaşımına müdahil olmaları ihtimali ise Libya açısından hesapları daha karmaşık hale getirirken, siyasi istikrarın sağlanmasını güçleştirecektir.

Herşeye rağmen Libya halkı galibiyetin ardından Abdülcelil'in yapmış olduğu sağduyulu konuşmasını dinleyip, Kaddafi döneminin getirdiği bütün intikam duygularını bir yana bıraksa bile muhalefeti oluşturan unsurlar bir bütün olarak kalabilecek mi, bu hala bir soru işareti olarak varlığını korumaktadır. Kaddafi'ye karşı omuz omuza mücadele eden, farklı hatta rakip ideolojik temellerden gelen bu grupların yeni Libya'ya ilişkin vizyonlarını, sadece parti programlarında, seçim meydanlarında halkın takdirine sunmakla yetinip yetinmeyecekleri zaman gösterecektir. Ancak daha önemlisi daha anayasanın oluşması sürecinde çatlakların varlığını göstermek ihtimali ve o durumda çatlaklardan faydalanmak isteyen Batılı ülkelerin Libya'nın geleceğinde söz söyleme rekabeti içine girecek olmalıdır. Libya'da bir bütünlük sağlanıp reformların hayata geçirilmesi ile durumunda ise bu değişimin Batı tipi bir demokrasi beklentisi içinde olanları tatmin etmekten uzak olacağı ve tartışmaya başka bir boyut getireceğini söylemek şimdiden mümkündür. Nitekim UGK Başkanı Abdülcelil'in kurtuluşu ilan ettiği konuşmasında yeni yönetimin çok eşliliğe izin verilmesi ve faizin yasaklanması gibi birçok konuda şeriat hükümlerini uygulayacağı açıklaması Batılı ülkelerin tepkilerine neden olmuştur. Bu tartışma ve tepkiler anayasanın yazılması sürecinde hiç şüphesiz daha da keskinleşecektir.

Libya'da siyasi sorunlarla birlikte acil olarak çözüm bekleyen konulardan biri ekonomik yapılanmadır. Bu sorun, eski yönetimin yarattığı ve revizyon girişimlerinin kısmi uygulamaları ile çarpışıklaşmış ekonomik sistemin geride bıraktığı sorunların ötesinde bir nitelik taşımaktadır. Ülkenin petrol rezervlerine karşın ekonomik sorunlarını bu gelir beklentileri ile aşması mümkün gözükmediği gibi, Eski Başbakan Cibril kendi döneminde son yaptığı açıklamada Libya'daki rezervlerde %38 petrol kaldığını açıklamıştır. Kaddafi ve ailesinin hemen her yatırımı kontrol altında tutmasının neticinde ise özel sektörün ekonomideki payı oldukça azdır. Libya nüfusunun %60'ını iş beklentisi içinde olan 30 yaş altı gençler oluşturmaktadır. İş beklentisi içinde olan genç nüfusun, gelir dağılımındaki eşitsizliğin giderilmesi yönündeki taleplerinin Libya'da isyanı tetiklediği de hatırda tutulmalıdır. Libya'nın içinde bulunduğu bu ekonomik durum, bugüne kadar Libya'nın zenginliklerini paylaşan Kaddafi ve çevresinin iktidardan uzaklaşması ile çözüme kavuşacak nitelikte değildir. Köklü yapısal bir takım adımların atılması gerekmektedir. Bu anlamda bazı çalışmalar başlatan UGK petrol, şeker gibi bir takım ürünlerin üzerinden subvansiyonların kaldırılmasından, Kaddafi döneminde imzalanmış kontratların yeniden gözden geçirilmesine bir takım önlemleri dile getirmeye başlamıştır. Ancak bu önlemlerin doğrudan halka yansıyacak sonuçlarının alınmasının zaman alacağı gerçeği bir yana, bir takım reform çabalarının fakir kitlelerde yeni tepkilere yol açması da yüksek bir olasılıktır. Geçiş evresinde Kaddafi ve çevresinin elinde tuttuğu sermayenin yeni sahiplerini bekliyor olması, siyasi güç rekabetini ekonomide paylaşıma taşıyacak ve yeni bir sorun alanı doğacaktır. Bu noktada Libya'nın, ABD ve Avrupa ülkelerinde bulunan dondurulan 170 milyar dolarlık naktinin iadesi ülkenin kalkınması ve ekonomik sorunlarının ilk etapta çözümü için önem ve aciliyet arz etmektedir.

> Libya'da bir bütünlük sağlanıp reformların hayata geçirilmesi ile durumunda ise bu değişimin Batı tipi bir demokrasi beklentisi içinde olanları tatmin etmekten uzak olacağı ve tartışmaya başka bir boyut getireceğini söylemek şimdiden mümkündür.

Bu karmaşa içinde Libya'da güvenliğin nasıl sağlanacağı sorusu ise, sıralanan muhtemel çatışma alanlarının en önemlisi olma özelliğini korumaktadır. Misilerin silahsızlandırılması, modern anlamda bir ordu ve polis teşkilatının yaratılarak Libya'da güvenliğin sağlanması gerekmektedir. Aksi takdirde, Kaddafi'yi devirmek için bütün kesimlerin kontrolsüzce silahland(ırıl)dığı bir ortamda anlaşmazlıkların, çatışmalara dönüşmesi an meselesidir. Nitekim Kaddafi'nin ölümünün ardından isyancı milisler birbirleri ile çatışmaya başlamışlardır. Kasım ayında en son Libya'nın sahil kenti Zaviye'deki milislerle Varşefana aşireti üyeleri arasında eski rejime ait bir askeri üssün denetimini ele geçirmek için çatışmalar yaşanmış ve ağır silahların kullanıldığı ve onlarca ölü ve yaralının olduğu çatışmaların ardından ateşkes anlaşması sağlanabilmiştir. Çatışmalarda UGK'nın 'Yeni Libya Ordusu' iki grup arasında tampon bölge oluşturarak ilk kez görev yapmıştır. Buna karşın henüz UGK güvenliği temin edebilmiştir değildir. Kaddafi'nin ölmesine karşı 300'den fazla otonom silahlı grup yeni yönetimde iktidardan pay alabilmek amacıyla silahlarını UGK'ya teslim etmeyi kabul etmemektedir. UGK, bu grupları yeni kurduğu güvenlik güçlerinde istihdam etmek istese de, henüz halkın desteğini almamış olan yönetimin meşruluğu bu silahlı gruplar tarafından sorgulanmaya devam etmektedir. Bu şartlar altında UGK'nın düzenli bir ordu oluşturma çabası da zorluklarla karşılaşmaktadır. Libya içinde güvenliğin sağlanması, silahlı milislerin silahsızlandırılması ve askeri kanadın tatmin edilmesi hala büyük bir sorun olarak durmaktadır. Seyfülislam'ı yakalayan Zintaniler ve Kaddafi'yi öldüren Misratalılar gibi milis güçler Libya'da önemli bağlantılara ve saygınlığa sahiptirler. Yeni yönetimde etkinliklerini korumak için silah bırakmayan bu gruplar karşısında UGK boyun eğmek durumda kalmıştır. Nitekim Başbakan El-Kib tarafından yeni kurulan kabinede Savunma Bakanı olarak, Trablus'un Kaddafi güçlerinin elinden alınmasında da önemli rol oynayan ve Seyfülislam Kaddafi'yi yakalayan Zintani grubunun komutanı Usame El Cuvali'yi atanmıştır. Kaddafi'yi yakalayan Misratalı isyancı grubun komutanı olan Fevzi Abdelal ise İçişleri Bakanlığına getirilmiştir. Kabinede iki koltuğa sahip olan askeri

kanadın beklentilerinin tam olarak karşılandığını söylemek mümkün değildir. Nitekim Kaddafi'ye karşı savaşan güçlerin kabinede yeterince temsil edilmiyor eleştirileri ile karşı karşıya kalan El-Kib, savaşanların sadece savaştıkları için bakan olamayacakları açıklamasıyla bu tepkilere cevap vermiştir. Teknokratlardan oluşan UGK'nın, komutanları bakanlık için yetersiz görüyor olması, komutanların ise daha fazla iktidardan pay istiyor olması şimdiden yeni hükümeti zayıflatan bir tartışma konusudur.

Bütün bu tartışmalar içinde Libya'nın geleceğin yine de umut taşıdığını söylemek gerekir. 42 yıllık bir diktatörü deviren Libya halkının bundan sonraki süreçte haklarına daha çok sahip çıkacak olması ve reform yönünde gösterdiği irade bu umudu beslemektedir. Libya halkının bundan sonraki süreçte anlaşmazlıklarını uzlaşı ile aşarak bir arada kalabilmesi Libya'daki değişimin önünü açacak en önemli koşuldur.

EK: KRONOLOJİ 2011

15-16 Şubat: Fethi Tarbel isimli bir insan hakları aktivistinin tutuklanması ile Bingazi'de protestolar başladı; protestolar hızlıca diğer şehirlere de sıçradı ve güvenlik güçlerinin sert tepkisi ile karşılaştı.

17 Şubat: Protestocular tarafından "Öfke Günü" olarak ilan edilen bugün, rejim karşıtı ayaklanmanın dönüm noktası oldu.

20 Şubat: Libya'da muhalifler Bingazi'yi ele geçirdiler.

Libya'daki isyanın yayılmasının ardından yaşanan yoğun çatışma ortamı ve yağmalamalar sonucunda Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun talimatıyla ülkede bulunan çok sayıdaki Türk vatandaşının tahliyesine başlandı.

21 Şubat: Libya'nın BM'deki temsilcileri liderleri Kaddafi'ye karşı tavır belirlediklerini ve onun görevinden ayrılması gerektiğini açıkladılar.

Kaddafi'nin oğlu Seyfülislam Kaddafi'nin isyandan Türkleri sorumlu tutmasına yönelik açıklamasın ardından Cumhurbaşkanı Gül Kaddafi'ye "Halkına kulak ver" çağrısında bulundu.

22 Şubat: İsyanın başlamasının ardından Kaddafi ilk kez Yeşil Meydan'dan halka seslendi. Kaddafi görevini bırakmayacağını ve başkent Trablus'tan asla ayrılmayacağını ilan etti. Konuşmasında "Düşmanlarımız savaş istiyorsa savaşırız. Zafer bizim olacak" dedi.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) Libya'da acil olarak şiddete son verilmesi ve sivillerin korunması yönünde bir açıklama yayınlandı.

24 Şubat: İsyancı güçler Misrata kentini ele geçirdiler.

26 Şubat: BMGK, Kaddafi ve ailesinin mal varlığının dondurulması ve uluslararası seyahat yasağını içeren 1970 sayılı kararı kabul etti.

27 Şubat: Kaddafi rejimini devirme ortak gayesi etrafında birleşen muhalefet, faaliyetlerinde organizasyon ve direniş çabalarını koordine için Ulusal Geçiş Konseyi'ni kurdu.

28 Şubat: AB ülkeleri de Kaddafi ve ailesine yaptırım kararı aldı.

1 Mart: BM Genel Kurulu Libya'nın BM İnsan Hakları Konseyi üyeliğini askıya aldı.

5 Mart: Bingazi'deki Ulusal Geçiş Konseyi (UGK) kendini Libya'nın tek temsilcisi ilan etti.

10 Mart: Kaddafi'ye bağlı güçler Brega kentinde isyancıları uçakla bombaladı. Kaddafi güçleri Zaviye kentinin kontrolünü geri aldı.

Fransa Bingazi'deki Ulusal Geçiş Konseyi'ni tanıdığını açıklayan ilk ülke oldu.

11 Mart: Libya Fransa ile ilişkilerini dondurdu.

12 Mart: Arap Ligi, BM'ye Libya'yı uçuşa yasak bölge çağrısı yaptı.

14 Mart: Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Libya'ya uluslararası müdahale tartışmalarına ilgilişkin, "NATO'nun direkt olarak Libya'ya müdahalesi söz konusu olamaz, BM kararıyla uluslararası meşruiyet çerçevesinde ne yapılacaksa yapılır" diye konuştu.

17 Mart: BMGK 1973 sayılı kararı kabul ederek Libya'yı uçuşa yasak bölge ilan etti ve sivilleri korumak gerekçesiyle hava saldırılarına başlanması kararını verdi. 15 üyeli Güvenlik Konseyinde, 10 üye olumlu ve 5 üye çekimser oy (Rusya, Çin, Hindistan, Almanya ve Brezilya) kullandı.

19 Mart: Fransa'nın öncülüğünde Libya'ya olası bir operasyonu görüşmek üzere Paris'te bir toplantı gerçekleştirildi. Zirveye 22 ülkenin lideri katılırken, toplantıya Türkiye çağrılmadı.

Toplantıdan bir kaç saat sonra Fransa öncülüğünde Koalisyon güçleri Kaddafi yönetimindeki askeri hedeflere yönelik füze bombardımanı başlattı.

20-23 Mart: NATO'ya üye 28 ülkenin büyükelçileri Libya'ya düzenlenen saldırının ardından olağanüstü toplandı.

23 Mart: Kaddafi, ABD, İngiltere ve Fransa öncülüğündeki koalisyonun saldırılarının başlamasından bu yana ilk kez televizyondan halka seslendi. Operasyonu yeni bir Haçlı Seferi olarak niteleyen Kaddafi, bu nedenle tüm İslam ülkelerinin bir araya gelmesi gerektiğini söyledi.

21 Mart: Türkiye, NATO'nun Libya'ya yönelik askeri operasyon planlarının gözden geçirilmesini ve uçuşa yasak bölge alanının daraltılmasını talep etti.

23 Mart: NATO'nun insani yardım ve silah ambargosunun denetlenmesine ilişkin harekât planları ile bunların icra direktifleri kabul edildi. Uçuşa yasak bölgeyle ilgili olarak ise harekât planı onaylanırken bunun tam olarak nasıl hayata geçirileceğiyle ilgili Türkiye'nin itirazları nedeniyle karara varılamadı.

24 Mart: Paris toplantısı öncesinde Türkiye'nin Kaddafi ve muhalifler ile görüşerek bir çözüm planı oluşturduğu ancak Fransa'nın başlattığı bombardıman nedeniyle planın uygulanmaya konamadığı basına yansıdı.

26 Mart: NATO toplantısı sonucunda 27 Mart'tan itibaren Koalisyon Güçleri tarafından yürütülen operasyonun tüm unsurları ile NATO tarafından üstlenilmesine karar verilmiştir.

28 Mart: Katar, Libya'daki isyanı meşru bir hareket olarak tanıyan ilk Arap ülkesi oldu.

29 Mart: Uluslararası Libya Konferansı Londra'da düzenlendi. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 40 ülkenin dışişleri bakanlarının yanısıra, Birleşmiş Milletler, Afrika Birliği, İslam Konferansı Örgütünün de aralarında bulunduğu uluslararası birçok örgütün temsilcisi konferansa katıldı. Konferansta Kaddafi'ye görevi bırakma çağrısı yapıldı.

30 Mart: NATO'nun hava saldırılarının verdiği güçle önceleri ilerleyen Libyalı isyancı güçler, Kaddafi'nin daha iyi donanımlı güçleri karşısında birçok bölgede geri çekilmek zorunda kaldı.

1 Nisan: NATO bombardımanında 13 isyancı öldü; isyancılar olayın talihsiz bir hata olduğunu söylediler.

4 Nisan: Libya Dışişleri Bakan Yardımcısı Abdelati Ubeydi Türkiye'yi ziyaret etti.

5 Nisan: Libya Dışişleri Bakan yardımcısı Abdulati Ubeydi Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile görüştü. Görüşmede Libya'da kalıcı bir ateşkes sağlanması konusu ele alındı.

Libya muhalefeti Dışişleri Bakanlığını arayarak Türkiye'ye temsilci göndereceklerini bildirdi.

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan NATO'nun Libya operasyonunda komutayı devralmasının ardından Ankara'ya gelen NATO Genel Sekreteri Rasmussen'le görüştü. Ateşkesin konuşulduğu görüşmede Erdoğan "Libya Irak olmasın" uyarısında bulundu.

7 Nisan: Erdoğan Bingazi halkına "haklı taleplerinizi desteklemeye, maruz kaldığınız yanlışlıkları engellemek için çaba göstermeye devam edeceğiz" mesajı verdi.

10 Nisan: Kaddafi çatışmaların sona ermesi için Afrikalı liderlerle birlikte bir yol haritası kabul ettiğini açıkladı.

11 Nisan: İsyancılar bu yol haritasını taleplerini karşılamadığı gerekçesiyle reddettiler.

13 Nisan: Katar'ın başkenti Doha'da Libya Temas Grubu ilk toplantısını gerçekleştirdi. Kaddafi'nin gitmesi yönündeki baskıların artırılması ve muhaliflere fon oluşturulması konuları görüşüldü.

20 Nisan: Kaddafi'nin oğlu Seyfülislam Kaddafi çatışmalar bittiğinde yeni bir Anayasa için hazır olduklarını söyledi.

23 Nisan: İsyancılar Misrata kentini Kaddafi güçlerinden aldıklarını açıkladılar.

29 Nisan: Kaddafi, NATO'nun saldırılarını durdurması halinde ateşkese ve müzakereye hazır olduğunu ilan etti.

30 Nisan: Trablus'taki bir eve NATO füze saldırısı düzenledi, saldırıda Kaddafi'nin en küçük oğlu ve üç torunu öldü; Kaddafi saldırıdan kurtuldu.

3 Mayıs: NATO, Kaddafi güçlerinin limanını bombaladığı Misrata kentini bombalamaya devam etti.

5 Mayıs: Libya Temas Grubu'nun ikinci toplantısı Roma'da düzenlendi. Toplantıda Libya lideri Muammer Kaddafi üzerinde siyasi, ekonomik ve diplomatik baskıyı artırmanın ve muhaliflere finansal yardımın sağlanmasının yolları üzerinde duruldu.

ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton Libya'nın dondurulmuş olan varlıklarının bir bölümünü isyancılara destek bağlamında serbest bırakıldığını açıkladı.

8 Mayıs: Libya'daki kabile liderleri ülkenin çıkış yolu bulabilmesi için bir araya geldi.

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile görüşen BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon Türkiye'nin Libya konusundaki yol haritasını uygulanabilir tek proje olarak gördüklerini belirtti.

11 Mayıs: Misrata Havaalanı isyancıların eline geçti;

AB Dış Politika Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton, Libyalı muhaliflerin merkezi Bingazi kentinde ofis açacaklarını söyledi.

12 Mayıs: Kaddafi kabile liderleriyle bir araya geldi;

Libya'nın, Kahire'de görevli konsolosu Farac Said El Aribi, muhaliflerin safına geçtiğini bildirdi.

13 Mayıs: Libya NATO'yu 11 imamı öldürmekle suçladı.

14 Mayıs: ABD'de temaslar yapan, Libyalı muhaliflerin siyasi organı Ulusal Geçiş Konseyi heyeti, gelecek ayları kapsayan dönem için, 3 milyar dolar desteğe ihtiyaçları olduğunu bildirdi.

15 Mayıs: Kaddafi güçleri Misrata'dan çekilmeye başladı. Muhalifler, liman kenti Misrata'yı tamamen kontrolleri altına altıklarını duyurdu.

16 Mayıs: Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) Savcısı Luis Moreno Ocampo, Muammer Kaddafi, oğlu Seyfülislam ve istihbarat şefi Abdullah Senussi hakkında tutuklama emri çıkarmalarını talep etti;

Libya devlet televizyonu, NATO kuvvetlerinin, Trablus ve yakınındaki sivil ve askeri hedefleri vurduğunu duyurdu.

17 Mayıs: Libya, rejimin ikinci adamı petrol bakanı Şükrü Ganem'in Tunus'a gittiğini yalanladı; İngiliz güçleri Trablus'taki Libya istihbarat kurumunu vurdu;

18 Mayıs: UGK, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütünün (OPEC) gelecek ay Viyana'daki toplantısında "Libya'yı temsilen" katılmak istediğini bildirdi;

Kanada, 5 Libyalı diplomatı sınır dışı etme kararı aldı.

19 Mayıs: Kaddafi'nin ailesi Libyalı bir heyetle Tunus'a uçtu.

20 Mayıs: NATO uçakları Kaddafi güçlerine ait 8 savaş gemisini batırdığını açıkladı;

Senegal Cumhurbaşkanı Abdoulaye Wade Libyalı muhalifleri 'meşru muhalefet' olarak tanıdığını açıkladı.

23 Mayıs: UGK Başkanı Mustafa Abdulcelil, iki günlük bir ziyaret için Türkiye'ye geldi;

UGK Başkanı Mustafa Abdulcelil, Başbakan Recep T. Erdoğan ve Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile bir araya geldi. Abdülcelil, Gül'den geçiş süreci için destek talep etti. Geçiş sürecinin intikam duygusundan uzak olması gerektiğinin altını çizen Gül, "Artık Libya'da eski yönetime yer yok" dedi.

Avrupa Birliği, Libya'da isyanın merkezi Bingazi'de AB dış politika temsilcisi Ashton'un da katılımıyla ofis açarak muhaliflerle ilk diplomatik ilişkisini kurdu.

24 Mayıs: Türkiye UGK'yı "halkın meşru ve muteber bir temsilcisi" olarak tanıdığını açıkladı;.

Ürdün UGK'yı tanıdı;

Fransa Dışişleri Bakanlığı, UGK'nın yakında Paris'e bir temsilci atayacağını bildirdi;

ABD Dışişleri Bakanının Ortadoğu işlerinden sorumlu yardımcısı Jeffrey Feltman, Libyalı muhaliflere Washington'da temsilcilik açmaları için resmi "davetiye" verdi;

NATO, Trablus'a 19 Mart'tan bu yana en ağır hava saldırısını gerçekleştirdi;

25 Mayıs: Mısır Dışişleri Bakanlığı, Libya'da bulunan Mısırlıların haklarının korunması ve güvenliği için Libya muhalefetinin merkezi olan Bingazi'ye özel temsilci atayacağını bildirdi.

26 Mayıs: Libya Başbakanı El Bağdadi Ali el Mahmudi, isyancıların temsilcileriyle görüşmeye hazır olduklarını belirterek ateşkes istedi ve NATO'nun hava saldırılarının drudurulması çağrısında bulundu.

27 Mayıs: İngiltere Libya'ya dört Apaçi saldırı helikopteri gönderdi;

Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da toplanan Afrika Birliği, NATO'nun acilen hava saldırılarını durdurmasını istedi

28 Mayıs: NATO uçakları Kaddafi'nin başkent Trablus'taki evine saldırı düzenledi.

29 Mayıs: Libya'nın en büyük aşireti Verfalla kabilesinin önde gelen 110 ismi, devrim sancıları yaşayan ülkenin geleceğini konuşmak üzere İstanbul'da bir araya geldi.

30 Mayıs: İstanbul'da toplanan Libya'nın en büyük kabilesi Verfalla'nın temsilcileri '17 Şubat Devrimi' adını verdikleri toplantının sonunda Kaddafi rejiminin sona ermesi için ellerinden geleni yapcaklarını ilan etti;

Kaddafi'nin dört generali muhaliflerin safına geçti.

31 Mayıs: El-Cezire'nin Misrata'da yaptığı çekimlerde, Batılı özel kuvvet askerleri görüntülendi;

Libya Hükümet Sözcüsü Musa İbrahim şimdiye kadar NATO bombardımanında 718 sivilin öldüğünü açıkladı

1 Haziran: BM uzmanlar kurulu Libya'daki olaylarda 10-15 bin kişinin öldüğünü tahmin ettiklerini açıkladı;

NATO üyeleri, NATO'nun Libya misyonunun 90 gün daha uzatılmasını onayladı.

4 Haziran: Libya'daki operasyonlarını sürdüren NATO güçleri, İngiliz Apaçi helikopterlerini kullanarak ilk kez helikopter saldırısı düzenledi.

7 Haziran: Libya lideri Muammer Kaddafi, "'Tek seçeneğimiz var; vatanımızda ya öleceğiz ya da hayatta kalacağız" dedi;

İnsan Hakları İzleme örgütü Libyalı muhaliflerin Kaddafi yanlısı olduklarından şüphelendikleri sivilleri keyfi olarak göz altına aldıklarını bildirdi;

8 Haziran: İspanya, UGK'yı resmen tanıdı;

9 Haziran: Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Abu Dabi'de Libya Temas Grubu'nun üçüncü toplantısına katıldı. Mali konulara ilgili görüş alışverişinde bulunulan toplantıda Davutoğlu, Türkiye'nin Libya'ya yapacağı 100 milyon dolarlık katkı ile ilgili bilgi verdi.

Senegal Devlet Başkanı Abdullah Vade, Libyalı muhalif yetkililerle görüşmek üzere Ulusal Geçiş Konseyi'nin Bingazi'deki genel merkezine giden ilk yabancı devletbaşkanı oldu;

Libyalı muhaliflerin 3 milyar dolara ihtiyacı olduğu belirtildi: Fransa 290 milyon avroluk, Türkiye 100 milyon dolarlık destek vereceğini açıkladı.

12 Haziran: Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), UGK'yı tanıdığını bildirdi;

13 Haziran: Libya hükümeti, Afrika Birliği'nin ülkedeki çatışmalara son vermek için hazırladığı önerileri uygulama sözü verdi

14 Haziran: Kanada UGK'yı Libya halkının tek meşru temsilcisi olarak tanıdı;

Liberya, Libya ile diplomatik ilişkilerini kesti.

16 Haziran: İtalya Dışişleri Bakanı Franco Frattini, Roma'nın Libya'daki tüm aşiret liderlerinin ve sivil toplum temsilcilerinin katılacağı bir toplantıya ev sahipliği yapacağını bildirdi;

İspanya, Libya Büyükelçisi Aceli Abdülselam Ali Breni ile üç büyükelçilik memurunu sınırdışı etmeye karar verdiğini açıkladı.

18 Haziran: Avusturya UGK'yı tanıdığını duyurdu;

Ulusal Geçiş Konseyi'nin lideri Mustafa Abdülcelil, Tunus'u ziyaret etti;

NATO, Libya'da Muammer Kaddafi yönetimine karşı savaşan muhalif güçleri yanlışlıkla vurduğunu açıkladı.

20 Haziran: AB Dışişleri Bakanları, Libya'nın dondurulan paralarının muhaliflere verilmesi konusunda uzlaştı.

22 Haziran: İslam Konferansı Teşkilatı, Libya'daki krize çözüm bulmak amacıyla taraflara arabuluculuk teklifinde bulunmaya karar verdi;

Avrupa Birliği, Türkiye'nin Libya'da ikili oynadığı ve Kaddafi'ye yakıt gönderdiği iddialarına yer veren bir rapor kaleme aldı;

Çin yönetimi, Ulusal Geçiş Konseyi'ni "diyalog sürecinin önemli bir tarafı" olarak tanıdığını açıkladı;

Libya'daki çatışmalardan dolayı yaklaşık 100 bin Nijerlinin Şubat ayından bu yana Libya'dan kaçıp ülkesine döndüğü bildirildi.

23 Haziran: Kaddafi, Libya televizyonunda yayınlanan sesli mesajında, "sırtının duvarda olduğunu, ölümden korkmadığını ve haçlı Batı'ya karşı savaşın sonuna dek süreceğini" söyledi.

24 Haziran: El-Cezire Televizyonu, Libya ordusuna bağlı askerlerin Türkiye'de üretilmiş kumanyalardan tükettiğini öne sürdü.

26 Haziran: NATO Komutanı Locklear'ın "Aktif bir şekilde Kaddafi'yi öldürmek için hareket ediyoruz" dedi.

27 Haziran: Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM), Libya lideri Muammer Kaddafi ve oğlu Seyfülislam hakkında isyancılara işkence yapmak ve sivilleri öldürmek suçlarından tutuklama emri çıkardı; Libya kararı kabul etmediğini açıkladı.

3 Temmuz: Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu günübirlik Libya ziyareti kapsamında, Libya Ulusal Geçiş Konseyi Başkanı Mustafa Abdülcelil ile görüştü; Libya halkının reform taleplerinin yerine getirilmesi gerekliliğine dikkat çeken Davutoğlu "Kaddafi gitmeli, Libya bölünmemeli, Ulusal Geçiş Konseyi'ni Libya halkının meşru temsilcisi olarak tanıyoruz" dedi. Davutoğlu ayrıca Türkiye'nin vermeyi taahhüt ettiği 100 milyon doların yanı sıra ek olarak 100 milyon dolar nakit, 100 milyon dolar da proje bazında yardım yapacağını bildirdi; Libya'daki çatışmalar nedeniyle Trablus Büyükelçiliği'ni kapatmış olan Türkiye, Kaddafi ile son resmi ilişkisini de kesti.

4 Temmuz: Seyfülislam Kaddafi, Fransız televizyonuna geri çekilmeyeceklerini ve savaşacaklarını söyledi.

5 Temmuz: Maliye Bakanı Mehmet Şimşek, UGK'nın maliye yönetimini makamında kabul etti ve onların Türkiye'den istediği yapısal reform desteğini olumlu karşıladığı belirtti.

6 Temmuz: Libya Ulusal Geçiş Konseyi Dışilişkiler Sorumlusu Mahmut Cibril Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile görüştü. Libya'da halkın haklı talepleri doğrultusunda bir siyasi değişimin kaçınılmaz olduğunu belirten Davutoğlu hukuk devletine, demokratik işleyişe sahip ve bölünmemiş bir Libya dileğini dile getirdi.

Kaddafi'ye bağlı askerler ile isyancılar arasında süren 6 saatlik çatışmanın ardından Trablus'un güneydoğusundaki El Kavaliş köyünün kontrolünün isyancıların eline geçti.

8 Temmuz: Libya Merkez Bankası'nın Türk bankalarında tuttuğu 1 milyar dolarlık rezervi bloke edildi.

10 Temmuz: BM Genel Sekreteri Ban Ki-mun'un Libya Özel Temsilcisi Abdullah El Hatib'in, dün Libya'nın başkenti Trablus'ta Libya Başbakanı El Bağdadi Ali El Mahmudi ve Dışişleri Bakanı Abdülati Ubeydi ile görüştüğü bildirildi.

13 Temmuz: Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'dan oluşan Benelüks ülkeleri, UGK'yı tanıdı;

İnsan Hakları Örgütü isyancıların Kaddafi yandaşlarına ait evleri yakmak ve tıbbi araçları yağmalamakla suçladı.

15 Temmuz: Libya Temas Grubu'nun dördüncü toplantısı İstanbul'da düzenlendi. Toplantıda Muammer Kaddafi'nin görevden ayrılmasının gerekliliği bir kez daha dile getirildi. Libya Temas Grubunu oluşturan 21 ülkenin Dışişleri Bakanı ve 7 Uluslararası Kurumun Genel Sekreteri Libya'da tek temsilci olarak UGK'yı kabul ettiklerini açıkladılar.

19 Temmuz: Libya lideri Kaddafi'nin temsilcileri Tunus'ta ABD'li yetkililerle yüz yüze görüşmeler yaptı.

21 Temmuz: İsyancılar Misrata'daki sivillerin ölümünden sorumlu gösterdikleri General Abdul Nabih Zayid'i Zlitan'da yakaladı.

24 Temmuz: Almanya Libyalı muhaliflere 144 milyon dolay borç vereceğini açıkladı.

27 Temmuz: İngiltere UGK'yı tanıdı.

28 Temmuz: UGK Londra'ya büyükelçi atadı.

Muhalifler Batı Dağları'nda Kaddafi güçlerini püskürtmeye başladı. Muhalifler Kaddafi güçlerini Trablus yakınlarında sıkıştırdı.

29 Temmuz: UGK, muhaliflerin askeri birliklerinin komutanı olan General Abdülfettah Yunus'un öldürüldüğünü açıkladı.

30 Temmuz: NATO, Libya'nın televizyon vericilerini bombaladı.

31 Temmuz: Muhalifler, Yunus'u müttefikleri olan dinci bir grubun öldürdüğünü açıklarken, Trablus'a göre sorumlu isyancılar içindeki en güçlü kesim olan El Kaide.

1 Ağustos: İsyancılar Zlitan şehrini ele geçirdi; bombalamalar sonucu Kaddafi tankları, roket atarları ve cephanelikleri yok edildi.

4 Ağustos: Kaddafi'nin oğlu Seyfülislam İslamcılara sadakatini ilan etti ve Libya'nın bir İslam devleti olduğunu ileri sürdü;

ABD hükümeti, Libya'nın Washington büyükelçiliğinin UGK denetiminde açılmasını onayladı.

6 Ağustos: Katar, Kisrata'daki Libyalı muhaliflere cephane yardımında bulundu.

8 Ağustos: Kaddafi karşıtı isyancılar, başkente 80 kilometre uzaklıktaki Bir El-Ghanam kentinin kontrolünü ele geçirdi

9 Ağustos: AB Kaddafi yönetimine karşı yaptırımların kapsamını genişletme kararı aldı.

14 Ağustos: İsyancılar Zaviye şehrini ele geçirerek, Trablus'un tedarik yollarını büyük ölçüde kesti.

15 Ağustos: Muhalifler Trablus'a 80 km uzaklıktaki Garyan'ı ele geçirdi. Böylece Kaddafi'nin kontrolündeki başkenti çevrelemeye başladılar ve Trablus'a uzanan tüm karayolları muhaliflerin kontrol bölgesine geçmiş oldu.

Rusya Devlet Başkanı Dmitri Medvedev, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Libya'ya karşı aldığı yaptırımlara katılma kararını imzaladı.

Libya Devlet Televizyonu Muammer Kaddafi'nin canlı bir konuşmasını yayınladı.Kaddafi konuşmasında Libya halkını ülkelerini ''NATO ve hainler''den kurtarmak için silahlanmaya çağırdı. İsyancıların, başkent Trablus'a saldırısından bu yana halka ilk kez seslenen Kaddafi'nin konuşmasında herhangi bir görüntüye yer verilmezken sadece ses kaydı yayınlandı.

18 Ağustos: Ulusal Geçiş Konseyi'nin Başkanı Mustafa Abdülcelil, Albay Muammer Kaddafi'nin iktidardan düşmesinden en geç 8 ay sonra iktidarı terk etme sözü verdi.

20 Ağustos: Muhalifler stratejik öneme sahip, petrol kasabası Brega'yı ele geçirdiği ve başkent Trablus'a 50 kilometre mesafedeki stratejik Zaviye şehrinde kontrolü sağladığı belirtildi.

Kaddafi rejiminin iki numaralı ismi olarak bilinen Abdüsselam Callud'un Libyalı muhaliflere sığındığı bildirildi.

21 Ağustos: Muhalifler Trablus'u büyük ölçüde ele geçirdiler.

22 Ağustos: Kaddafi karşıtı isyancılar devlet televizyonunu, Trablus havalimanını ve Kaddafi'nin karargahını ele geçirdiler.

Mısır, UGK'yı tanıdığını açıkladı;

Libya'nın başkenti Trablus'daki çatışmalarda bin 300 kişinin öldüğü açıklandı;

Muhalifler Libya'nın Ankara Büyükelçiliği önündeki Libya bayrağını indirerek, yerine Ulusal Geçiş Konseyi bayrağını astılar;

23 Ağustos: Trablus'un büyük bölümünün isyancıların kontrolüne geçmesinin ardından yabancı bir diplomatın bu ülkeye yaptığı ilk ziyareti gerçekleştiren Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Bingazi'ye giderek UGK Başkanı Mustafa Abdülcelil ile görüştü. Davutoğlu bundan sonraki süreçte Türkiye'nin desteğinin süreceğini söyledi.

24 Ağustos: Muammer Kaddafi, gece geç saatlerde radyo aracılığı ile Libyalılara seslendi. Kaddafi, "Saldırılar karşısında Ya zafer ya ölüm. Karargahtan ayrılmamız bir strateji gereğiydi." diye konuştu.

25 Ağustos: Libya Temas Grubu Siyasi Koordinatörleri toplantısı İstanbul'da yapıldı.

29 Ağustos: Kaddafi'nin eşi, kızı Ayşe ve iki oğlu Cezayir'e giriş yaptı.

1 Eylül: Libya'nın geçici yönetimi Paris'te bir araya geldiği dünya liderleriyle Libya'nın yeniden yapılanması üzerine görüştü.

7 Eylül: Kaddafi, Suriye televizyonunu telefonla arayarak NATO'yu yenmek için harekete geçeceğini ifade eden Kaddafi, "NATO'yu yeneceğiz ve NATO Libya halkı tarafından reddedilecek" dedi.

8 Eylül: Libya geçici başbakanı Mahmud Cibril Trablus'a ulaştı.

NATO Genel Sekreteri Rasmussen, Libyalı siviller tehdit altında olduğu sürece NATO'nun bölgeden çekilmeyeceğini kaydetti.

İnterpol Kaddafi'yi kırmızı bültenle arama çalışmalarına başladı.

11 Eylül : Libya iç savaşın ardından ilk kez tekrar petrol üretimine başladı.

NATO genel sekreteri Rasmussen, Libya'daki iç karışıklıktan yararlanmak isteyen radikal İslamcılara karşı endişeli olduklarını söyledi.

12 Eylül: UGK lideri Abdülcelil Trablus'ta halka yaptığı ilk konuşmada birlik mesajı verdi.

13 Eylül: Dünya Bankası UGK'yı Libya'nın temsilcisi olarak tanıdı.

Uluslararası Af Örgütü Libya lideri Muammer Kaddafi'yi deviren güçlerin sivil ölümlere neden olarak savaş suçu işlediğini belirtti.

15 Eylül: Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy ve İngiltere Başbakanı David Cameron Libya'yı ziyaret eden ilk dünya liderleri oldu.

16 Eylül: Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Libya'da Trablus ve Bingazi'yi ziyaret ederek, Libya'nın yeni yönetiminin temsilcileriyle görüştü.

BM Güvenlik Konseyi ülkenin petrol şirketi ve merkez bankası dahil olmak üzere Libya üzerindeki yaptırımları hafifletme kararı aldı.

BM Genel Kurulu Libya geçici hükümetinin BM'deki Libya temsilcisini atama talebini onaylayarak UGK'yı resmen tanıdı.

18 Eylül: Libya geçici başbakanı Mahmud Cibril hükümetin kurulmasının kabinedeki görevlerin paylaşıldığı görüşmeleri tamamlamak amacıyla ertelendiğini belirtti.

20 Eylül: Libya geçici yönetimi ilk kez BM'de Libya'yı temsil etti.

Başbakan Erdoğan Libya'nın Dostları Grubu Toplantısı'nda yaptığı konuşmada "Dondurulmuş menkul kıymetlerin, nakitlerinin bir an önce Libya'ya teslimi gerekir, Libya'nın bu imkanlarıyla yeniden ayağa kalkması gerekir" dedi.

21 Eylül: UGK güçleri Kaddafi yandaşlarının direniş gösterdiği üç büyük kentten Sebha'nın kontrolünü ele geçirdiklerini açıkladı.

NATO, Libya'daki görev süresini 90 gün daha uzattı.

25 Eylül: Libya, iç savaşın ardından ilk kez petrol sevkiyatına başladı.

27 Eylül: NATO, UGK'nın ülkenin kimyasal silahlarının ve nükleer malzemelerinin tamamının kontrolünü sağladığını bildirdi.

29 Eylül: UGK güçleri hala Sirte'nin üçte birini kontrol altında tutan Kaddafi birliklerine karşı yeni cephe açtı.

1 Ekim: ABD ordusunun Afrika komutanı, Libya'daki askeri misyonun büyük oranda tamamlandığını, ittifak liderlerinin Brüksel'de yapacağı toplantıdan sonra gelecek hafta NATO'nun görevini bitirmeye başlayabileceğini söyledi.

3 Ekim: NATO, Libya'daki kayıp füzelerin terörist grupların eline geçmesinden endişe ettiği açıklamasını yaptı.

6 Ekim: NATO Libya'da sivillere yönelik tehdit sona erinceye kadar bölgedeki misyonunun devam edeceği açıklamasını yaptı.

Kaddafi, Libyalıları UGK'ya karşı direniş göstermeye çağırdı.

7 Ekim: Libya'da geçici hükümete bağlı birlikler Kaddafi yandaşlarının son kalelerinden biri olan Sirte kentine geniş kapsamlı bir saldırıya geçti.

11 Ekim: Libya geçici hükümeti ve NATO arasında Bingazi'den her yöne ve Trablus- Misrata arasındaki hava koridorunun sivil uçuşlara açılması yönünde bir anlaşma imzalandı.

12 Ekim: Kaddafi'nin oğlu Mutasım, Sirte'den kaçmaya çalışırken yakalandı.

El-Kaide lideri Eymen el-Zevahiri Libyalı savaşçıları ülkede İslami bir devlet kurmaya çağırdı.

13 Ekim: UGK Sirte'nin iki numara denilen mahalle hariç neredeyse tamamen ele geçirildiğini duyurdu.

Uluslararası Af Örgütü, Kaddafi döneminde yaygın şekilde uygulanan zorla alıkoyma ve işkence gibi insan hakları ihlallerinin Libya'nın yeni liderleri tarafından da uygulanabileceğine dair uyarı yaptı.

14 Ekim: Başkent Trablus'un UGK güçlerinin kontrolüne geçmesinden sonra ilk kez kentte Kaddafi yanlıları ile UGK güçleri arasında çatışma çıktı.

Sirte'de iyice zayıflayan son Kaddafi yandaşlarının gücünü kırmak için UGK güçleri kente tank sevkiyatını artırdı.

17 Ekim: UGK güçleri, Kaddafi yandaşlarının direniş gösterdiği son üç kentten biri olan Beni Velid'in de düştüğünü ilan etti.

Suriye'nin Errai televizyonu Kaddafi'nin oğlu Hamis'in 29 Ağustos'ta Trablus'un güneydoğusunda yaşanan çatışmalarda öldüğünü doğruladı.

18 Ekim: ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, Libya'ya sürpriz bir ziyaret düzenledi. Özgür Libya topraklarında bulunmaktan gurur duyduğunu ifade eden Clinton, Kaddafi karşıtı güçlere birleşme çağrısı yaptı.

20 Ekim: Kaddafi'nin doğum yeri ve Kaddafi yandaşlarının son kalesi olan Sirte uzun çatışmaların ardından UGK güçlerinin eline geçti.

Kaddafi Sirte'de yaralı olarak ele geçirildikten sonra öldürüldü. UGK lideri Abdülcelil Başbakan Erdoğan'ı telefonla arayarak Kaddafi'nin öldüğünü bildirdi.

BM ve Uluslararası Af Örgütü Kaddafi'nin ölümünün soruşturulmasını istedi.

21 Ekim: Ulusal Geçiş Konseyi, Kaddafi'nin cenazesinin Misrata'ya getirildiğini açıkladı.

22 Ekim: Libya geçici başbakanı Mahmud Cibril, yeni anayasayı yapacak ulusal konseyin seçimi için sekiz ay içinde seçimlerin yapılacağını açıkladı.

Kaddafi'nin oğlu Seyfülislam Suriye televizyonuna iletilen ses kaydında savaşmaya devam edeceğini söyledi.

23 Ekim: Libya geçici yönetimi Bingazi'de ülkenin kurtuluşunu ilan etti.

UGK lideri Abdülcelil, İslam hukukunun ülkenin yeni rejiminde temel alınacağını, bankacılık sisteminde faizin yasaklanacağını ve çok eşliliği yasaklayan kanunun İslam hukukuna aykırı olması nedeniyle iptal edilebileceğini söyledi.

Obama, bağımsızlığını ilan etmesi üzerine Libya'ya tebrik mesajı göndererek yeni bir dönemin başlamasından memnuniyet duyduğunu bildirdi. Dışişleri bakanı Clinton, Kaddafi'nin ölümünün soruşturması için çağrıda bulundu.

24 Ekim: Uluslararası baskıların ardından Libya geçici yönetimi Kaddafi'nin ölümünün soruşturulması için talimat verdi.

25 Ekim: Kaddafi'nin, oğlu Mutaasım'ın ve yardımcısının cesetleri çölde bilinmeyen bir yere gömüldü.

Petrol ve finans bakanı Ali Tarhuni, Bingazi'de yaptığı açıklamada, NATO'dan en az bir ay daha kalmasını talep ettiğini belirtti.

26 Ekim: Libyalı bir yetkili, Muammer Kaddafi'nin oğlu Seyfülislam'ın Uluslararası Adalet Divanına teslim olmak istediğini açıkladı.

Kaddafi'ye karşı yürütülen NATO hava harekatına destek veren Katar, yüzlerce askerinin Libyalılarla birlikte savaştığını ilk kez kabul etti.

Katar'ın üst düzey generallerinden biri yaptığı açıklamada NATO Libya'dan çekilince Katar'ın liderliğinde yeni bir müttefik gücünün Libya'ya destek sağlayabileceğini belirtti.

Sudan devlet başkanı Beşir, Kaddafi'nin Sudan'daki ayaklanmaları desteklemesine cevaben Kaddafi karşıtı isyanı desteklediklerini açıkladı.

28 Ekim: NATO Genel Sekreteri Rasmussen, yaptığı açıklamada NATO'nun Libya görevinin 31 Ekim'de resmen sona ereceğini açıkladı. Rasmussen, Libya operasyonunu 'NATO'nun en başarılı operasyonlarından biri' olarak değerlendirdi. Operasyonun başladığı 31 Marttan bu yana NATO uçakları 9600 vuruş içeren 26 bin sorti gerçekleştirdi. 5600 hedef vuruldu.

30 Ekim: Libya geçici başbakanı Mahmud Cibril istifa etti. Cibril, yeni bir parti kurmayacağını, sivil toplum örgütleriyle birlikte çalışacağını kaydetti.

Mahmud Cibril, geçiş konseyinin ülkenin iki bölgesinde kimyasal silah bulunduğunu Lahey'deki Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütüne bildirdiğini açıkladı.

31 Ekim: NATO'nun Libya misyonu sona erdi. Aynı gece Trablus'lu işadamı, akademisyen, elektronik mühendisi Abdel Rahim el-Kib UGK'da yapılan oylamada 51 oyun 26'sını alarak geçici yeni başbakan oldu.

BM Güvenlik Konseyi, Libya ve komşu ülkelerin Kaddafi'ye ait cephaneliklerden yağmalanan silahların dolaşımına engel olmaları gerektiği yönünde bir karar aldı.

Misrata yakınlarındaki Tawargha kasabasında isyancıların Kaddafi yanlısı olduğu gerekçesiyle 30 bin kişinin evlerine dönmelerini engelledikleri bildirildi.

1 Kasım: Seyfülislam Kaddafi, yayınladığı son mesajında Uluslararası Adalet Divanına teslim olacağı yolunda basında çıkan haberleri yalanladı. Seyfülislam Kaddafi, 'vazgeçmedik, ya kazanacağız ya öleceğiz' dedi.

2 Kasım: Libya'yı ziyaret eden BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon, Libya geçici yönetimini Kaddafi döneminden kalan kimyasal silah depoları konusunda uyardı.

3 Kasım: Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi savcısı, Libya'da NATO'nun ya da muhalif güçlerin işlediği savaş suçların tarafsız bir şekilde araştırılacağını açıkladı.

4 Kasım: Trablus'ta mahkum yakınları hapishane dışında gösteri yaptı. Göstericiler hapiste bulunan yakınlarının Kaddafi yandaşı olması sebep gösterilerek keyfi şekilde tutuklandığını ve işkence gördüğünü ifade ettiler.

10 Kasım: Moritanyalı bir çöl lideri, el-Kaide'nin Kuzey Afrika kolunun(AQIM-AlQaide in Islamic Magreb) Kaddafi döneminden kalan bazı silah depolarını ele geçirdiğini söyledi.

Libya'nın sahil kenti Zaviye'deki milislerle Varşefana aşireti üyeleri arasında Trablus ile Zaviye arasındaki eski rejime ait bir askeri üssün denetimini ele geçirmek için çatışma çıktı.

12 Kasım: Nijer Devlet Başkanı Mahamadu İssufu, ülkesinin insani sebeplerden ötürü Libya'nın eski lideri Muammer Kaddafi'nin oğlu Saadi'ye sığınma hakkı tanıdığını bildirdi.

14 Kasım: Zaviye'de farklı silahlı güçler arasında çıkan ve ağır silahların kullanıldığı çatışmalarda ateşkes sağlandı. Çatışmalarda Libya yeni ordusuna bağlı birlikler tampon görevi gördü.

16 Kasım: Cezayir'de toplanan Terörizme Karşı Küresel Mücadele Forumu'nda (*Global Counterterrorism Forum*) başta Cezayir olmak üzere bölge ülkeleri tarafından Libya savaşı sonrası bölgede silahların yoğunlaşması nedeniyle endişeler dile getirildi.

18 Kasım: Libya Müslüman Kardeşler Örgütü 25 yıl aradan sonra halka açık ilk kongresini düzenledi. Libya BM elçisi Muhammed Abdurrahman Şalgam, Katar'ı Libyalı İslamcılara silah ve para desteği sağlamakla suçladı.

19 Kasım: Muammer Kaddafi'nin oğlu Seyfülislam ve eski istihbarat şefi Abdullah Senussi ülkenin güneyinde yakalandı.

20 Kasım: Libya'daki Ulusal Geçiş Konseyi'nin Adalet Bakanı Muhammed El Alagi, öldürülen devrik lideri Muammer Kaddafi'nin oğlu Seyfülislam Kaddafi'nin ölüm cezası alabileceğini açıkladı.

21 Kasım: BM Mülteciler Yüksek Komiseri Navi Pillay, Muammer Kaddafi'nin oğlu Seyfülislam Kaddafi ve Libya'nın eski gizli servis başkanı Abdullah Senussi'ye Libya geçici hükümeti tarafından iyi davranılmasını istedi.

22 Kasım: Libya'da yeni hükümet kuruldu. Hükümeti açıklamak için basın toplantısı düzenleyen Başbakan El Kib, yeni kabinede Libya'nın tamamının temsil edildiğini söyledi.

23 Kasım: Uluslararası Ceza Mahkemesi de Seyfülislam'ın Lahey'de değil, Libya'da yargılanacağını açıkladı.

BM Genele Sekreteri Ban Ki moon, Libya'da bilinen 7000 kadar haksız alıkoyma vakasının olduğunu, hapishanelerin geçici hükümetin kontrolünde değil, yetkisiz ama silahlı kişilerin elinde keyfi bir uygulamaya sahip olduğunu kaydetti.

Libya'da Kaddafi ve muhalif hareket arasında patlak veren iç savaşın NATO operasyonuyla bir uluslararası savaşa dönüşmesi, süreci Türkiye için zorlu kılmıştır. Mısır ve Tunus'ta güçlü bir kurum olarak toplumsal desteğe sahip ordunun varlığı ve halkın yanında yer alması, Türkiye'nin kararını netleştirmesini kolaylaştırmış ve mevcut rejimlerin yıkılması sonrasında doğabilecek istikrarsızlığa karşı endişelerini nispeten gidermiştir. Libya'da ise böyle bir ordunun yokluğu, karar verme sürecinin uzamasına ve Ankara'nın gelişmeleri daha uzun süre izlemeyi ve ona göre adımlar atmayı tercih etmesine neden olmuştur. Türkiye, Libya'da yaşanan gelişmeleri iki perspektiften ele alan bir dış politika izlemiştir. Birincisi, Libya'nın bağımsız bir ülke olarak, geçmişte Irak'ın ve Afganistan'ın içine düştüğü ve yıllarca süren savaş ortamına girmesini engelleyecek bir çözüm üretmek. İkincisi ise Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da yaşanan değişim ve demokrasi sürecini sekteye uğratacak bir görüntünün ortaya çıkmasını engelleyecek bir yol bulmak. Kaddafi'nin var olduğu bütün senaryoların tüketildiğinin kesinleşmesi üzerine yeni bir yol haritası oluşturan Türkiye, Ulusal Geçiş Konseyi'ni Libya'nın meşru temsilcisi olarak tanımıştır.

Kaddafi'nin 20 Ekim'de öldürülmesi ile Libya için yeni bir süreç başlamıştır. Ancak eski korkuların bertaraf edilmesi, Libya'nın yeni korkularını yadsımaya yetmemektedir. Bunların başında ise siyasi istikrarı sağlama sürecinde, iç çatışmaya varma ihtimali dahi taşıyan güç paylaşımındaki rekabet gelmektedir. Libya'daki zaferin siyasi yüzü hiç şüphesiz Ulusal Geçiş Konseyi'dir. Ancak Kaddafi döneminde bürokrasi de yer almış isimlerin yanı sıra yeni muhalif isimlerin de konseyde yer alması güç paylaşımında ortaya çıkabilecek çatlakların ilk sebebi olarak varlığını korumaktadır. Bütün bu paylaşımda hesaba katılması gereken bir diğer unsur ise muhaliflerin silahlı kanadıdır. Siyasi ve askeri kanat arasında var olan ayrılıklar, özellikle milislerin silahsızlandırılması sürecinde ve zaferin asıl sahibi olarak kendini gören muhalif komutanların beklentilerinin karşılanmaması halinde daha da keskinleşecektir. Libya'da savaşın siyasi ve askeri galiplerinin yanı sıra NATO bünyesindeki devletlerin zaferdeki paylarından yola çıkarak bütün bu güç paylaşımına müdahil olmaları ihtimali ise Libya açısından hesapları daha karmaşık hale getirirken, siyasi istikrarın sağlanmasını güçleştirecektir.

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI
Nenehatun Caddesi No: 66
GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE
Tel:+90 312.551 21 00 | Faks :+90 312.551 21 90
www.setav.org | info@setav.org

SETA | Washington D.C. Office
1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106
Washington, DC 20036 USA
Tel: +1 202-223-9885 | Faks: +1 202-223-6099
www.setadc.org | info@setadc.org